

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Historický ústav

Historie

Jaroslav Knotek

Revize československé pozemkové reformy

(diplomová práce)

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Pernes, CSc.

2010

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Jaroslav Knotek, v. r.

Zde bych chtěl poděkovat vedoucímu své diplomové práce panu doc. PhDr. Jiřímu Pernesovi, CSc., za doporučené studijní prameny a čas, který mi věnoval. Dále bych pak chtěl poděkovat za laskavý a vstřícný přístup pracovníci archivního oddělení Ministerstva zemědělství ČR paní Mileně Barborové a rovněž pracovníkům badatelny Národního archivu v Praze – Chodovci.

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Pojem „pozemková reforma“.....	4
3. První československá pozemková reforma.....	9
4. Revize československé pozemkové reformy.....	21
4.1 Příčiny a důvody.....	21
4.2 Poválečné konfiskace.....	24
4.3 Programy politických stran.....	31
4.4 Legislativní proces.....	35
4.5 Právní úprava.....	43
4.6 Průběh.....	47
4.7 Výsledky.....	50
5. Dopady poválečných pozemkových změn v Československu.....	55
6. Závěr.....	66
Přílohy.....	70
Seznam zkratek.....	77
ABSTRACT.....	78
<i>Přehled použitých pramenů</i>	<i>79</i>
<i>Odborná literatura.....</i>	<i>79</i>
<i>Právní předpisy a směrnice.....</i>	<i>84</i>
<i>Novinové články.....</i>	<i>86</i>
<i>Archivní fondy.....</i>	<i>87</i>

1. ÚVOD

Zemědělství je jednou z činností lidstva, která natrvalo a zásadním způsobem změnila jeho osud. Proto také počátky zemědělství označujeme pojmem neolitická „revoluce“. Stěžejní význam zemědělství se sice začal v posledních staletích postupně, a zpočátku jen velmi pomalu, vytrácet s tím, jak se začal stále rychleji rozvíjet průmysl a technika, nicméně i v 21. století stále ještě platí, že se jedná o činnost, která zásadním způsobem ovlivňuje tvář krajiny na velkých částech naší planety. Výše uvedené platí i v našich podmínkách, kde člověk v současnosti zemědělsky hospodaří na většině území našeho státu. Podíl zemědělského půdního fondu je totiž v České republice cca 53 % z celkové rozlohy ČR.

Není proto divu, že to, jak vypadá a v jakém kvantitativním i kvalitativním stavu je naše krajina, souvisí s tím, v jakém stavu je naše zemědělství. Tato skutečnost přitom platí stejně dnes jako i před desítkami či stovkami let, snad jen s tím významným rozdílem, že je dnes na zemědělství existenčně přímo závislých podstatně méně lidí a tudíž se dopady nejrůznějších opatření zaměřených na zemědělství vnímají méně aktuálně, než tomu bylo kdysi. Stejně tak zájem o vlastnictví půdy a vůbec vztah především k zemědělským a lesním pozemkům (vyjma těch, majících podobu lukrativních budoucích stavebních parcel) nejsou jedním ze stěžejních témat současné společnosti, jako tomu bylo ještě v první polovině 20. století.

Vedle významných přirozených změn ve společnosti se na této skutečnosti podepsal významnou měrou i komunistický režim. V jeho průběhu totiž vlastnické vztahy a snad ještě ve větší míře i sociální vazby k půdě utrpěly tak závažnou ránu, že se z ní doposud ještě zcela nevzpamatovaly. Ve vztahu k půdě totiž dle mého platí, že minimálně stejně dlouho jako se tvoří půda, tj. rychlostí přibližně 1 cm za sto let, se tvoří i sociální vazby k ní. Ty se sice pod silným a vytrvalým tlakem dají zpřetrhat, nikoliv však už obnovit. Zástupy žadatelů o půdu z dob první pozemkové reformy i neklidných let po druhé světové válce tak nenávratně zmizely a místo nich mají dnes zájem o půdu vedle nemnoha ziskově hospodařících zemědělských subjektů zpravidla jen developéři a zahraniční spekulanti, kteří vidí v naší podhodnocené zemědělské půdě příležitost k zajímavé investici. Ze zemědělské půdy, které byl za první republiky z pohledu soukromě hospodařících rolníků a statkářů nedostatek, se stal ve druhé polovině 20. století pouhý výrobní prostředek JZD a státních statků a na jeho konci pak mnohdy překvapivé dědictví potomků těch, kteří museli z rodové

půdy násilně odejít, aby si nuceně založili svoji další existenci v nezemědělské sféře někde jinde.

Na všechny tyto skutečnosti je třeba pamatovat i při pohledu na stěžejní události, které tuto oblast ovlivňovaly v minulém století a jejichž důsledky trvají ve větší či menší míře v mnoha ohledech dodnes. Některé z nich se přitom netýkaly jen zemědělství, ale jejich dopad byl mnohem větší. Na mysli mám zejména první československou pozemkovou reformu, která probíhala v pozvolnějším tempu fakticky po celou dobu existence první republiky a dále pak hluboké změny ve vlastnictví a držbě půdy, ke kterým došlo v relativně krátkém časovém úseku po skončení druhé světové války. Tyto hluboké změny natrvalo ovlivnili nejen tvář českého venkova a krajiny, ale i sociální vztahy uvnitř celé společnosti. Svoji hloubkou a dopady nesnesou, alespoň z hlediska tzv. dlouhého 19. a krátkého 20. století, srovnání s ničím obdobným předtím ani potom.

Nedílnou součástí těchto hlubokých změn v pozemkovém vlastnictví se stala i revize první československé pozemkové reformy. Právě na ni se zaměřuje předkládaná diplomová práce, která se snaží vylicít nejen dobové souvislosti v podobě příčin a důvodů, které vedly k revisi první československé pozemkové reformy, ale rovněž i její průběh, včetně přiblížení stěžejní právní úpravy, a samozřejmě i její výsledky. Stejně tak se zabývá i důsledky, které jsou s ní spojeny, byť ty lze v mnoha ohledech jen stěží separovat od důsledků ostatních změn, které zasáhly pozemkové vlastnictví v Československu a de facto celou společnost ve stěžejních a pro naši společnost tak osudných bouřlivých letech po druhé světové válce.

Jelikož se tato práce zaměřuje na revizi první československé pozemkové reformy, musí se nejprve nutně, byť v omezeném rozsahu, zabývat i první československou pozemkovou reformou, protože je evidentní, že jsou obě tyto události vzájemně spojeny, a není tak možné vylicít tu druhou, bez alespoň krátkého vypořádání se s tou první.

Na závěr úvodu je pak na místě uvést, že si autor dobře uvědomuje, že předkládaná práce představuje z mnoha hledisek jen letný pohled na složitou problematiku výše uvedených pozemkových změn. Nastíněný pohled je ovlivněn jednak výběrem použité literatury, která zcela jistě není vyčerpávající, protože některé z titulů, které by mohly poskytnout další zajímavé informace a údaje, se nepodařilo přes veškerou autorovu snahu získat. Dále je pak ovlivněn i omezeným použitím primárních pramenů v podobě dochované dokumentace. Základem pro studium pramenů totiž měly být archivní materiály IX. oddělení Ministerstva zemědělství deponované v archivu uvedené instituce. Z nich se ovšem po povodních v roce 2002 zachoval bohužel jen nepatrný zlomek. Rovněž při bádání v Národním archivu se nepodařilo, snad s výjimkou několika zajímavých novinových článků,

dohledat žádné podstatné materiály týkající se revize první československé pozemkové reformy, což lze ovšem připsat spíše než jejich absenci, autorovým omezeným časovým možnostem a praktickým dovednostem ve vztahu k vyhledávání v archivních fondech. K relativně snadno získaným a prostudovaným primárním pramenům lze naopak počítat příslušné právní předpisy, včetně některých důvodových zpráv a rovněž materiály dostupné v digitálním archivu Poslanecké sněmovny ČR.

2. POJEM „POZEMKOVÁ REFORMA“

„Agrární reforma jest ohromné dílo. Dílo nejen pro několik let, nýbrž pro dalekou budoucnost.“

T. G. Masaryk¹

Pozemková reforma je ve všeobecném smyslu snaha o novou, sociálně spravedlivější úpravu pozemkového vlastnictví.² Jméno samo pochází teprve z druhé poloviny 19. století (J. H. Georgie v Americe a Anglii, Ad. Damaschke v Německu), ale podstata je stará. V různých dobách a v různých státech se občas pokusila vláda nebo jednotlivci upravit poměr zemědělce k vzdělávané půdě, neboť pojmy vlastníka půdy a zemědělce nebyly vždy totožné, naopak často stály příkře proti sobě.³

Pozemkové reformy ve výše uvedeném smyslu probíhaly již ve starověku, známé jsou v tomto ohledu zejména reformy Solónovy, reformy Servia Tullia či bratrů Gracchů. Zásadní dopady na současnou společnost však mají především novověké pozemkové reformy, které se snažili řešit problematické uspořádání vlastnických vztahů k půdě, které neodpovídalo potřebám většinové společnosti. Zásadním problémem totiž ve většině států (či alespoň jejich částech – viz např. Rusko) byla skutečnost, že půda je komoditou, jejíž množství je nutně omezeno. Nedostatek půdy či její nevhodnou distribuci ve společnosti tak nebylo možno přenechat „volné ruce trhu“, ale naopak se jednalo o oblast, která s nárůstem počtu obyvatel volala tu po větší, tu po menší, míře státní regulace.

S ohledem na výše uvedené lze proto ve vztahu k novověkým pozemkovým reformám souhlasit s krátkou a výstižnou definicí pojmu pozemková reforma v Ottově slovníku

¹ Viz Sedláček, J.: Pozemková reforma *Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*, Nakladatelství Barvič & Novotný, Brno, 1922, str. 5.

² Poněkud širší definici pojmu „pozemková reforma“ (land reform) uvádí Encyklopedie Britannica. Podle ní se pozemkovou reformou míní cílené změny v držení či vlastnictví půdy, užívaných metodách obdělávání půdy nebo ve vztahu zemědělství ke zbývajícím částem ekonomiky. The New Encyklopaedia Britannica Volume 7, 15th edition, Chicago, 1991, str. 134 – 135.

V našem pojetí, ze kterého vychází i tato práce je pojem pozemková reforma jako *terminus technicus* spojen výhradně se změnami v držení a vlastnictví půdy.

³ Němec, B., a kol.: Ottův slovník naučný nové doby *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu čtvrtého svazek druhý, Nakladatelství J. Otto společnost s r. o., Praha, 1931, str. 1359.

naučném: „*Pozemková reforma je zásah vládní moci do vlastnických poměrů k půdě, provedený v obecném zájmu za účelem autoritativní úpravy vlastnictví půdy.*“^{4,5}

Realizace pozemkové reformy je zpravidla odrazem určitého pnutí ve společnosti, které si žádá změny ve struktuře pozemkového vlastnictví. Je zřejmé, že ve stabilním státě se realizace, zejména radikálnějších zásahů do pozemkového vlastnictví, uskutečňuje jen velmi obtížně. Tato skutečnost je přitom evidentní ještě i pro 19. století a první polovinu 20. století, kdy až na čestné výjimky (tj. např. Velká Británie) byla se zemědělstvím spojena stále většina společnosti, byť ne vždy pro ni představovalo rozhodující zdroj příjmů. Možnost realizace pozemkové reformy se tak zpravidla pojila s nějakou zásadní změnou ve společnosti. Takovou změnou mohla být revoluce, jako tomu bylo např. v Rusku, či rozpad státního útvaru, jako tomu bylo v nástupnických zemích bývalého Rakouska-Uherska nebo změny vyvolané světovým konfliktem přicházející po první i druhé světové válce.

Z výše uvedených důvodů proto mají pozemkové reformy, ke kterým došlo ve 22 státech světa (z toho 14 v Evropě) po první světové válce, i velmi podobné rysy. Stát při nich, zpravidla prostřednictvím k tomu zvlášť utvořeného úřadu, nuceně přebíral za náhradu část půdy velkých vlastníků, kterou potom opět za finanční náhradu, ovšem zpravidla rozvrženou na výhodné splátky, přiděloval drobným a středním rolníkům. Cílem reforem bylo jednak snížení sociálního napětí na venkově vytvořením většího počtu menších či středních vrstev zemědělského obyvatelstva, jednak vytvoření soběstačných středních hospodářství, která se měla stát základem reorganizovaného zemědělství.⁶

Pozemkové reformy se ovšem zpravidla nepojily pouze s otázkami sociálními, a snahou o stabilitu venkova, který, jak jsem již uvedl, byl stále ještě ve většině evropských států rozhodující složkou z pohledu podílu na obyvatelstvu ve vztahu k městské populaci. Zásadní roli totiž hrály i otázky politické. Mohlo jít například o posílení vlivu většinového národa v jinak národnostně smíšené oblasti daného státu, projevující se posílením kolonizačního úsilí (tj. např. v Polsku). Jinde se v rámci pozemkové reformy zase projevovalo úsilí o návrat dřívějších emigrantů (tj. např. v Československu). Výjimkou ale nebyla ani

⁴ Němec, B., a kol.: Ottův slovník naučný nové doby *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu prvního svazek druhý, Nakladatelství J. Otto společnost s r. o., Praha, 1931, str. 1194.

⁵ V obdobném, ale širším pojetí pak i Rychlík (1995): „*a change in the legal relationship of a physical or legal entity to land or to other agriculture property, if this change comes about on the basis of a legal regulation issued by the state*“. Rychlík, J.: Land Tenure in Central and Eastern Europe and the Problem of Land Reform, In.: The New Role of the State in the Development of Agriculture in Central and East European Countries (ed. Rychlík, J.), Praque, 1995, str. 95 – 101.

⁶ Rychlík, J.: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 43 – 50.

snaha o vytvoření stabilní opory režimu opírajícího se o silné agrární hnutí (tj. např. v Bulharsku).⁷

Pozemková reforma v Československu po roce 1919 měla nepochybně všechny výše uvedené rysy, avšak odlišovala se od nich v jednom zásadním ohledu. Pokud pomineme pozemkovou reformu v Rusku (kde ovšem nešlo vůbec o přerozdělení půdního fondu, ale o postátnění veškeré půdy bez náhrady), byla československá pozemková reforma jedinou akcí, jejímž základním politickým cílem bylo rozrušení velkého pozemkového vlastnictví šlechty a církve.⁸

Stejnou podobnost, jakou vidíme přes výrazná specifika jednotlivých států v pozemkových reformách po první světové válce, lze pak dobře vysledovat i po druhé světové válce na příkladu konkrétních výsledků lidově demokratických pozemkových reforem v Albánii (ALR), Bulharsku (BLR), Československu (ČSR), Maďarsku (MLR), Polsku (PLR), Rumunsku (RLR), Jugoslávii (SFRJ) a sovětském okupačním pásmu Německa (východní Německo) (viz Tabulka: **Výsledky lidově demokratických pozemkových reforem**). Komparativní analýza ve všech výše uvedených státech přitom ukazuje, že lidově demokratické reformy měly nejen svá národní specifika, ale především také své společné rysy. Z těchto společných rysů je možno uvést:⁹

- 1) Pozemkové reformy proběhly všude a ve stejném období od podzimu 1944 do jara 1946.
- 2) Nedošlo při nich k nacionalizaci půdy (tj. na rozdíl od Sovětského Ruska).
- 3) Z politického hlediska došlo k posílení pozice komunistických a krypto-komunistických stran na vesnici.
- 4) Kampaň vedenou proti statkářům.
- 5) Půda byla z části konfiskována a z části odnímána za náhradu (později ovšem zpravidla nevyplacenou).

⁷ Tady může být příkladem např. Stambolijského reforma z roku 1919 v Bulharsku. Rychlík, J.: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 43 – 50.

⁸ Rychlík, J.: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 43 – 50.

⁹ Průcha, V.: Srovnání pozemkových reforem v evropských lidově demokratických zemích, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 57 – 61.

- 6) Změny ve velikostní struktuře zemědělských závodů a v sociálně třídní struktuře společnosti.
- 7) Zlepšení životní úrovně obyvatelstva (ale současně klesal podíl tržní části zemědělské produkce).
- 8) Slabší znalosti, horší kultura práce a méně pevný vztah k půdě u nových zemědělců.
- 9) Hromadná kolektivizace zemědělství.

Tabulka: Výsledky lidově demokratických pozemkových reforem¹⁰

Ukazatel	ALR	BLR	ČSR	MLR	PLR	RLR	SFRJ	Východní Německo
Veškerá získaná půda (tis. ha)	320	/	4163	3192	13086	/	1566	3254
Zemědělská získaná půda (tis. ha)	/	244	2136	2206	7465	1468	1145	2238
% z celkové výměry zem. půdy	42,0	4,3	29,1	30,5	36,6	9,6	10,5	35,5
Půda přidělená do soukromého vlastnictví	172	137	1277	2150	5981	1109	797	1994
Počet přidělců (tis.)	70,2	128,8	309,1	617,8	1068,4	918,0	316,4	374,6
Průměrný příděl (ha)	2,5	1,2	4,1	2,9	5,7	1,2	2,5	5,1

Vedle výše uvedených společných rysů se ale v jednotlivých zemích objevovaly i četné zvláštnosti v rozsahu a průběhu pozemkových reforem. Zatímco v Polsku, Maďarsku, Bulharsku a východním Německu měly pozemkové reformy jednu etapu, tak v ostatních

¹⁰ Průcha, V.: Srovnání pozemkových reforem v evropských lidově demokratických zemích, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 57 – 61.

zemích probíhaly ve dvou až třech etapách. Značně se rovněž lišila horní hranice povolené soukromé držby, tj. od několika až po desítky hektarů.

V některých zemích byla pozemková reforma navíc spojena s osídlovací akcí, tj. např. v Polsku, Československu, Jugoslávii a v menší míře i v Maďarsku. Obecně se jinak půda přidělovala zdarma nebo za nevelkou úplatou, která se však s příchodem nucené kolektivizace stala stejně bezpředmětnou.¹¹

Pro poválečné pozemkové změny v Československu platí prakticky všechny výše uvedené charakteristiky, byť ne úplně zcela, protože i ono mělo svá specifika, která svými kořeny v některých ohledech sahala až k první československé pozemkové reformě.

¹¹ Průcha, V.: Srovnání pozemkových reforem v evropských lidově demokratických zemích, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 57 – 61.

3. PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÁ POZEMKOVÁ REFORMA

„Jestliže odpůrcové naší reformy se dovolávají svatosti soukromého majetku, tedy nevidí, že pozemkovou reformou na místě několika set velkostatkářů stalo se soukromými majiteli více než půl milionu lidí. Pozemková reforma je opravdová reforma konservativní Jí naše republika prokázala střední Evropě velkou konsolidační službu.“

T. G. Masaryk¹²

Vznik Československé republiky na podzim roku 1918 přinesl do tehdejší společnosti hluboké změny. Jejich nedílnou součástí byla i otázka provedení pozemkové reformy. Pro realisticky myslící většinu představitelů tehdejších politických stran nezněla přitom otázka, zda pozemkovou reformu provést, protože bylo zcela zřejmé, že nějaká reforma být provedena musí, ale spíše v jaké šíři ji provést. Odpor vůči myšlence a realizaci pozemkové reformy, především pak jejímu zpolitizování, vyjadřovaly zejména Svaz československých velkostatkářů a Svaz německých velkostatkářů.¹³ Svým negativním postojem k pozemkové reformě a zejména heslu „odčiníme Bílou Horu“ podporoval její odpůrce i nejuznávanější historik oné doby Josef Pekař.¹⁴

Pravdou je, že panující vlastnické vztahy k půdě do té doby zpravidla neodrážely představy většiny společnosti a nejenak tomu bylo i na území Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Na konci 19. století se proto stále hlasitěji poukazovalo na některá omezení brzdící vytváření moderních produktivních hospodářství. Především pak na rigidní vlastnictví velké části půdy neumožňující její dostatečnou nabídku prosperujícím zemědělským subjektům. Jedním z důvodů zapříchujících tento stav byla i existence prastarého právního institutu, jakým byl fideikomis, který se vázal na podstatnou část velkých pozemkových vlastnických celků.¹⁵ Jeho existence tak de facto omezovala svobodný pohyb

¹² Peroutka, F.: Budování státu *Československá politika v letech popřevratových* Díl 2 ROK 1919, Praha, 1934, str. 886.

¹³ K argumentaci odpůrců blíže viz Slezák, L.: Tvůrci, oponenti a odpůrci pozemkové reformy, In: *Moderní dějiny Sborník k dějinám 19. a 20. století* (ed. Lacina, V.), Historický ústav, 1993, str. 197 – 217.

¹⁴ Viz Pekař, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Vesmír, Praha, 1923.

¹⁵ Jednalo se o cca 10 % půdy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Konkrétní údaje viz Voženílek, J.: *Pozemková reforma v Československé republice*, 2. vydání, Česká agrární společnost, Praha, 1924, str. 17.

půdy a přesuny ve vlastnictví půdy, které by vyjadřovaly tehdejší trendy, tj. vytváření moderních zemědělských podniků střední velikosti. Není proto divu, že se stále více objevovaly poukazy na zrušení fideikomisu a možnost odkupu pozemků od šlechty.¹⁶ A nezůstalo přitom jen u těchto požadavků. Největší podíl vlastníků půdy totiž představovala nesamostatná hospodářství o velikosti do 2 ha (resp. 5 ha), zatímco procentuální podíl jimi držené půdy byl velmi nízký. V rámci zajištění stability venkovské společnosti tak bylo evidentně zřejmé, že je třeba jejich postavení posílit, a že dříve či později budou muset být nějaké změny provedeny. Váhu všem vznášeným požadavkům pak dávalo i silné postavení obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství – Podkarpatská Rus - 70,7 %, Slovensko - 60,8 %, Čechy - 36,6 %, Morava - 45,7 %, Slezsko - 35,2 %.¹⁷ Přičemž již od počátku byly zřejmé zásadní rozdíly mezi situací v českých zemích a zbytku republiky.¹⁸

Rozdílné představy jednotlivých zainteresovaných skupin veřejnosti ohledně pozemkové reformy se formovaly postupně ve spojitosti s děním v politických stranách. Tyto představy byly samozřejmě v jednotlivých politických stranách velmi odlišné, přičemž ale na druhou stranu nebyly, zejména na počátku, ani uvnitř těchto stran zdaleka jednoznačné a názorově vyhraněné. Jejich formulování intenzivně ovlivňovala jak situace doma, tak i události v okolních zemích, zejména pak probíhající předválečná agrární reforma v Rusku a později i radikální změna vládnoucího režimu a pozemkových vztahů tamtéž. Naléhavost potřeby provedení pozemkové reformy se konečně přímo odrazila i ve znění Washingtonské deklarace z 18. října 1918: „Československý národ provede dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy; velkostatky budou vyvlastněny pro domácí kolonizaci, ...“.

Vlastní realizace změn v pozemkovém vlastnictví pak byla jedním z hlavních úkolů po vzniku republiky. Jak ovšem bylo naznačeno výše, ohledně představ o způsobu provedení těchto nezbytných změn, jejich hloubce a dopadu na „velkostatkářskou třídu“ nepanoval mezi představiteli vládnoucích stran konsenzus. Několikrát jednání dokonce úplně ztroskotala a musela být zahájena znovu. Jednání však usnadňovala zcela zásadní skutečnost, kterou všichni velmi dobře věděli a vnímali - že se nakonec nějak dohodnout musí.

¹⁶ Lacina, V.: Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 35 – 38.

¹⁷ Pozemková držba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku k roku 1896, resp. na Slovensku a Podkarpatské Rusi k roku 1895 viz Voženílek, J.: Pozemková reforma v Československé republice, 2. vydání, Česká agrární společnost, Praha, 1924, str. 8.

¹⁸ Stručně k rozdílnému postavení zemědělství v českých zemích a na Slovensku viz Rašticová, B.: Czech and Slovak Agriculture between the Two World Wars, In.: The New Role of the State in the Development of Agriculture in Central and East European Countries (ed. Rychlík, J.), Prague, 1995, str. 110 – 111.

Za základ jednání vedoucích k dohodě byl nakonec vzat návrh Rudolfa Bechyně na poměrně nízkou hranici 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy. Kompenzován měl být tento ústupek tím, že se sociální demokracie nebude bránit principu náhrady.¹⁹ Na místě je pak v této souvislosti uvést, že přestože byla československá pozemková reforma finančně výhodnější pro vlastníky než v řadě jiných evropských států, byla náhrada za převzatou půdu přesto i tak nižší než její tržní cena.²⁰ Důvodné pochybnosti vyvolala otázka náhrady za zabrané pozemky mimo jiné i u presidenta T. G. Masaryka, přičemž zřejmě nejvýstižněji celou záležitost s poskytnutím náhrady vystihnul Peroutka, když konstatoval: „*Ačkoliv tedy parlament se rozhodl nekonfiskovat, rozhodl se zároveň půdu v rukou majitelů tiše znehodnotit, jednak proto, aby šlechtu přece jen nějak za Bílou horu potrestal, jednak proto, aby půdu učinil snadněji dosažitelnou chudým uchazečům.*“²¹

Zákony upravující československou pozemkovou reformu byly naopak přijaty relativně velmi rychle. Z výše uvedených důvodů však představovaly de facto jakýsi kompromis nacházející se někde mezi stanovisky agrárníků a reformních sociálních demokratů, přičemž zčásti se přihlíželo i názorům národních demokratů a k jejich ohledům na zájmy zemědělského průmyslu.^{22, 23}

Přijetí tzv. záborového zákona²⁴ předcházelo několik souvisejících zákonů. Jednalo se především o zákon o obstavení velkostatků²⁵ zajišťující neměnnost ve vlastnictví půdy určené k provedení pozemkové reformy.²⁶ Dále pak byly přijaty i zákony garantující určitá

¹⁹ Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938) Díl první *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, Libri, Praha, 2000, str. 456.

²⁰ Na druhou stranu je třeba vzít v potaz, že i kdyby nebylo reformy a došlo u velkostatku k placení dávky z majetku půdou, byla by nabídka půdy na trhu tak značná, že by tržní cena půdy velkostatku jistě vykazovala značný pokles. Němec, B., a kol.: *Ottův slovník naučný nové doby Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu čtvrtého svazek druhý, Novina, Praha, 1937, str. 1370.

²¹ Peroutka, F.: *Budování státu Československá politika v letech popřevratových* Díl 2 ROK 1919, Praha, 1934, str. 566.

²² Lacina, V.: Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním, In.: *Československá pozemková reforma 1918 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 35 – 38.

²³ Pozn. Agrární strana sice odmítla socialismus, zároveň se však v průběhu klopotné přípravy zákona naučila ona i sociální demokracie uzavírat plodné kompromisy. Právě tehdy byl vlastně vybudován základ rudozelené koalice, která měla převést zemi přes vratký můstek poválečného sociálně revolučního vření. Kárník, Z.: *České země v éře první republiky (1918 – 1938) Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, Libri, Praha, 2000, str. 457.

²⁴ Tj. zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového.

²⁵ Tj. zákon 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků.

²⁶ Uvedený zákon byl přijat jako jeden z prvních již 9. listopadu 1918 z důvodu obav, že se aristokracie bude snažit velkostatky „rozprodávat“ příbuzenstvu nebo i nastrčeným osobám, aby se vyhnula pozemkové reformě

práva drobných nájemců, tj. zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům a zákon o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.²⁷ Teprve v roce 1920 následovalo přijetí tzv. přidělového zákona a tzv. náhradového zákona.²⁸

Zcela mimořádnou roli při přípravě a provádění pozemkové reformy sehrál Státní pozemkový úřad. Původně mělo být sice provádění pozemkové reformy svěřeno přímo Ministerstvu zemědělství, ale tomu bylo nakonec z ryze politických důvodů zabráněno. V jeho čele byl sice dlouholetý člen agrární strany Karel Prášek, ten ovšem patřil k rozhodným přívržencům a zastáncům velkostatkářských kruhů, které byly z logických důvodů zásadními odpůrci pozemkové reformy, a toho se zalekli nejen socialisté, ale i rozhodující část agrárních politiků v čele s obratným a zřejmě i neschopnějším prvorepublikovým politikem Antonínem Švehlou.²⁹ Proto bylo nakonec přijato výsledné řešení v podobě „všemocného“ nestranného samostatného úřadu.³⁰ Přes zastoupení různých politických stran se ovšem Státní pozemkový úřad v praxi nikdy nestal nestranným orgánem, protože si v něm rozhodující vliv zajistila a po celou dobu jeho existence i udržela agrární strana (a to i přes řadu vznesených námitek, mimo jiné i prezidenta T. G. Masaryka).³¹

Při vlastním provádění pozemkové reformy pak stále více vystupovaly na povrch nejružnější problémy, těžkosti a komplikace. Ty se kupodivu netýkaly majetku Habsburků, který byl bývalé panovnické rodině zabaven ještě před schválením zákona o pozemkové reformě, a to díky účelovému použití císařského nařízení z roku 1916 o konfiskaci majetku zrádců a nepřátel státu, sloužícímu původně k zabavení majetku osob provádějících za války protistátní činnost. Na základě tzv. recepčního zákona³² totiž bylo možné uведенé císařské nařízení využít původně zcela jistě nezamýšleným způsobem.

nebo aby alespoň zmenšila její rozsah. Viz Kárník, Z.: *České země v éře první republiky (1918 – 1938) Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, Libri, Praha, 2000, str. 455.

²⁷ Tj. zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům a zákon č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.

²⁸ Tj. zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový.) a zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový.

²⁹ Blíže ke sporu uvnitř agrární strany viz Uhlíř, D.: *Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou*, Sborník historický, číslo 18, Praha, 1971, str. 113 – 148.

³⁰ Pozn. Teprve po jeho zrušení v roce 1935 přešla tato agenda na Ministerstvo zemědělství.

³¹ Slezák, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919 – 1935*, In.: *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 3 – 12.

³² Tj. zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého.

Velké problémy naopak způsobovaly odlišné výchozí podmínky v jednotlivých částech nově konstituovaného Československa. Na Slovensku například probíhala pozemková reforma v porovnání s českými zeměmi velmi pomalu.³³ Další okruh problémů pak představoval majetek cizích státních příslušníků, který tvořil cca 21,15 % veškeré půdy v záboru.³⁴ Jeho řešení muselo probíhat s ohledem na zachování mezistátních vztahů velmi citlivě. To stejné platilo i pro zábor církevního majetku, který tvořily z převážné části lesy.³⁵ Církev nesla ze zřejmých důvodů realizaci pozemkové reformy v Československu velmi těžce a prostřednictvím představitelů lidové strany a zástupců Vatikánu vyvíjela prakticky po celou dobu snahu o zmírnění dopadů pozemkové reformy na církevní majetek. To platilo zvláště pro největší církevní pozemkový majetek u nás, jehož vlastníkem bylo arcibiskupství olomoucké. Církevním vlastníkům také proto nakonec zůstalo daleko více půdy, než jim mělo připadnout podle obecného průměru a platných zákonných opatření.³⁶

Obecně se v rámci pozemkové reformy uplatňovala především snaha o oslabení velkých pozemkových vlastníků, tj. velkostatkářů a šlechty, a naopak cílené posílení postavení středních a menších rolníků ve společnosti. Jelikož velká část zemědělských závodů hospodařila na půdě cizí, tj. zcela či z většiny pronajaté, bylo dalším z cílů pozemkové reformy posílení soběstačnosti středních a menších rolníků rovněž i v tomto ohledu. To platilo především pro „trpasličí“ závody do 2 ha, kterých bylo na pachtu závislých okolo 45 %, ale rovněž i pro velké závody nad 100 ha, kterých bylo na pachtu závislých okolo 23,5 %. Naopak u závodů malých od 2 do 10 ha byl již poměr podstatně příznivější a nejlépe pak vycházel pro závody střední od 10 do 100 ha, které hospodařily především na své vlastní půdě. Statistické údaje však ještě před válkou ukazovaly postupující drobení vlastnictví půdy, a to zejména u malých a středních závodů „ve prospěch“ drobných držitelů půdy a při

³³ Jednou z komplikací, se kterými se nepočítalo, byl např. želiarsky vzťah, což byl na Slovensku velmi rozšířený feudální relikv spočívající v odpracování pronájmu půdy jejím majiteli. Blíže viz Krajčovičová, N.: Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v predvojnovom období, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 13 – 20.

³⁴ Rychlík, J.: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 43 – 50.

³⁵ Blíže viz Novotný, G.: Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 93 – 96.

³⁶ Novotný, G.: Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 93 – 96.

setrvávajících údajích týkajících se velkých vlastníků půdy.³⁷ Již před válkou tak bylo zřejmé, že výše uvedený trend drobení půdy ve spojení s rozšířeným uzavíráním pachtů vede k tomu, že na velké části půdy hospodaří zcela nebo zčásti nájemci, což je ve vztahu k budoucnosti nevyhovující. Nedostatek půdy totiž vyvolával zejména drobnými vlastníky půdy značný „hlad po půdě“. Což dokládaly také přemrštěné vysoké ceny kupní i abnormní výše nájemného, placené za půdu prodávanou, resp. pronajímanou., přesahující několikanásobně výnosovou hodnotu pozemků.³⁸

V průběhu provádění pozemkové reformy se zcela jednoznačně prosadilo pojetí agrární strany sledující jednak politické hledisko uklidnění venkova a upevnění vlivu strany, jednak širší hospodářské a sociální zřetele. Především šlo o posílení rolnického vlastnictví půdy a středních zemědělských závodů o výměře 20 – 200 ha, které byly v meziválečné době tržně nejvýkonnějšími skupinami zemědělských závodů s rentabilním hospodářstvím.³⁹

Právě způsobem, jakým byla pozemková reforma provedena, získal český agrární kapitál výrazné pozice i v oblasti ekonomické, které mu dovozovaly s výjimkou vlád úřednických, stavět do čela všech vlád republiky své představitele.⁴⁰ Otázka pozemkové reformy byla ve 20. letech živým tématem na celém venkově, a agrární straně se z něho podařilo vytěžit jednoznačně maximum. To bylo určitě s ohledem na skutečnost, že se Československo profilevalo jako spíše průmyslová země, a že podíl lidí vázaných na zemědělství přes realizovanou pozemkovou reformu stále klesal, zcela jistě pro agrární stranu velkým úspěchem.⁴¹

Zatímco byl nástup pozemkové reformy, spadající do doby velkých změn v prvních letech po vzniku republiky, poměrně bouřlivý a vyvolával množství reakcí na domácí i zahraniční politické scéně a stejně tak aktivizoval i veřejnost, postupně se její průběh stále více zpomaloval a rozsah významně snižoval. V roce 1935 pak došlo k uzavírání

³⁷ Voženílek, J.: Pozemková reforma v Československé republice, 2. vydání, Česká agrární společnost, Praha, 1924, str. 21.

³⁸ Voženílek, J.: Pozemková reforma v Československé republice, 2. vydání, Česká agrární společnost, Praha, 1924, str. 20.

³⁹ Lacina, V.: Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 35 – 38.

⁴⁰ Lacina, V.: Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 35 – 38.

⁴¹ Počet osob příslušných k zemědělství, lesnictví a rybářství činící v roce 1921 - 39,56 %, klesl v roce 1930 na 34,64 %. Němec, B., a kol.: Ottův slovník naučný nové doby *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu čtvrtého svazek druhý, Novina, Praha, 1937, str. 1370.

tzv. generálních dohod o odkladu v dokončení pozemkové reformy mezi Státním pozemkovým úřadem a velkostatkáři. Ve smyslu těchto dohod bylo provádění další pozemkové reformy – oficiálně z toho důvodu, že potřeby konfiskovaných uchazečů a veřejného zájmu byly prozatím uspokojeny – prakticky zastaveno a smluvně přesunuto na rok 1955, resp. 1965, tj. odloženo o 20, popř. 30 let. Generální dohody se týkaly výměry více než 300 000 ha půdy, jež byla zatím ponechána dosavadním vlastníkům, tj. unikla touto cestou prakticky ze záboru.⁴²

Úkol nalomit a omezit šlechtické velkostatkáře však přesto československá pozemková reforma splnila dostatečně. Z celkové výměry 4 068 370 ha, z čehož bylo 1 312 721 ha půdy zemědělské, bylo vlastníkům pod různými tituly ponecháno sice 1 831 920 ha⁴³, z toho ale bylo zemědělské půdy pouze 418 858 ha (viz Tabulka: **Celková bilance vlastnických přesunů způsobených pozemkovou reformou**). Jednoduše řečeno tak vlastníkům zůstala po provedení pozemkové reformy k dispozici přibližně polovina veškeré půdy zahrnuté do záboru. Nicméně se jednalo z valné většiny o lesní půdu, zatímco zabraná zemědělská půda byla přidělena v asi 70 % novým nabyvatelům.

Propuštění většího množství půdy ze záboru umožňovalo několik možností vyplývajících z přijaté legislativy týkající se provádění pozemkové reformy. Jednalo se především o maximální využívání § 11 záborového zákona, který umožňoval propustit ze záboru až 500 ha půdy, a který se de facto automaticky uplatňoval ve všech posuzovaných případech. Naopak § 14 záborového zákona umožňující v případech naléhavé potřeby půdy, kdy nestačí provedený zábor nebo žádá-li to obecné blaho, vyvlastnit půdu i pod stanovené meze, se nepoužil ani v jednom případě. Podle § 3 písm. a) záborového zákona byly ze záboru rovněž vyloučeny objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech (tj. např. les, pokud patřil k pile). Další velké úniky půdy ze záboru, řádově až v desítkách tisíc hektarů, pak umožňovalo znění § 20 přidělového zákona, které umožňovalo ponechat původnímu vlastníku výměru půdy přesahující stanovené limity k ochraně přírodních krás, krajinného rázu, přírodních, historických a uměleckých památek.

⁴² Kořátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 12.

⁴³ Důvody pro propuštění takto velkého podílu zabrané půdy byly různé, vedle zcela rozdílného vnímání československé pozemkové reformy v zahraničí (na rozdíl od československé veřejnosti) a z toho vyplývajících intervencí představitelů spřátelených států, jím byla rovněž nezpochybnitelná skutečnost velmi dobré péče především o lesní majetky a důvodné pochybnosti o jejich případném dalším osudu. Oficiálně byla řada rozsáhlých souborů majetku propuštěna především za účelem péče o historické objekty, přičemž v řadě případů bylo respektováno i veřejné poslání církevních majetků. Ke konkrétním příkladům viz Trapl, M.: Pozemková reforma na statcích olomouckého a pražského arcibiskupství v letech 1920 – 1935, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 97 – 100.

Tabulka: **Celková bilance vlastnických přesunů způsobených pozemkovou reformou**
(k 1. lednu 1938)⁴⁴

	Veškerá půda	Z toho zemědělská půda
K dispozici pro reformu bylo:	4 068 370 ha 100 %	1 312 721 ha 100 %
A - novým nabyvatelům se dostalo	1 800 782 ha 44,3 %	868 601 ha 66,2 %
B - vlastníkům zabraného majetku bylo ze zákonného titulu ponecháno	1 831 920 ha 45 %	418 858 31,9 %
C - celkem tudíž ubylo (A + B)	3 632 702 ha 89,3 %	1 287 459 ha 98,1 %
D - zbývá tudíž ještě v záboru	435 668 ha 10,7 %	25 262 ha 1,9 %

Vlastníci ovšem i přes velmi liberální aplikaci záborového zákona přišli o polovinu veškeré půdy a o dvě třetiny zemědělské půdy. V držení velkostatků tak zůstalo pouze 15,5 % zemědělské půdy (jinak tomu bylo v případě půdy lesní), zatímco stěžejní role v zemědělství se chopily zemědělské výrobní závody do 50 ha držící v rukou k roku 1930 již 80,3 % zemědělské půdy. V rámci pozemkové reformy došlo také k přeměně pachtu na vlastnictví (šlo o cca 470 000 ha), což bezesporu významně pomohlo dosáhnout výše uvedených čísel a zlepšit postavení středních a drobných zemědělských subjektů. Přesto lze mít za to, že zvolený přístup nebyl zřejmě s ohledem na zajištění optimální zemědělské produkce ideální, protože zájemců o půdu bylo velmi mnoho a volné půdy naopak relativně málo. Přestože bylo okolo 40 % zájemců splňujících podmínky pro přiděl odmítnuto, činil i tak nakonec průměrný přiděl na jednoho ze cca 650 tisíc přidělců jen něco málo víc než 1 ha zemědělské půdy. Proto bylo ostatně většině zainteresovaných již v průběhu pozemkové reformy zřejmé, že ani důsledné rozdělení veškeré získané půdy, by stejně nemohlo v dostatečné míře uspokojit všechny zájemce a definitivně tak vyřešit onen avizovaný „hlad po půdě“.⁴⁵

V rámci pozemkové reformy došlo rovněž k vytváření tzv. zbytkových statků, které měly umožňovat racionální využití hospodářského zázemí bývalých velkostatků. Vzniklo jich

⁴⁴ Pavel, A.: Československá pozemková reforma, Pozemková reforma *Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 3, ročník XIX., 1938, str. 33 - 39.

⁴⁵ K tomu viz např. Krejčí, D.: Provádění naší poválečné reformy pozemkové v praxi. Její kritika, In: Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno, 1927, str. 94 – 95.

celkem 2281 s výměrou 226560 ha veškeré a 192871 ha zemědělské půdy, což představovalo v průměru na jeden zbytkový statek výměru půdy asi 99 ha.⁴⁶ Výsledný počet zbytkových statků byl přitom asi čtyřikrát vyšší, než se předpokládalo ještě v počátcích probíhající pozemkové reformy.⁴⁷ Vlastníky těchto zbytkových statků se stávali zejména jejich bývalí nájemci a dále pak na základě zákulisních jednání a politických dohod se souhlasem Státního pozemkového úřadu i vybraní jednotlivci, především pak z agrární strany a jejich příznivců či naopak v rámci politického boje i jejich odpůrců.⁴⁸ Na výše uvedené praktiky, kdy se přes nedostatek volné půdy pro zájemce z řad drobných rolníků, ponechávaly značné rozlohy zemědělské půdy zbytkovým statkům, poukazuje i známý rým z oné doby „*Domkářům korec a statkářům dvorec*“.⁴⁹ Jen v malém počtu případů se stala vlastníky družstva vytvořená z bývalých zaměstnanců velkostatku., jakožto varianta, kterou podporoval známý zastánce a propagátor družstevního zemědělství František Modráček.⁵⁰ To bylo také, mimo jiné, jednou z věcí hodnocených jako za neúspěch ve vztahu k dosaženým výsledkům.⁵¹

Stranou ovšem nezůstaly ani nacionální aspekty pozemkové reformy, byť je nelze vždy opřít o přesná čísla, protože Státní pozemkový úřad nezjišťoval při agrárních operacích národnost osob a teprve v roce 1927, po několikaletých stížnostech německé menšiny u Společnosti národů, provedl odhad výše přidělů půdy podle národnostního klíče. Vyšlo mu, že do roku 1927 bylo v pozemkové reformě přiděleno německým rolníkům 67 000 ha zemědělské půdy, tedy 8,5 %. Z toho získali rolníci 40 000 ha formou výkupu dlouhodobých pachtů, 12 000 ha v rámci drobného přidělu, 14 000 ha odprodejem půdy se souhlasem Státního pozemkového úřadu a 1 000 ha propachtováním od Státního pozemkového úřadu. Z těchto údajů je jediný zcela spolehlivý – 40 000 ha půdy, která přešla německým rolníkům do soukromého vlastnictví v rámci výkupu dlouhodobých pachtů. Výkup této půdy byl totiž od počátku jako jediný sledován po národnostní linii. Neprováděl jej Státní pozemkový úřad, ale okresní soudy a již v roce 1923 se ukázalo, že němečtí zemědělci nepřicházejí zkrátka,

⁴⁶ Němec, B., a kol.: Ottův slovník naučný nové doby *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu čtvrtého svazek druhý, Novina, Praha, 1937, str. 1363.

⁴⁷ Voženílek, J.: Pozemková reforma v Československé republice, 2. vydání, Česká agrární společnost, Praha, 1924, str. 192.

⁴⁸ Tyto praktiky byly kritizovány již v průběhu pozemkové reformy, zvláště pak ale v kritickém období po II. světové válce. Viz např. Kořátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 194, str. 12 - 13.

⁴⁹ Viz Volavka, A.: Sto let zemědělské politiky, Brázda, Praha, 1948, str. 64.

⁵⁰ K tomu viz Modráček, F.: Družstevní statek a pozemková reforma, Ústřední tiskové družstvo Socialistické strany československého lidu, Praha, 1921.

⁵¹ K tomu viz např. Krejčí, D.: Provádění naší poválečné reformy pozemkové v praxi. Její kritika, In: Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno, 1927, str. 94 – 95.

protože v té době měli v českých zemích o 7,7 % více půdy, kterou získali výkupem pachtů, než by odpovídalo jejich podílu na obyvatelstvu.⁵² V ostatních případech tomu bylo ale jinak a poměr byl zřetelně posunut ve prospěch české národnosti, což samozřejmě vedlo ke zmenšení německé pozemkové držby.

Dalším závažným dopadem pozemkové reformy bylo zvýšení výměry půdy ve vlastnictví samosprávných subjektů a státu (jednalo se především o lesy), které tímto způsobem získaly významný zdroj svých budoucích příjmů. Nemalá část zabraných pozemků byla také použita pro veřejně prospěšné účely, např. na vojenské střelnice a cvičiště, parcely pro sokolovny, sportovní cvičiště, tábořiště, koupaliště atd.

Na rozdíl od významných změn ve vlastnictví půdy zůstal zemědělský průmysl prakticky neohrožen, byť v tomto směru panovaly velké obavy, neboť v soukromém vlastnictví zůstalo 79 % závodů.⁵³

Přes všechny výše uvedené pozitiva sebou přinesla pozemková reforma i celou řadu negativních jevů. Jedním z nich, který se ukázal být pro část zemědělských subjektů problémem zásadním a nepřekonatelným, bylo splácení získané půdy. Přestože byla nabývací cena nižší než reálná cena, dostavily se ve spojení s hospodářskou krizí u části zemědělských subjektů problémy se splácením. Výsledky pozemkové reformy byly navíc velkým zklamáním zejména pro tu část drobných rolníků, kterým nebyla dána možnost získat zemědělskou půdu, protože jejich žádosti nebylo na základě některého z mnoha rozličných důvodů vyhověno.

Ne zcela zdařilou záležitostí spojenou s pozemkovou reformou byla i reemigrace československých občanů ze zahraničí. Tato myšlenka, která našla velkou odezvu jak u krajanů v cizině, tak i domácích obyvatel (tj. pořádání sbírek pro navrátilce atd.) narážela zejména na odpor velkostatkářů, jejichž pozemky měly být určeny pro osídlení (tj. např. Jana Liechtensteina, Maxe Lobkowicze, Jana Schwarzenberga a dalších).⁵⁴ K neúspěchu celé akce přispěla zásadním způsobem zejména nedostatečná podpora ze strany státu a rovněž laxní přístup ze strany Státního pozemkového úřadu. Zátěž spočívající ve vysokých finančních výdajích spojených s přestěhováním (včetně inventáře) a povinností dostatečné výše

⁵² Slezák, L.: Pozemková reforma v Československu 1919 – 1935, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 3 – 12.

⁵³ Pavel, A.: Československá pozemková reforma, Pozemková reforma *Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 3, ročník XIX., 1938, str. 33 - 39.

⁵⁴ Vaculík, J.: Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 75 – 80.

provozního kapitálu, totiž ležela především na reemigrantech. Československá vláda navíc dávala přednost udržení českých emigrantů v jejich dosavadních působištích v cizině, protože jednou z negativních stránek reemigrační akce bylo oslabování pozic českých menšin v cizině. Tato skutečnost vyvolávala široké diskuze o správnosti myšlenky reemigrace. V této souvislosti bylo proto doporučováno reemigrovat pouze příslušníky těch českých menšin, kterým hrozí nebezpečí odnárodnění a byla odmítána reemigrace početných českých minorit v Jugoslávii a na Volyni.⁵⁵

Stejně tak i záměr vnitřní kolonizace se silným národnostním charakterem (v drtivé většině se jednalo o Slováky a Čechy) byl naplněn jen částečně, a to především na Slovensku.⁵⁶ Vůbec, pokud šlo o Slovensko, pozemková reforma nevyřešila ani sociální, ani národnostní otázky, které tvořily obsah jeho agrární otázky. Změny, které pozemková reforma přinesla, byly z pohledu Slovenska druhořadého významu, způsobily sice určité přesuny v nejnižších a nejvyšších majetkových skupinách ve prospěch středních hospodářství, ale nedosáhly to hlavní, neodstranily malovýrobní charakter slovenského zemědělství a tedy ani hlavní zdroj zaostalosti a bídy, ani příčinu masového vystěhovalectví slovenského rolnického obyvatelstva za moře a do ostatních zemí evropského západu.⁵⁷

Na závěr je přesto nezbytné uvést, že provedením pozemkové reformy (byť zůstala de facto nedokončena) došlo k ozdravění pozemkové držby, tj. snížení podílu velkostatků a drobných držitelů půdy, a naopak k posílení středně velkých pozemkových vlastníků tak, že rozhodující podíl získala, jak již bylo uvedeno výše, hospodářství do 50 ha. Toto tvrzení lze přitom (i přes výše uvedené výhrady) vztáhnout i na Slovensko.⁵⁸ Během krize a průmyslové konjunktury tak pozemková reforma stabilizovala a činila sociálně odolnějším nejen venkov, ale i průmyslové dělnictvo a snížila tak panující napětí na venkově. Hospodářský a sociální vzestup českých zemí 20. let si nelze bez působení pozemkové

⁵⁵ Vaculík, J.: Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 75 – 80.

⁵⁶ K tomu blíže viz Martuliak, P.: Kolonizačná akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 81 – 86.

⁵⁷ Cambel, S.: Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v ďalšom vývoji, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Uherské Hradiště, 1994, str. 131 – 134.

⁵⁸ K tomu blíže viz Krajčovičová, N.: Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v predvojnovom období, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 13 – 20.

reformy představit ani v průmyslové sféře.⁵⁹ Dobově vyjádřeno: „Osvobození politické dovršuje se pro zemědělce osvobozením hospodářským v duchu hesla *Svobodný zemědělec na svobodné půdě*.“⁶⁰

Nezbytné je rovněž zdůraznit, že přes propuštění poloviny zabrané půdy ze záboru představovala československá pozemková reforma jednu z největších v Evropě. V absolutním rozsahu, tj. z pohledu plochy zabrané půdy, patří československé pozemkové reformě mezi 14 evropskými státy, které prováděly pozemkovou reformu, celkové páté místo.⁶¹ V relativním srovnání, tj. z pohledu podílu zabrané půdy, pak stojí československá pozemková reforma na druhém místě hned za Estonskem.⁶²

Z výše uvedených důvodů lze proto souhlasit se závěrem z pera F. Peroutky, že: „*Pozemková reforma oddálila Československo východním poměrům, a byla jednou z těch sil, jež stát přiblížily a připodobnily západu*.“⁶³

Pozitivní hodnocení pozemkové reformy ještě na konci 30. let jednoznačně převažovalo.⁶⁴ Netrvalo však dlouho a pohled na první československou pozemkovou reformu, její průběh a výsledky, se v důsledku zásadních společenských změn začal podstatným způsobem měnit.

⁵⁹ Kárník, Z.: *České země v éře první republiky (1918 – 1938) Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, Libri, Praha, 2000, str. 475.

⁶⁰ Voženílek, J.: Stručná bilance a příští úkoly Státního pozemkového úřadu, *Pozemková reforma Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 1, ročník VIII., 1927, str. 1 - 3.

⁶¹ Němec, B., a kol.: *Ottův slovník naučný nové doby Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu čtvrtého svazek druhý, Novina, Praha, 1937, str. 1369.

⁶² V Estonsku došlo k vyvlastnění 55,7 % veškeré půdy. Po reformě tak zůstalo v držení velkostatkářů pouze 3,4 % původní výměry. Viz Maslov, S.: *Rozhledy po pozemkové reformě a pozemkových poměrech v cizině Estonsko* (překlad A. Pavel), *Pozemková reforma Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 1, ročník X., 1929, str. 4 - 8.

⁶³ Peroutka, F.: *Budování státu Československá politika v letech popřevratových* Díl 2 ROK 1919, Praha, 1934, str. 889.

⁶⁴ Viz např. „*Celkový výsledek pozemkové reformy není ještě dostatečně oceněn. Statisíce drobných zemědělců, úředníků a dělníků velkostatkářských, kteří dosud na zabrané půdě pracovali v poměru dosti závislém, jsou nyní vlastníky té půdy a pracují jako svobodní občané. Staly se jistě určité chyby, jak ani při řešení velkého a neobvyklého problému není jinak možno, ale chyby ty u porovnání s celkovým výsledkem mizejí. Pozemkovou reformou svoboda politická, nekrvavou revolucí říjnovou dobytá, dostává pevné základy svobody hospodářské. Posílena demokracie, posílena hospodářská síla národa. Pozemková reforma nepřivodila obávaného poklesu zemědělské produkce, ale připoutala drobný lid k půdě a imunizovala jej před destruktivními živly bolševictví a vykonala tak sociálně-pacifikační vliv*.“ Němec, B., a kol.: *Ottův slovník naučný nové doby Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu prvního svazek druhý, Nakladatelství J. Otto společnost s r. o., Praha, 1931, str. 1197.

4. REVISE ČESKOSLOVENSKÉ POZEMKOVÉ REFORMY

„Nuže, první ponaučení z uplynulých dnů zní: Nutno toto panstvo postihnout na jeho nejcitlivějším místě, nutno do všech důsledků uskutečnit váš, všech pracujících zemědělců požadavek revise první pozemkové reformy.“

K. Gottwald⁶⁵

4.1 PŘÍČINY A DŮVODY

Jelikož zůstala první československá pozemková reforma v podstatě nedokončena., objevovaly se již v průběhu druhé světové války myšlenky a návrhy na její dokončení, resp. revizi. V londýnském a moskevském exilu tak vzniklo několik projektů předpokládaných pozemkových přeměn. Výchozím záměrem bylo pokračování nedokončené meziválečné pozemkové reformy, avšak postupně se primárně dostávala do popředí protifašistická, protiněmecká a protimaďarská hlediska, reagující na rozbití ČSR, na vnucené zásahy do pozemkové držby v odtržených územích i ve vnitrozemí, na zabory židovského zemědělského majetku a rovněž na další významné skutečnosti.

Požadavek na provedení pozemkových změn se ovšem zdaleka netýkal jenom Československa. Stejně, jako tomu bylo o v případě první světové války, bylo i teď zřejmé, že po ukončení válečných bojů, budou muset být provedeny v řadě evropských zemí rozsáhlé změny. Stejně tak bylo zřejmé, že jejich nedílnou součástí budou muset být i změny ve vlastnictví a držbě pozemků.

Na začátku roku 1942 se konaly v Anglii porady zástupců exilových zemědělských stran a hnutí z Bulharska, Československa, Maďarska, Polska, Rumunska a Jugoslávie o dalším směřování zemědělské politiky v těchto zemích po ukončení druhé světové války, včetně realizace nezbytných pozemkových reforem. Za Československo se jich zúčastnili

⁶⁵ Viz projev předsedy vlády Klementa Gottwalda na sjezdu rolnických komisí 28. února 1948. Anonymus: Jednota rolníků a dělníků vítězila *K slavnému sněmování rolníků ve dnech 28. – 29. února 1948 v Praze*, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1948, str. 3 - 6.

Ladislav Karel Feierabend a Ján Lichner.⁶⁶ Zemědělský program měl po skončení války vedle primárního zabezpečení dostatku potravin pro výše uvedené státy rovněž předejít radikálnímu směřování venkova a nabídnout zemědělcům lepší vyhlídky do budoucna.

Ministerstvo pro hospodářskou obnovu proto předložilo již 19. 10. 1942 podrobnou alternativní osnovu zákona o zemědělské reformě, o níž mělo s přihlédnutím k tomu, jak se budou vyvíjet poměry doma, v okolních státech i celém poválečném světě jednat budoucí Národní shromáždění. Návrh předpokládal přerozdělení půdy tak, aby na ní mohli přidělci hospodařit buď samostatně, nebo v zemědělském družstvu, či v záduze.⁶⁷

19. září 1944 pak předložil ministr zemědělství londýnské emigrační vlády slovenský agrárník Ján Lichner návrh dekretu o zřízení Pozemkového úřadu. Ten se měl týkat celé řady otázek souvisejících s půdou. Vedle korekce první československé pozemkové reformy, šlo i o reakci na změny v pozemkovém vlastnictví za protektorátu, na odtrženém území a na Slovensku.⁶⁸ Lichner jednal osobně i s komunistickým členem Státní rady Václavem Noskem a snažil se pro vypracovaný návrh získat podporu komunistů. Gottwaldovo exilové vedení KSČ v Moskvě však dospělo k závěru, že z taktických příčin bude vhodnější postupovat po etapách, přičemž v první fázi měla být pozemková reforma zaměřena jen proti Němcům, Maďarům a kolaborantům a teprve později mělo být přistoupeno ke konfiskaci půdy nad určenou výměru u ostatních vlastníků. Konfiskace pozemkového majetku Němců, Maďarů a kolaborantů byla totiž bez velkých potíží přijatelná i pro nekomunistické strany, což se ukázalo na březnových moskevských jednáních o sestavení nové vlády.⁶⁹ Tento přístup se pak de facto odrazil i ve znění XI. kapitoly Košického vládního programu první poválečné československé vlády z 5. dubna 1945 (viz Příloha č. 1). V něm nastíněná představa o budoucích pozemkových změnách, tak nakonec představovala kompromis mezi londýnským a moskevským exilovým vedením a představami Slovenská národní rady (dále jen SNR).

V XI. kapitole Košického vládního programu se mluví zejména o důsledném provedení nové pozemkové reformy, z níž měla být nejprve realizována konfiskace

⁶⁶ Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.

⁶⁷ Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 *Dokumenty I.*, Brno, 1995, str. 281.

⁶⁸ K tomu blíže Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“ *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945*, Linde Praha, a. s., Praha, 2002, str. 304.

⁶⁹ Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.

a rozdělení půdy nepřátel a zrádců, jak ji v té době již prakticky prováděla SNR (viz dále) na postupně osvobozovaném území Slovenska (první zkušenosti z jejího uskutečňování na Slovensku měly také nesporně přímý vliv na konečnou formulaci příslušné pasáže Košického vládního programu). Košický vládní program tedy přesně určoval nejbližší úkol a současně naznačoval, že se v tomto bodě „pozemková revoluce“ nezastaví a že za první etapou pozemkové reformy přijdou ještě další. Nutné je přitom zdůraznit, že ohledně vývoje zemědělské politiky však od samého počátku nepanovala mezi jednotlivými politickými subjekty žádná velká shoda, ale naopak značně rozdílné názory (k tomu blíže viz jedna z následujících podkapitol).⁷⁰

Nakonec se tak dokázal prosadit přístup vedení KSČ vycházející z toho, že pozemkové přeměny bude z politických i technických důvodů nejúčelnější rozdělit do několika etap. Nejprve měla být urychleně konfiskována a rozdělena půda Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a teprve později reformována pozemková držba přesahující určitou výměru. S odvoláním na formulaci Košického vládního programu, která byla závazná pro všechny politické strany Národní fronty, také komunisté později intenzivně prosazovali revizi první československé pozemkové reformy a tzv. novou pozemkovou reformu.

Poválečná situace na Slovensku, kde byl hlad po půdě podstatně větší a celková situace nejen v zemědělství z mnoha příčin značně komplikovanější, se podstatně lišila od situace v českých zemích.⁷¹ Požadavky na pozemkovou reformu zde totiž nesměřovali jen vůči velkostatkům cizinců či zkompromitovaných majitelů, ale obecně vůči všem velkostatkům, bez ohledu na jejich majitele, ať to byla fyzická osoba nebo dokonce i církev. V květnu 1945 vypracoval z pověření Komunistické strany Slovenska (dále jen KSS) M. Falťan návrh na realizaci všeobecné pozemkové reformy. Měla se pro ni použít půda soukromých zemědělských podniků nad 30 ha (resp. u početnějších rodin 50 ha) a tzv. spekulativní půda. Ve vztahu k církevní půdě návrh počítal se třemi alternativami – zařadit ji do záboru celou, z části anebo zachovat stávající stav. Na rozšířeném zasedání Předsednictva ÚV KSS 13. července 1945 bylo rozhodnuto vyvolat kampaň za parcelaci církevních velkostatků a uzákonění všeobecné pozemkové reformy. Přestože se pak požadavek na uzákonění všeobecné pozemkové reformy objevil i na říjnovém zasedání

⁷⁰ K zemědělským programům jednotlivých politických stran viz Burešová, J.: Zemědělská politika v Československu v letech 1945 – 1948 v kontextu vývoje ostatních evropských zemí sovětské sféry vlivu, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 62 – 68.

⁷¹ K tomu viz např. Cambel, S.: Spory o generální pozemkovou reformu na Slovensku po roce 1945, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 23 – 32.

Předsednictva ÚV KSS, byl nakonec odmítnut jako předčasný. Důvodem byla zatím nedokončená první etapa poválečných pozemkových reforem a rovněž i situace v českých zemích, kde právě probíhalo osidlování pohraničí.⁷²

4.2 POVÁLEČNÉ KONFISKACE

Pozemkové změny probíhaly v poválečném Československu v několika etapách, které sice přicházely v postupném časovém sledu, nicméně jejich dopady na pozemkové vlastnictví a společnost nebylo a není možné v řadě ohledů odlišit. Revize první československé pozemkové reformy představuje v tomto ohledu druhou etapu poválečných pozemkových změn. Navazuje na první etapu změn, kterou představují poválečné konfiskace, a naopak po ní pak následuje třetí etapu pozemkových změn v podobě tzv. nové pozemkové reformy. Pro pochopení tehdejší situace ve společnosti a vůbec celého vývoje pozemkových změn je proto nezbytné alespoň v krátkosti přiblížit i první etapu pozemkových změn, tj. poválečné konfiskace.

Realizace výše zmíněné první etapy pozemkové reformy začala v Československu de facto ještě před přijetím Košického vládního programu. Začalo se s ní bezprostředně na osvobozeném území východního Slovenska, kde komunisté cíleně a záměrně vyzývali k tomu, aby rolníci sami zabírali statkářskou půdu. Živelně tak vznikaly místní rolnické komise, které začaly svévolně zabírat majetek „kolaborantů a zrádců národa“ a rovnou ho i přidělovat.⁷³ Skutečná moc byla tehdy ještě v rukou velení sovětské armády, které ji teprve postupně předávalo do rukou SNR. Ta se však jako celek nebyla schopna shromáždit, protože část jejích členů se stále nacházela na území okupovaném německou armádou. Z tohoto důvodu tak přítomní členové začali vydávat zákonné normy formou nařízení Předsednictva SNR. Ve vztahu ke sledované problematice je nezbytné zmínit především přijetí nařízení Předsednictva SNR č. 4/1945 Zb. n. SNR z 27. 2. 1945, které však muselo být s ohledem na komplikace ve věci maďarské půdy se zpětnou účinností novelizováno nařízením SNR č. 104/1945 Zb. n. ze dne 23. srpna, o konfiskování

⁷² Cambel, S., a kol.: Dějiny Slovenska VI. (1945 – 1960), Veda, Bratislava, 1988, str. 82.

⁷³ Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

a urýchlenom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa.

Podle § 1 výše uvedeného nařízení se s okamžitou platností a bez náhrady konfiskoval pro účely pozemkové reformy zemědělský majetek na území Slovenska nacházející se především ve vlastnictví osob německé národnosti; maďarské národnosti, pokud neměli 1. listopadu 1938 československou státní příslušnost; osob maďarské národnosti nad 50 ha; zrádců a nepřátel slovenského národa jakékoliv národnosti. Konfiskaci nepodléhal majetek osob německé národnosti, které se aktivně účastnili protifašistického boje, pokud jejich zemědělský majetek nepřevyšoval celkovou výměru 50 ha. Pro posouzení příslušnosti k německé nebo maďarské národnosti byl přitom rozhodující především jazyk užívaný v rodinném styku, anebo příslušnost k maďarské anebo německé politické straně po 29. září 1938, anebo přiznání národnosti při některém sčítání lidu po roce 1929. Konfiskace tak nepostihla ani české a slovenské statkáře nekompromitované s fašismem a rovněž ani půdu církevní. Na Slovensku se jednalo celkem o 46 383 případů konfiskace, přičemž získaná plocha představovala 245 946 ha zemědělské půdy a 300 000 ha lesní půdy, tj. celkem 545 946 ha.⁷⁴

V průběhu této první etapy ovšem ještě nebylo zcela zřejmé, kolik půdy je možné na Slovensku konfiskací maďarských a německých majetků získat. Posléze se ukázalo, že původní předpoklady byly nadhodnocené a že se zemědělské půdy nedostává. Proto také začali komunisté již v průběhu roku 1945 vést kampaň za rozšíření pozemkové reformy i na slovenské statkáře, byť zatím jen pod záminkou kolaborace s luďáckým režimem a s argumentací, že na půdě nepracují. Komunisté argumentovali zejména tím, že konfiskovaná půda nestačí k uspokojení nároků přelidněné slovenské vesnice (to platilo především pro sever Slovenska, kde nebyla k dispozici prakticky žádná konfiskovaná půda). Při vznášení těchto požadavků aktivizovali zvláště o bezzemky a drobné rolníky, zatímco demokratická strana se na venkově opírala o střední a velké zemědělce, kteří se ze zřejmých důvodů obávali dalších případných změn v pozemkové držbě.⁷⁵

Z výše uvedeného nařízení SNR pak teprve vyšel Košický vládní program z 5. dubna 1945. Jelikož KSČ předpokládala, jak jsem již uvedl, že pozemkové přeměny bude z politických i technických důvodů nejúčelnější rozdělit do několika etap., stal se výše uvedený postup SNR na osvobozeném území Slovenska začátkem března 1945 cílem kritiky

⁷⁴ Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 25.

⁷⁵ Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

K. Gottwalda.⁷⁶ Ani povynášení Košického vládního programu však živelné tlaky na SNR ve věci konfiskace a parcelace církevních a domácích velkostatků neustávaly a pokračovaly až do léta 1947, tedy až do přijetí zákona o revizi první pozemkové reformy.⁷⁷

Prvním praktickým krokem přinášejícím zásadní změny do pozemkového vlastnictví, které přineslo období po druhé světové válce v českých zemích, se stalo 19. května 1945 vydání dekretu prezidenta republiky o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů.⁷⁸ Tento dekret především umožnil zavedení národní správy rovněž u zemědělských a lesních majetků. Současně také podle výměry pozemkového majetku určil, kdo je k zavedení národní správy příslušný. Při výměře do 50 ha to byl místní národní výbor, při výměře mezi 50 a 100 ha okresní národní výbor a při výměře větší než 100 ha Zemský národní výbor, resp. na Slovensku SNR. O něco později, 21. června 1945, pak následovalo vydání tzv. konfiskačního dekretu,⁷⁹ a následně pak 20. července 1945 i dekretu upravujícího osídlení konfiskované půdy.⁸⁰ Výše uvedené prezidentské dekrety se ovšem přes původní představy, které se promítly i do jejich samotného textu, nakonec týkaly jen českých zemí.⁸¹ Tvrdé spory mezi jednotlivými politickými stranami, včetně prezidenta Beneše, se v tomto případě vedly zejména o rozsah přidělové ceny.⁸²

Z podstatných ustanovení těchto dekretů lze vedle vymezení konfiskovaného majetku a upřesnění pojmů „zrádci a nepřátelé Československé republiky“ zmínit, kterým subjektům bylo možné přidělovat do vlastnictví půdu z konfiskovaného zemědělského majetku spravovaného až do odevzdání přidělcům Národním pozemkovým fondem. V první řadě se jednalo o deputátníky a zemědělské dělníky (ve výměře až do 8 ha orné anebo 12 ha zemědělské půdy s ohledem na její bonitu) nebo malozemědělce ve výměře doplňující jimi

⁷⁶ Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 *Dokumenty I.*, Brno, 1995, str. 281.

⁷⁷ K tomu viz např. Cambel, S.: Spory o generální pozemkovou reformu na Slovensku po roce 1945, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 23 – 32.

⁷⁸ Tj. Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

⁷⁹ Tj. Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

⁸⁰ Tj. Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

⁸¹ K tomu blíže Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“ *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945*, Linde Praha, a. s., Praha, 2002, str. 303 a násl.

⁸² Viz dokumenty na str. 283 a násl. v publikaci Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 *Dokumenty I.*, Brno, 1995.

doposud vlastněný majetek za výše uvedených limitů. V případě mnohočlenné zemědělské rodiny pak ve výměře doplňující jí dosud vlastněný pozemkový majetek až do výměry 10 ha orné anebo 13 ha zemědělské půdy opět s ohledem na její bonitu. Půdu bylo možné rovněž přidělovat obcím a okresům k veřejným účelům, vymezeným družstvům a také dělníkům, veřejným a soukromým zaměstnancům a maloživnostníkům pro stavbu vlastního domu anebo na zřízení zahrady ve výměře do 0,5 ha. Lesní půdu bylo možné do výměry 50 ha (resp. za určitých podmínek 100 ha) přidělovat obcím a lesním družstvům.

Na místě je alespoň uvést, že formulace dekretů umožňovaly konfiskace i v případech, které byly minimálně sporné a někdy i zcela nedůvodné (např. majetek osob německé národnosti se státním občanstvím v neutrálním nebo spojeneckém státě) či dokonce amorální (tj. v případě Židů hlásících se k německé či maďarské národnosti), což logicky vyvolávalo na mezinárodní scéně oprávněné protesty.

Konfiskace ve vnitrozemí byla zahájena pouhé tři dny po vydání konfiskačního dekretu předáním konfiskované a rozdělené půdy německého šlechtice Kinského v Horažďovicích a bývalého československého předsedy vlády Berana v Miloňovicích.⁸³

Při konfiskacích se postupovalo dosti tvrdě a to někdy i vůči těm, kteří se za nacistického režimu nikterak nezpronevěřili. Velmi dobře se takto dalo zneužít právě ustanovení vymezující „zrádce a nepřátele Československé republiky“. Ke konfiskaci majetku také stačilo, pokud byl za zrádce prohlášen jeden ze spoluvlastníků. Výjimkou přitom nebylo, pokud se zaměstnanci některého z konfiskovaných statků stavěli proti rozdělení půdy či se dokonce snažili hájit stávajícího vlastníka nebo navrhovali zestátnění objektu a jeho proměnu ve výzkumné středisko nebo šlechtitelský závod. Z dobové brožury pak vyplývá, že teprve po vyčerpání všech výše zmíněných možností: „... v poslední chvíli pak propagují združstevnění objektu – a nezřídka přicházejí pozdě se svými nároky na příděl do individuálního vlastnictví. Tak dochází k vytvoření dvou táborů v rolnických komisích, ke sporům zaměstnanců s drobnými zemědělci, k průtahům v přidělovém řízení – a nejsou-li pak nároky zaměstnanců plně uspokojeny, zanechává to v nich pocit křivdy a trpkosti. Tyto zjevy svědčí o tom, že odborové organizaci zemědělského dělnictva chybí dosud pevné politické vedení. Komunisté nesmí zanedbávat tuto vrstvu venkovského proletariátu, musejí se postarat o uspokojení jejich požadavků a o sjednocení jejich zájmů se zájmy celku pracujícího lidu našeho venkova“.⁸⁴ Z výše uvedeného textu, jehož autorem (stejně jako

⁸³ Viz Koťátko, J.: Výsledky nové pozemkové reformy, Ministerstvo informací, Praha, 1946., str. 9.

⁸⁴ Koťátko, J.: Konfiskace rozdělování a osidlování půdy, Svoboda, Praha, 1946, str. 19.

mnoha dalších v letech 1945 až 1949) byl Ing. J. Kořátko (jeden z čelných představitelů komunistické strany na tehdejší Ministerstvu zemědělství), je zřejmé, že komunisté si již od počátků nejvíce ze všech stran uvědomovali obrovský politický potenciál, který sebou nesly probíhající změny a potřebu tento potenciál správně uchopit a využít. To se ostatně odráží v celé řadě podobných textů vycházejících nejen z dílny Ministerstva zemědělství.

Celkem bylo konfiskací získáno ve vnitrozemí 445 373 ha půdy, z toho 98 129 ha zemědělské a 347 244 ha lesní. Z ní bylo následně 99 535 ha přiděleno fyzickým osobám, 345 838 ha pak (zejména lesní půdy) státu a samosprávným korporacím. Z konfiskované půdy připadalo 371 149 ha na německou půdu a 74 224 ha na půdu českých zrádců.⁸⁵

V pohraničí českých zemí byla situace podstatně složitější (viz Tabulka: **Zemědělská půda podle národnosti vlastníků v pohraničí**). Konfiskačním zásahem zde bylo postiženo celkem 238 563 vlastníků, jimž bylo zkonfiskováno 1 306 941 ha zemědělské a 648 135 ha lesní půdy, tj. celkem 1 955 076 ha. Československému státu, veřejnoprávním korporacím, zemědělským družstvům apod. bylo přiděleno 416 987 ha půdy zemědělské a 600 344 ha půdy lesní, tj. 1 017 331 ha půdy veškeré.⁸⁶ Velkou část půdy (tj. zejména lesní) přitom získal konfiskací stát. Značná část méně hodnotné zemědělské půdy pak skončila v držení horských pastevních družstev.

Tabulka: **Zemědělská půda podle národnosti vlastníků v pohraničí**⁸⁷

Země		Čechy		Morava a Slezsko			Celkem		
národnost		něm.	čes.	něm.	čes.	pol.	něm.	čes.	pol.
zemědělská půda v	ha	1 016 451	88 111	456 556	162 474	20 876	1 473 007	250 585	20 876
	%	92,02	7,98	71,35	25,39	3,26	84,44	14,36	1,20

Zemědělská osídlovací operace začala již před přijetím tzv. osídlovacího dekretu ze dne 20. července 1945 (resp. dekretu o jednotném řízení vnitřního osídlení ze 17. července 1945).⁸⁸ V průběhu května a června tak byly neorganizovaně osazovány usedlosti v nejdůležitějších výrobních okresech (tj. Litoměřicko, Žatecko, Znojensko atd.). K revizi

⁸⁵ Kořátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 25.

⁸⁶ Kořátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 25.

⁸⁷ Kořátko, J.: Výsledky nové pozemkové reformy, Ministerstvo informací, Praha, 1946, str. 13.

⁸⁸ Tj. Dekret prezidenta republiky č. 27/1945 Sb., o jednotném řízení vnitřního osídlení. Pozn. Tento dekret měl již celostátní působnost, tj. týkal se celého území Československa.

z pohledu kvalifikace těchto osob došlo až následně po přijetí výše uvedeného osídlovacího dekretu. Přibližně 85 – 90 % těchto „národních správců“ přitom bylo uznáno způsobilými pro přiděl do vlastnictví usedlostí. Teprve po přijetí osídlovacího dekretu začal skutečně organizovaný a plánovaný přesun uchazečů z vnitrozemí do okresů neobsazených národními správci.

Přesun osídlenců do pohraničí byl prováděn skupinovým způsobem tak, že osídlenci z jednoho okresu byli umisťováni společně do okresu, kde byl dostatek volné půdy. Uchazeči byli přitom dirigováni na jednotlivé usedlosti a obhospodařovali zatím výměru, u těchto objektů obdělávanou. Teprve později byly pozemkové výměry jednotlivých usedlostí upraveny podle dekretu, tj. zmenšeny na přípustnou výměru anebo na tuto výměru doplněny. V rámci osídlovací akce byli do pohraničí umisťováni nejen bezzemci či další zájemci o půdu z vnitrozemí, ale také repatrianti ze zahraničí české, slovenské či rusínské národnosti, Češi, kteří přišli o půdu na jižním Slovensku a také Slováci, na které se nedostala půda na Slovensku. Není divu, že v takové pestré směsici lidí a osudů byli, jak skuteční zájemci o půdu a dobří hospodáři, tak i osoby zcela opačného ražení, které do „země nikoho“ přitahovala jen vhodná příležitost k bohatému zisku. Je zřejmé, že po takových „zájemcích“ zůstávaly zakrátko jen vyplundrované chátrající usedlosti. Tomu ovšem v daném rozsahu kolonizační akce nebylo možné nijak zabránit.

Výsledkem skupinové zemědělské osídlovací operace v pohraničí bylo vytvoření asi 120 000 hospodářsky plně soběstačných usedlostí střední velikosti o průměru 10 ha orné půdy, jež byly při rozdělení dekretů o vlastnickém přidělu půdy v dubnu a květnu 1946 odevzdány novým obyvatelům do soukromého vlastnictví, omezeného pouze všeobecnými podmínkami Národního pozemkového fondu.⁸⁹ Ty směřovaly proti spekulaci s půdou, rozdělování a předlžování přidělových usedlostí a nedbalému hospodaření. Do 15. června 1946 bylo vydáno již na 100 000 těchto vlastnických dekretů a ostatní byly vydávány postupně po doplnění chybějících formálních náležitostí.⁹⁰

V oblastech střední bonity byly osídleny všechny nejdůležitější provozuschopné zemědělské objekty a neosídlenými zůstaly jen vysoko položené horské a lesnaté kraje na státní hranici, určené pro hospodaření horských pastevních družstev za současného přeorientování tamní nerentabilní rostlinné výroby na výrobu živočišnou. Kromě toho zůstaly v národní správě a nepřiděleny zvláště velké pozemkové objekty, jež zatím nebylo možno účelně rozdělit

⁸⁹ Zřízeného dne 3. září 1945 vládním nařízením č. 70/1945 Sb. z. a n., kterým se vydává statut Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství.

⁹⁰ Koťátko, J.: Výsledky nové pozemkové reformy, Ministerstvo informací, Praha, 1946., str. 16.

a jinak použít. Mimo to bylo asi 10 000 usedlostí rezervováno pro postupně přicházející reemigranty.⁹¹

Přístup, vlastní průběh a výsledek celé nacionálně motivované akce opět věrně vystihuje níže uvedený citát z jedné z brožurek již dobře známého komunisty na Ministerstvu zemědělství Ing. J. Kořátka: „*Německá pozemková držba v českém vnitrozemí zmizela úplně, Bílá hora byla odčiněna definitivně, národní očista půdy českého vnitrozemí je dokončena!*“⁹², který navíc neopomněl připsat veškeré dosažené výsledky za zásluhy KSČ: „*Má tedy KSČ nesporně rozhodující zásluhu na tom, že opatření národní správy bylo rychle provedeno a že se plně zdařilo, že dobří národní správci jsou nyní odměňováni za svou práci trvalým přidělením usedlostí, které jim byly svěřeny do národní správy, ...*“.⁹³ Agitace a proklamativní prohlášení přitom v daných souvislostech patřila i do slovníku poválečného ministra zemědělství komunisty Julia Ďuriše: „*Strašili vás, že vám bude brána půda, ale místo toho, abychom brali, přidáváme malým i středním rolníkům, ba dokonce i těm nad 50 ha. Avšak abychom mohli chránit malé soukromé vlastnictví, musíme bdít, musíme postátnit velké podniky, banky a pojišťovny v zájmu malých a středních rolníků.*“⁹⁴

Na druhou stranu nebylo vše tak růžové, a to nejen z dnešního zcela neporovnatelného etického hlediska. Ani při přidělování usedlostí se totiž nejednalo s každým jako rovným mezi rovnými. Platilo, že kdo není členem komunistické strany, má při osidlování podstatně ztíženější situaci. Výše uvedené přitom platilo i reemigranty, kterými byli především Volynští Češi.⁹⁵ Navíc se potvrzovalo, že výměra 13 ha není v podmínkách pohraničí na mnoha místech skutečně výměrou umožňující samostatné rentabilní hospodaření.⁹⁶ Později se pak

⁹¹ Kořátka, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 21.

⁹² Kořátka, J.: Výsledky nové pozemkové reformy, Ministerstvo informací, Praha, 1946., str. 9.

⁹³ Kořátka, J.: Konfiskace rozdělování a osidlování půdy, Svoboda, Praha, 1946, str. 12.

⁹⁴ Ďuriš, J.: Projev na družstevní anketě dne 2. - 3. října 1945, In: Úkoly zemědělského družstevnictví, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1945, str. 3 – 7.

⁹⁵ Viz např. článek „Tragédie přistěhovalců – volyňských Čechů“, Slovo národa (12. 2. 1948), který poukazuje na problémy s emigranty a jejich usídlením do neodpovídajících zchátralých usedlostí: „*Zde je ovšem nutná okamžitá pomoc a jménem lidskosti vyzýváme všechny lidi dobré vůle, aby pomohli, jak jen mohou. Od chleba až po seno pro koně a nápravu. Ta je v moci devátého oddělení min. zem. – pan ing. Kořátka. Již několikrát byl devátý odbor žádán, aby učinil nápravu. Neudělal, poněvadž nejde o komunisty. Pamatujte si dvě prostá jména Solar a Slanina. Pamatujte si je, poněvadž jednou budou živým svědomím národa, který stále jen mluví o socializaci a socialismu, ale nedovede se postarat o 13 lidí, kterým připravil nejhorší osud, žít a umírat v bídě.*“

⁹⁶ Viz např. článek Skály, J.: „Hraničáři poženou agitátory k odpovědnosti Komunisté podvedli trpělivé osídlence Třicetihektarové usedlosti nejsou nyní soběstačné“, Svobodné slovo (12. 2. 1948), který poukazuje na nedomyšlené osidlování prováděné ministerstvem zemědělství, před kterým zástupci Československé strany národně socialistické včas varovali a upozorňovali na to, že je stanovená výměra je ve většině horských okresů nesoběstačná a žádali pro osídlence výměry alespoň 20 ha (včetně přidělu lesa), což ovšem bylo odmítnuto.

navíc ono halasně proklamované rozdávání půdy ukázalo být pouze dočasným opatřením sloužícím pouze jako jeden z prostředků k dosažení zcela jiných a veřejně neprohlášených cílů KSČ.

Od podzimu 1946 pak začal také fungovat obrácený trend, kdy se řada domácích osídlenců začala vracet zpět do vnitrozemí. Důvody pro jejich odchod byly rozdílné. Vedle jiného charakteru krajiny a s tím spojených i jiných klimatických podmínek, převažovaly zřejmě důvody ekonomické a později zřejmě i politické.

4.3 PROGRAMY POLITICKÝCH STRAN

Zajímavý je v této souvislosti vůbec bližší pohled na jednotlivé politické strany a jejich přístup k řešení zemědělských otázek, resp. v širším kontextu pozemkových změn vůbec.

Demokratická strana, která zaujímala do února 1948 na Slovensku významné pozice a měla v rukou důležité Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, ve svém hospodářském programu z května 1947 žádala především ukončení období revolučních zásahů do zemědělství. Vyjádřila se pro odstranění cenové disparity, za uvolnění vázaných vkladů a pro daňovou reformu. Nezmiňovala se naopak vůbec o druhé a třetí etapě pozemkové reformy, odmítala parcelaci církevní půdy a scelovací zákon. Naopak hájila existující strukturu zemědělského družstevnictví a proklamovala svobodu rolnického podnikání.^{97,98} Je nesporné, že demokratické straně šlo o zachování soukromého vlastnictví půdy a to především takových hospodářství, které byly schopné hospodařit rentabilně, tj. středních a větších. Podle názorů představitelů demokratické strany při prosazování velikosti rolnických usedlostí nešlo ani tak o to, jestli se dostane při revizi pozemkové reformy na všechny rolníky jako o to, zda bude v první řadě zabezpečená výživa národa, aby nebyla ČSR tak závislá na dovozu potravinářských výrobků z ciziny. Z řady dokumentů, článků a veřejných vystoupení představitelů demokratické strany je tak zřejmé, že svojí

Upozorňuje rovněž na nezaknihování přídelů a to přes sliby komunistů, že do konce roku 1947 bude zaknihováno celé pohraničí. Končí pak slovy: „Poznali (tj. myšleno hraničáři – pozn. autora), že je komunisté hanebně podvedli a slibují, že z toho ve volbách vyvodí všechny důsledky.“

⁹⁷ Cambel, S., a kol.: Dějiny Slovenska VI. (1945 – 1960), Veda, Bratislava, 1988, str. 128 – 129.

⁹⁸ Burešová, J.: Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách po druhé světové válce na území Československa a východní části Německa, In.: Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918, Slováké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 110 - 122.

agrární politikou se stavěla za vytvoření životaschopných, rentabilních zemědělských majetků schopných zabezpečit výrobu levných a kvalitních zemědělských produktů.⁹⁹

Komunisté oficiálně vyhlásili svůj rozšířený zemědělský program 4. dubna 1947 na shromáždění okresního sdružení Jednotného svazu českých zemědělců v Hradci Králové, odtud také pochází jeho označení za tzv. Hradecký program. Hradecký program obsahoval již nástin dalšího vývoje v pozemkovém vlastnictví, počítal do budoucna především s konečným vyřešením otázky pozemkového vlastnictví. Požadoval ukončení konfiskace půdy zrádců a kolaborantů (především na Slovensku), uzákonění a provedení revize první pozemkové reformy, nucený výkup veškeré půdy nad 50 ha a současně i pod 50 ha, pokud na ní vlastníci sami nepracují (tj. provedení tzv. nové pozemkové reformy pod heslem „*Půda patří tomu, kdo na ní pracuje*“). Získaná půda měla být urychleně přidělena a zaknihována v celé republice, což mělo společně s ústavním zajištěním vlastnictví půdy do 50 ha zajistit rolníkům právní jistotu.¹⁰⁰ Tím vším chtěli komunisté především uklidnit rolníky, mezi nimiž se začaly šířit obavy, že KSČ chce zakládat kolchozy a sovchozy. Další soubor požadavků se pak vztahoval k likvidaci tzv. disparity (cenových nůžek) mezi průmyslem a zemědělstvím. Především se mělo ještě důsledněji pokračovat v uplatňování zásad odstupňované zemědělské politiky, ve snižování cen průmyslových výrobků pro rolníky a ve zvyšování výkupních cen zemědělských výrobků (přitom měli být přednostně zvýhodňováni drobní a střední rolníci).¹⁰¹

Československá sociálně demokratická strana zastávala program tzv. zemědělského socialismu. Zemědělským socialismem rozuměla zemědělskou výrobu založenou na individuálním vlastnictví drobného a středního zemědělce, opírající se současně o družstevní svépomoc, o modernější výrobní prostředky a výrobní plán. Za vzor v těchto ohledech považovala severské státy, zejména Dánsko a Švédsko, a v nich uplatňovanou teorii tzv. demokratického socialismu. Zemědělská půda měla zůstat ve své podstatě v soukromém vlastnictví. Zemědělství však podle představ sociálních demokratů mělo jít tzv. cestou vývojového socialismu, což předpokládalo technickou modernizaci zemědělské výroby a demokratizaci vlastnictví a držby půdy. Na podzim 1947 připravili sociální demokraté nový program, revidující malozemědělskou koncepci dosavadního programu, který označili

⁹⁹ Zdycha, P.: Demokratické tendencie vývoja poľnohospodárstva na Slovensku v rokoch 1945 – 1947, In.: Demokratické tradície ve vývoji československého zemědělství po roce 1918, Slovákcké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 135 - 151.

¹⁰⁰ Viz Hradecký program *Projev ministra zemědělství Julia Ďuriše v Hradci Králové dne 4. 4. 1947*, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1947.

¹⁰¹ Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 292 - 297.

za chalupnický a selský. Jeho základem zůstala nedotknutelnost soukromého vlastnictví půdy od 4 do 50 ha, resp. v případě výzkumných a šlechtitelských závodů až do 150 ha.¹⁰² V programu byla rovněž zahrnuta zásada, že půda může patřit pouze těm, kdo na ní pracují, a že by měly být odstraněny všechny bezpracné zisky z vlastnictví půdy. Proto měla být také zrušena bezpracná pozemková renta. Požadovalo se ekonomické vyrovnání vesnice a města a likvidace malozemědělského problému zvýšením výměry všech malých nerentabilních zemědělských hospodářství na nejméně 4 ha. Sociální demokraté přitom nechtěli, aby uskutečnění agrárního programu rolníci prosazovali pomocí rezolucí a silným tlakem zdola. Rolnictvo mělo postupovat cestou smírného řešení mezi všemi vrstvami na vesnici, bez násilných převratů, cestou parlamentarismu.^{103, 104}

Národní socialisté vytvořili tzv. červeno – bílo – zelený program. Chtěli získávat drobné a střední rolníky, ale současně se opírat i o větší vlastníky. Základem programu se stalo heslo „*Svobodný zemědělec na svobodné půdě*“. Národní socialisté na rozdíl od komunistů tvrdili, že zemědělské výrobě je nutné přikládat stejně velký význam jako výrobě průmyslové a že základem hospodářství je zemědělství. Snažili se také o oživení tradic selského stavovství. Navrhovali provést takovou úpravu držby půdy, při níž by zůstaly v soukromém vlastnictví všechny závody s rozsahem orné půdy do 50 ha a kromě toho i lesy, louky a rybníky. Neměla být v podstatě dotčena ani tzv. rodová půda, a to v případech jejího propachtování.¹⁰⁵ Navrhovali provést i revizi první etapy pozemkové reformy z roku 1945, při níž se měla rozparcelovat půda státních statků a pastvinářských družstev a přidělová půda posunout z 12 – 13 ha na nejméně 20 ha v závislosti na půdních a klimatických poměrech.¹⁰⁶ Byli rovněž pro přidělování lesní půdy s výměrou do 10 ha do individuálního vlastnictví. Celou pozemkovou reformu měl podle národních socialistů provádět zvláštní nezávislý úřad bez účasti a spolurozhodování zájemců o půdu, rolnických komisí, národních výborů a Ministerstva zemědělství. Scelování půdy mělo být prováděno bez tvoření pozemkových

¹⁰² K jejich návrhu pozemkové reformy viz tisk č. 744 Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹⁰³ Burešová, J.: Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách po druhé světové válce na území Československa a východní části Německa, In.: Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918, Slováké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 110 - 122.

¹⁰⁴ Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 297 - 302.

¹⁰⁵ K jejich návrhu pozemkové reformy viz tisk č. 717 Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹⁰⁶ Viz články v novinách poukazující na nemyslnou hranici 13 ha v pohraničí - *Právo lidu* (19. 4. 1947) nebo *Nový den* (19. 4. 1947).

rezerv vyvlastňováním, tedy bez zásahů proti statkářům, zbytkářům a velkostatkářům. Pro následující období požadovali zrušení odstupňovaných trojích cen zemědělských výrobků podle velikosti rozlohy půdy, které považovali pro další vývoj za nespravedlivé a asociální a žádali stanovení jednotných cen. Měly být preferovány pouze ceny exportních artiklů, na nichž měli zájem hlavně velcí zemědělstí producenti. Odmítali také jakékoliv zásahy státu do soukromého obchodu se zemědělskými výrobky, zpeněžování zemědělských výrobků měla obstarávat především zemědělská družstva. Žádali dále také přidělování zemědělských strojů všem zemědělcům bez protěžování strojních stanic a družstev na úkor jednotlivců a volných sdružení zemědělců.^{107,108}

Československá strana lidová (dále jen ČSL) vytvořila tzv. Kunětický program, který vyhlásila na vlastenecko-nábožensko-zemědělské slavnosti na Kunětické hoře u Pardubic sice až 13. července 1947, nicméně jeho hlavními zásadami se řídila již mnohem dříve. V celém programu se uplatňovala křesťanská idea „*Každému necht' je ponecháno, co jeho jest*“. ČSL se v něm vyslovila pro úplné zachování a respektování zásady soukromého vlastnictví. Pozemková reforma měla podle ní směřovat k rozmnožení soběstačných hospodářství, nikoliv k rozmnožení trpasličích hospodářství. Žádala také parcelaci všech státních statků. Omítala jednoznačně myšlenku kolektivistického hospodaření v zemědělství.¹⁰⁹ ČSL rovněž žádala zrušení odstupňovaných cen zemědělských výrobků a požadovala přidělování strojů jednotlivcům. Odmítala také návrhy na nové centralistické družstevní organizace, v nichž by se zemědělské družstevnictví mohlo dostat do područí jiných, nezemědělských činitelů.^{110,111}

¹⁰⁷ Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 302 - 309.

¹⁰⁸ Burešová, J.: Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách po druhé světové válce na území Československa a východní části Německa, In.: *Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918*, Slováké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 110 - 122.

¹⁰⁹ Viz např. článek „Volyňští Češi odmiňají kolchozy“, *Lidová demokracie* (9. 5. 1947), upozorňující na skutečnost, že všichni Volyňští Češi jsou pro samostatná hospodářství, zatímco ministerstvo zemědělství, resp. známý Ing. Koťátko, pro ně nachystalo 120 dvorů předpokládající družstevní formu hospodaření.

¹¹⁰ Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 309 - 311.

¹¹¹ Burešová, J.: Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách po druhé světové válce na území Československa a východní části Německa, In.: *Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918*, Slováké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 110 - 122.

4.4 LEGISLATIVNÍ PROCES

Na politické úrovni se stalo zemědělství zcela zjevně jednou z klíčových otázek a to se samozřejmě odráželo i v rovině legislativní. Revize první pozemkové reformy byla pojata do usnesení československé vlády ze dne 16. července 1946 o přípravných opatřeních k provádění budovatelského programu třetí vlády. V rámci dvouletého hospodářského plánu 1947 – 1948 bylo uloženo ministrovi zemědělství, aby předložil do konce září 1946 osnovy norem, podle kterých by mohla být urychleně provedena revize všech případů, kdy při první pozemkové reformě byla zabraná půda propuštěna ze záboru, ač podle zákona do něho patřila a provedena revize přidělového řízení při tzv. zbytkových statcích.¹¹²

Na základě výše zmíněného plánu tak předložil 24. září 1946 ministr zemědělství Julius Ďuriš vládě návrhy předloh šesti zemědělských zákonů neboli tzv. šesti Ďurišových zákonů. Největší význam z předkládaných návrhů zákonů měl právě návrh revize první pozemkové reformy. Taktika komunistické strany kombinující tlak „shora“ s tlakem „zdola“ se přitom ukázala být dobrý nástrojem na prosazení přednesených požadavků. Podstatnou událostí podněcující právě onen tlak „zdola“, která sklidila velkou vlnu nevole od ostatních parlamentních stran, bylo ostatně již samotné oficiální vyhlášení zmiňovaného tzv. Hradeckého programu.

Vraťme se však zpět k právě návrhu zákona o revizi první pozemkové reformy. Osnova zákona připravená Ministerstvem zemědělství a reprezentovaná především osobou jeho komunistického ministra Julia Ďuriše už předem určovala, jakým směrem má být revize prováděna. Měla být podle něj totiž postižena všechna půda velkostatkářů a zbytkových statků. Revizní orgány podle něj vlastně dostávaly instrukce, aby získaly jakýmkoliv způsobem maximum půdy, kterou měly následně komunisty ovládané rolnické komise¹¹³ rozdělit za zlomek její ceny malorolníkům a bezzemkům. Rozsah přesunů ve vlastnictví byl

¹¹² Michl, J., Nový, J., Petrův, F.: Revize první pozemkové reformy, Orbis, Praha, 1948, str. 159.

¹¹³ Pro ilustraci níže uvádím výňatek z „taktickopolitického“ dokumentu nazvaného „Naše nejbližší úkoly na vesnici“, který byl součástí směrnice sekretariátu ÚV KSČ o hlavních úkolech strany určené krajským a okresním sekretariátům KSČ schválených koncem července 1947: „a) Ustavovat rolnické komise v nejrůznějších formách a všude, kde to bylo možné (na podkladě dekretů z roku 1945 k dokončení konfiskace a parcelace zrádcovské a nepřátelské půdy či k přidělení půdy těm rolníkům ve vnitrozemí, kteří přesídlili do pohraničí; nebo jako **přípravné rolnické komise pro revizi první pozemkové reformy** či pro konečnou úpravu pozemkové držby ve smyslu Hradeckého programu, tj. ke konfiskaci všech pozemků nad 50 ha a spekulacní půdy pod tuto hranici). b) Co nejdříve připravit a svolat okresní rolnické komise nebo přípravné rolnické komise „jako nadstranické orgány, které by se staly autoritativními orgány na okrese“.“ Viz Jech, K.: Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 350 – 351.

takový, že ohrožoval majetkovou jistotu v zemědělství vůbec. Cíl revize byl tedy politicky ještě průzračnější, než u předválečné reformy provedené agrárníky. Ekonomicky by revize vedla k dalšímu tříštění půdního fondu a poklesu produktivity práce, politicky měla posílit postavení komunistů.¹¹⁴

Takto předložený návrh vyvolal silný odpor nekomunistických stran. Nekomunistické strany se přitom přes určité rozpory a odlišné představy nakonec dokázaly sjednotit v odporu proti navržené osnově zákona o revisi pozemkové reformy.¹¹⁵ Výsledný vládní návrh se tak stal kompromisem, v jehož rámci se ani jedné ze stran nepodařilo prosadit všechny své záměry.

KSČ, která usilovala o to, aby se dodržela zásada nejvyšší možné hranice a držby půdy 50 ha, silným nátlakem dosáhla toho, že do revize byly zahrnuty i lesy, rybníky a pastviny náležející ke zbytkovým statkům. Naopak neprosadila takovou manipulaci s výší náhrad, která by zvýhodňovala nabyvatele a poškozovala dosavadní majitele zabírané půdy. Nepodařilo se jí rovněž vybojovat, aby se řízení revize pozemkové reformy dostalo přímo do kompetence Ministerstva zemědělství, nýbrž musela akceptovat zřízení revizní komise složené ze zástupců politických stran.

Zástupci ČSL a národních socialistů nakonec souhlasili s revizí zabrané půdy, která byla propuštěna ze záboru, ačkoliv tam patřila a též s revizí zbytkových statků. Vyjadřovali ovšem své obavy, zda se spíše než o revizi, nejedná o novou pozemkovou reformu. Trvali proto na nutnosti jistoty nedotknutelnosti poctivě nabytého soukromého majetku. Nekomunistickým stranám se tak v konečném důsledku sice podařilo uhájit zachování 50 ha zemědělské půdy u zbytkových statků, ovšem na stranu druhou se neprosadil jejich návrh na parcelaci státních statků.

Nicméně z některých skutečností, jež se dostaly na veřejnost, bylo zřejmé, že ani komunistický ministr zemědělství Ďuriš není s výsledným kompromisním vládním návrhem spokojen a raději by dál prosazoval původní osnovu zákona o revisi první pozemkové reformy, kterou ovšem vláda nechválila.¹¹⁶

Přestože tedy s výsledným návrhem nekomunistické strany nakonec souhlasily, stále počítaly s tím, že se jim podaří při projednávání v parlamentních výborech jeho ostří

¹¹⁴ Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.

¹¹⁵ Viz článek „Ministr Ďuriš nepochodil“, Právo lidu, 29. 5. 1947.

¹¹⁶ Viz článek „To zde ještě nebylo“, Svobodné slovo, 5. 7. 1947.

otupit.¹¹⁷ Tato představa se ovšem ukázala jako iluzorní. Parlament v letech 1945 – 1948 sice oficiálně měl tvořit jedno z odvětví moci ve státě, svým skutečným postavením ale neporušil tradici ustavenou již v předválečné ČSR. Oproti moci výkonné se nedokázal prosadit jakožto samostatná politická síla. Navíc silné tendence k rozpínání orgánů výkonné moci parlament zasahovaly a dále oslabovaly. Parlament tak měl jen velmi omezené možnosti podílet se na procesu politického rozhodování.¹¹⁸

Ministerstvem zemědělství připravená osnova byla po provedeném meziresortním řízení a v úpravě schválené na schůzi vlády konané dne 20. června 1947 předložena Ústavodárnému Národnímu shromáždění až v červenci 1947.¹¹⁹ Zemědělský výbor projednal tento vládní návrh na schůzích dne 4., 7. a 10. července. Jednou ze zásadních sporných otázek se ukázala být otázka poskytovaných náhrad. Nekomunističtí poslanci je považovali na jedné straně za příliš nízké a poškozující stávající vlastníky, na straně druhé pak v konečném důsledku za příliš zatěžující státní rozpočet, to zejména v případě vykoupení veškeré půdy zbytkových statků. Poslanec J. Rozehnal za ČSL při prvním projednání rovněž poznamenal (mimochodem dle mého názoru celkem oprávněně), že předložený návrh vybočuje z intencí záborového zákona a že nejde o revizi, ale o celkem novou pozemkovou reformu. Odmítnul proto další tříštění pozemkového fondu. Hlad po půdě navrhnul uspokojit parcelací státních majetků. Jeho návrh podpořil i poslanec J. Kameníček za národní socialisty, který doporučil rovněž parcelaci církevní půdy, a současně vystoupil zejména proti tomu, aby byla revize v kompetenci Ministerstva zemědělství, tedy de facto v rukou KSČ.¹²⁰ Právní výbor projednal předložený návrh na schůzi dne 9. července a rozpočtový výbor pak na schůzi dne 10. července 1947. Na schůzích zemědělského a právního výboru byly přitom provedeny postupně ve vládním návrhu změny a doplňky, o nichž bylo dosaženo shody mezi oběma výbory. Rozpočtový výbor schválil návrh zákona ve znění upraveném oběma zmíněnými

¹¹⁷ Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.

¹¹⁸ Dobeš, J.: Zemědělské otázky v Prozatímním a Ústavodárném shromáždění, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 103 – 109.

¹¹⁹ Viz tisk č. 691 Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹²⁰ Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

výbory. Společná zpráva těchto tří výborů pak byla předložena Ústavodárnému Národnímu shromáždění dne 10. července 1947.¹²¹

Jak je z výše uvedeného patrné, tak vlastnímu přijetí zákona o revizi první pozemkové reformy předcházela rozsáhlá debata na vládní, parlamentní a samozřejmě vedle toho i mimoparlamentní úrovni. Všem zainteresovaným subjektů, bez ohledu na zastávané představy, bylo totiž již od samotného počátku zcela zřejmé, že jde o hodně. Názory a tlaky, které se střetly, byly velké a konečného kompromisu bylo dosaženo až po zdlouhavém a nelehkém jednání, včetně takových akcí, jakou byl odchod komunistických zástupců ze zemědělského výboru při projednávání vládního návrhu novely zákona o revizi první pozemkové reformy.

Jednou ze stěžejních otázek ovlivňujících výsledný kompromis byla skutečnost, že Ministerstvo zemědělství ovládaly, prostřednictvím ministra Julia Ďuriše, komunisté a pevně je držely ve svých rukou. Další významnou skutečností byla i z dnešního pohledu manažersky vynikající „práce“ se zemědělci, resp. vytvoření minimálně do jisté míry umělého tlaku na řešení této otázky v podobě komunistického návrhu. V kritických chvílích pak hrála důležitou roli i podpora ze strany předsedy vlády Klementa Gottwalda, který se dokázal v rozhodujících okamžicích vždy postavit za ministra Ďuriše.

Odlišné představy jednotlivých politických stran se týkaly zejména rozsahu a způsobu revize první československé pozemkové reformy. Tlaku vytvářenému a řízenému komunistickou stranou se snažili zástupci ostatních parlamentních stran čelit vlastními návrhy. Jedním z hlavních oponentů předloženého návrhu Ministerstva zemědělství byla přitom ČSL. Ta se sice nestavěla přímo proti revizi první pozemkové reformy, ale v jejích představách se mělo jednat o revizi pouze těch případů, kde byl porušen či obcházen zákon. Naopak se odmítavě stavěla proti revizi právních předpisů o první československé pozemkové reformě. Argumentovala především tím, že předložený návrh se ve svých důsledcích nevztahuje jen na zjištěné závadné případy, ale i na poctivé nabyvatele. Z těchto důvodů se proto ČSL od počátku stavěla proti osnově zákona o revizi první pozemkové reformy, protože ta podle ČSL nedbala ani usnesení vlády z 16. července 1946, ani nerespektovala platný právní řád. Podle ČSL měla být nejdříve řešena otázka zkonfiskované zemědělské

¹²¹ Viz tisk č. 744 Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

půdy, a teprve po jejím zdárném vyřešení by měla být posuzována i případná revize pozemkových vztahů u zbývajících půdy.¹²²

Při vlastním projednávání vládního návrhu zákona o revisi první pozemkové reformy se nepodařilo ČSL přesvědčit ostatní politické strany, aby z přidělu lesního majetku, získaného revisí, byl vyloučen stát jako špatný lesní hospodář na majetku, který doposud má, tj. aby lesy z revise první pozemkové reformy byly zásadně přiděleny obcím, okresům, zemím, lesním družstvům a zemědělcům. Rovněž nebyl přijat návrh poslance za ČSL dr. Rozehnal, aby byla pro účastníky domácího a zahraničního odboje zvýšena výměra půdy na 50 ha. Neúspěšné byly rovněž i další návrhy z dílny ČSL jako např., aby se řešil problém státních statků, aby byly zabezpečeny kulturní instituce atd., které tak skončily místo v textu zákona pouze na stránkách lidoveckého tisku.¹²³

Poslanec Torn podal rovněž návrh, aby byly podrobeny revizi také statky územní samosprávy, které jsou propachtovány. Komunisté a slovenští demokraté pak žádali, aby revisi byly podrobeny také statky družstev (resp. urbálních statků), složených z převážně členů rodiny, kteří na nich nehospodaří. Oba tato návrhy však byly zamítnuty, poněvadž byly svázány s návrhem poslance Torna, aby byly podrobeny revisi také státní statky, vytvořené v první pozemkové reformě. S tímto návrhem však komunisté a sociální demokraté nesouhlasili a proto padly všechny tři návrhy.¹²⁴

Debata o zákonu o revizi první pozemkové reformy v parlamentu byla opravdu mimořádně vzrušená. Výmluvně o tom vypovídají zejména stenografické záznamy z projednávání v Ústavodárném Národním shromáždění. V rozpravě se zde na obou stranách střídala často vášnivá obvinění. Nejbouřlivější ohlas, zvláště ze strany komunistických poslanců, vyvolalo vystoupení národně socialistického poslance dr. Kameníčka, který mimo jiné prohlásil: *„Drželi jsme se při tom vládní osnovy zákona, i když nám pan ministr zemědělství v zemědělském výboru prohlásil, že nebude hájit vládní osnovu Gottwaldovy vlády, kterou on sám podepsal, že nemůže převzít za takovou revisi odpovědnost a zejména pak, že nemůže zaručit klid na vesnici, jestliže bude přijata vládní osnova. Je to, paní a pánové, první případ v historii tohoto parlamentu, že se československý ministr postavil*

¹²² Viz článek „Revis první pozemkové reformy a zákona o úpravě některých poměrů v průmyslu cukrovarském“, Lidová demokracie, 29. 6. 1947.

¹²³ Viz např. článek Benda, Š: Zákon o revisi první pozemkové reformy, Lidová demokracie, 24. 8. 1947.

¹²⁴ Viz článek „Revis pozemkové reformy“, Svobodné slovo, 9. 7. 1947.

i proti své vlastní vládě.“.¹²⁵ Zajímavé ale je, že předmětem nebyly vždy jen otázky zemědělské. Když komunisté vytýkali svým protivníkům obhajování kolaborantů, odpověděla národně socialistická poslankyně Uhlířová kritikou komunistického postoje v letech 1939 – 1941, což bylo zajisté téma velice ožehavé, zvláště pak pro KSČ.¹²⁶

Přes své četné výhrady se ovšem ministři ani poslanci ostatních politických stran proti revizi pozemkové reformy zásadně nepostavili. Návrh zákona byl tak v Ústavodárném Národním shromáždění přijat 11. července 1947, i jejich hlasy. Následně pak vyšel ve Sbírce zákonů jako zákon č. 142/1947 Sb. z. a n., o revisi první pozemkové reformy (dále jen zákon o revizi první pozemkové reformy).

¹²⁵ Viz stenoprotokoly 66. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé 1946 – 1948, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹²⁶ Převzato doslovně (včetně poznámek o náladě v sále) ze stenoprotokolů 67. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé 1946 – 1948 (Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky): „Příliš často se v tomto sboru ozývá z řad komunistických poslanců obvinění jiných politických stran Národní fronty z postoje blízkého Hitlerovi a hitlerismu. Protože se dnes pan kol. Nepomucký ve své řeči dotkl znovu tohoto místa, což je vysoce urážlivé pro naše politické strany, považuji za svoji povinnost s tohoto místa rázně jednou zakřiknouti podobná obvinění. (*Výkřiky.*) Pane kol. Nepomucký, já být příslušníkem strany, ke které patříte vy, tedy bych příliš sebevědomě o této otázce nemluvila. Já prohlašuji jasně a otevřeně, že ČSNS se vším důrazem odmítá tyto demagogické, ničím nepodložené útoky, odmítá je do důsledků a mohu vás ujistit, že učiníme tento bod programem jednání Národní fronty, protože něco podobného musí už jednou z československého parlamentu vymizet. (*Potlesk. - Výkřiky.*) Já nechci mluvit ze vzduchu a nechci být demagogem. Já vám jenom ocituji to, co je černé na bílém. (*Výkřiky.*) Pánové, mě neukřičíte. Já vám to povím, i kdybych překročila lhůtu. To, co vy mě tady zdržíte, si přidám. Prosím, černé na bílém. Nenapsal to sice světový formát, ale napsaly to noviny, které to citují, a je to pravda. Prosím, napsal to Svobodný zítřek, vy jste si to přečetli a vy jste se proti tomu ještě neohradili. 23. února 1933, tedy necelý měsíc po Hitlerově nastoupení k moci v Německu, jeden z poslanců KSČ (*Hlasy: Kdo to byl?*) já vám povím, kdo to byl, dočkejte času - dával henleinovským poslancům poučení a říká: "Haknkrajclerští poslanci jsou stíháni zřejmě jen proto, že jsou Němci, němečtí nacionální oposičníci, němečtí autonomisté a k jejich stíhání dochází proto, že proces s nimi má sloužit k dalšímu rozněcování nacionálních štvanic. České strany jsou si velmi dobře vědomy, že pouze klamou českou veřejnost, když z haknkrajclerských poslanců dělají velezrádce a iredentistické spiklence. Řekli jsme již, že stavěti pány Junga, Krebse - víte, že jsme ho pověsili - Schuberta a Kaspera do role velezrádných bojovníků za svobodu potlačovaného německého národa (*Výkřiky.*) je dnes směšné a je tím směšnější, že tito přední vůdcové německé nacionálně socialistické strany ujistili svojí poníženou cestou do Canossy české pány, že jsou naprosto loyální a nemají nejmenších úmyslů skutečně bojovat proti české nadvládě, že se zřikají práva sebeurčovacího, že chtějí jen skrovnou autonomii (*Výkřiky.*), že jim ani ve snu nenapadne pomýšletí na nějaký skutečný národní odboj a tím méně na národní odboj se zbraní v ruce. Loyální stanovisko pánů Junga, Krebse a spol. zasluhuje tím více víry, že Hitler po příchodu k moci zvláště pospíchal, aby oficiální formou potvrdil, že loyální stanovisko hakenkrajclerů v Československu schvaluje a že Hitlerovo Německo naprosto nepomýšlí na osvobození německého obyvatelstva v ČSR. Jungovy projevy loyality (*Výkřiky.*) - dočkej času, všechno bude - spadají tak v jedno se zradou Hitlerovou (*Výkřiky komunistických poslanců*) - já se nedivím, že vás to rozčiluje, mě by to taky rozčilovalo - (*Potlesk.*), který hlásal, že československé Němce osvobodí, ale dnes je opouští zrazuje a vydává na pospas cizí nadvládě, stejně jako německé obyvatelstvo jižních Tyrol vydal již dávno na pospas Mussolinimu." - A teď přijde to hlavní, poslouchajte dobře: "Jsou to komunisté, kteří pro německý národ jediná důsledně reklamují právo sebeurčení a mají také vůli za právo sebeurčení bojovat." (*Výkřiky.*) Prosím, pane kolego Nepomucký, když jste si přáli vědět jméno toho poslance z první republiky, jsem ochotna vám prozradit, že toto neřekl nikdo jiný, než pan poslanec Václav Kopecký. (*Výkřiky. - Potlesk.*) Račte si to zjistit (*Výborně. - Potlesk.*) Svou poznámku končím bez komentářů. (*Výkřiky z řad komunistických poslanců.*) Já mám řečnickou lhůtu jenom pět minut. Když budete chtít, přihlásím se znova k poznámce, ale toto si líbit od vás nenecháme. Pánové, prosím, aby bylo jasno na všechny strany, končím svou poznámku (*Výkřiky.*) a nedivím se, že vás to rozčililo. (*Potlesk. - Stálé výkřiky.*)“.

Nespornou zásluhu na jeho přijetí měl bezesporu nebývale silný nátlak vedený obratně ze strany KSČ vidící v celé věci obrovský politický kapitál v podobě hlasů venkova. KSČ využívající množství deputací organizovanými jejími stoupenci a rozpoutávající agitační kampaň se podařilo postavit ostatní strany před situaci, kdy pro ně nebylo dost dobře možné, bez ztráty tváře před širokou veřejností, návrh zákona o revizi první pozemkové reformy odmítnout.¹²⁷

Přijetí zákona o revizi první československé reformy se ze zřejmých důvodů samozřejmě již dlouho před jeho vlastním projednáváním stalo jedním z ústředních témat v tisku. Ten využívaly všechny strany k manifestaci svých myšlenek a návrhů, včetně případných útoků vůči oponentním návrhům či hlásaným myšlenkám.¹²⁸ Bohužel až příliš pozdě se ukázalo, že některé z článků obsahující podle slov zástupců KSČ „strašení kolchozy a sovchozy“, zase až takovým strašením a přeháněním nebylo.¹²⁹ Zásadním tématem na stránkách tisku pak revize první pozemkové reformy zůstala i po přijetí výše uvedeného zákona o revizi první pozemkové reformy. Z publikovaných článků v Rudém právu přitom jasně vyplývalo, že přijatá právní úprava komunistům nevyhovuje a budou tlačit na přijetí změn ve smyslu původně předložené osnovy tohoto zákona Ministerstvem zemědělství. S tím byly samozřejmě spojeny útoky na ostatní politické strany a jejich představitele.¹³⁰

Pro vlastní provádění revize první pozemkové reformy bylo stěžejní rovněž přijetí příslušného prováděcího nařízení vlády., které bylo schváleno až po dlouhých průtazích.¹³¹ Situace byla vyhrocena v tom, že se na řadě míst rolníci domáhali urychleného rozparcelování. Racionální argumentace, že rozparcelování půdy je neekonomické a stejně

¹²⁷ Poslanec S. Novák za ČSNS ve svém vystoupení při projednávání návrhu zákona o revizi první pozemkové reformy k tomu například uvedl: „Obávám se, že v těchto delegacích je řada zemědělců, kteří své povolání provozují jen teoreticky anebo je vůbec neprovozují. Mám k dispozici přípis okresního sdružení JSČZ v Rychnově nad Kněžnou ze dne 8. července 1947, kde se píše: "Podepsané okresní sdružení se dovídá z novinářské zprávy, že se do parlamentu dostavila zemědělská deputace z politického okresu Rychnov nad Kněžnou, která jednala o zemědělských záležitostech. Členové deputace podle novinářské zprávy byli pánové: Truhlářský mistr Mašek z Týniště nad Orlicí, pensista ČSD Červinka z Rašovic, strojník Kotrč z Lípy, hostinský Zeman z Lípy a textilní zaměstnanec Zahradník z Rychnova nad Kněžnou. Všichni tito účastníci deputace jsou nezemědělci, jak je vidno z jejich povolání, a nikdo z nich není členem JSČZ. Tato deputace jela do Prahy bez vědomí okresního sdružení JSČZ, se kterým neměla nic společného. Konstatujeme tuto skutečnost a sdělujeme, že uvedená deputace nezemědělců nebyla oprávněna jménem zemědělců zdejšího okresu o zemědělských otázkách jednat." Viz stenoprotokoly 67. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé 1946 – 1948, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹²⁸ Kritické vyjádření k zamýšlené revizi pozemkové reformy provedené formou novely záborového zákona viz např. Kořán, J.: O revizi pozemkové reformy, Národní osvobození, 22. 4. 1947.

¹²⁹ Viz např. článek „Kolchozy a sovchozy?“, Mladá fronta (23. 4. 1947) nebo článek „Volynští Češi odmítají hospodařit v kolchozu“, Lidová demokracie (14. 6. 1947).

¹³⁰ Viz např. článek „Přijetí zákona o revizi je krok kupředu v uspořádání spravedlivé držby půdy“, 13. 7. 1947.

¹³¹ K tomu viz např. článek „Jaká bude revize pozemkové reformy“, Zemědělská demokracie (26. 9. 1947).

nevyřeší problémy v zemědělství, se v bouřlivé atmosféře takových rolnických setkání použít legitimně nedala. Doba doslova volala po parcelaci a přerozdělování půdy, takže se na stranu komunistů, kteří ji cíleně podporovali ve snaze získat pro sebe politicky venkov, postavili i mnozí příslušníci jiných politických stran.

Při referování o průtazích v jednání o prováděcí právní předpisy k provedení zákona o revizi první pozemkové reformy bylo přitom ze strany komunistického tisku poukazováno a zdůvodňováno, že všechny průtahy jsou způsobeny nepřijetím původně navržené osnovy zákona o revizi první pozemkové reformy ze strany Ministerstva zemědělství.¹³² Pravdou je, že ministři za ČSL se v této době vehementně snažili, společně s ostatními představiteli ČSL, o vynětí církevní půdy ze zákona.¹³³ Současně také na stránkách stranického tisku probíhala obrana proti útokům v Rudém právu.¹³⁴

Výsledkem bylo, že se oddalované přijetí příslušného prováděcího nařízení nakonec dostalo na pořad jednání Národní fronty Čechů a Slováků na poradách dne 11. a 12. prosince 1947, kde se probíraly aktuální problémy zemědělské politiky. K výsledkům se pak mimo jiné zařadil i požadavek na vládu, aby s urychlením projednala vládní nařízení k zákonu o revizi první pozemkové reformy tak, aby revize mohla být prováděna od 1. ledna 1948.¹³⁵ Požadované vládní nařízení pak bylo vskutku krátce nato vydáno jako vládní nařízení č. 1/1948 Sb. z. a n., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o revizi první pozemkové reformy.

Namísto je alespoň zmínit, že současně s přijetím zákona o revizi první pozemkové reformy byl přijat z právního hlediska velmi netradiční speciální zákon č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, tzv. lex Schwarzenberg, upravující, jak je již zřejmé z jeho názvu specifický případ převodu rozsáhlých nemovitostí (zejména lesních pozemků),¹³⁶ které i po provedení první československé reformy měly rozlohu cca 55 000 ha. K takovému postupu bylo nutné přikročit, protože se jeho dosavadní majitel v době svého pobytu v zahraničí během okupace

¹³² Viz článek „Průtahy v jednání o směrnících k provedení revise první pozemkové reformy“, 28. 9. 1947.

¹³³ Trapl, M.: Přístup Československé strany lidové k zemědělské problematice, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 110 – 117.

¹³⁴ Viz např. článek „Kdo brzdí revizi pozemkové reformy“, *Zemědělská demokracie* (9. 10. 1947).

¹³⁵ Viz Usnesení Národní fronty o zemědělských zákonech in: Anonymus: 600 let boje o půdu, Knihovna ministerstva zemědělství, svazek 53, Ministerstvo zemědělství, 1948, str. 43.

¹³⁶ Celková výměra lesního majetku dotčeného zákonem činila 47 000 ha. Švec, J.: O trvalé úpravě vlastnických vztahů k lesní půdě, *Československý les Ústřední týdeník pro lesnictví, myslivost, dřevní průmysl a obchod*, ročník 28, 1948, str. 323 – 327.

jako zásadní odpůrce nacismu a hitlerismu nedopustil vůči českému národu žádné zrady, a proto vůči němu nemohlo být použito příslušného konfiskačního dekretu presidenta republiky.¹³⁷

4.5 PRÁVNÍ ÚPRAVA

Základní právní úpravu revize první československé pozemkové reformy obsahoval schválený zákon č. 142/1947 Sb. z. a n., o revisi první pozemkové reformy. Přijaté znění umožňovalo přezkoumat všechnen majetek, který byl z nějakého důvodu ze záboru vyloučen, propuštěn, nebylo o něm rozhodnuto nebo byl přidělen jako tzv. zbytkový statek. Podle § 1 se tak revize vztahovala na všechnen níže uvedený pozemkový majetek, tj.:

- a) pozemkový majetek, který byl ze záboru vyloučen podle § 3 písm. a) nebo propuštěn podle § 11 věty druhé záborového zákona nebo ponechán vlastníku podle § 20 přidělového zákona, je-li dosud ve vlastnictví osob, u nichž byl ze záboru vyloučen nebo propuštěn (ponechán), nebo jejich dědiců,
- b) zabraný pozemkový majetek, o němž dosud nebylo rozhodnuto ani propuštěním ze záboru, ani ponecháním podle § 20 přidělového zákona, a u něhož dosud nebylo provedeno přidělové řízení (revize dohod o převzetí zabrané půdy),
- c) majetkové soubory, u nichž bylo rozhodnuto, že nebude použito ustanovení § 4 záborového zákona, nebo které byly ze záboru propuštěny,
- d) zemědělské a lesní podniky nebo jiné samostatné hospodářské jednotky, vytvořené ze zabraného majetku pozemkového jednak přidělem nebo směnou podle přidělového zákona nebo koupí půdy zabrané podle § 7 záborového zákona, jednak koupí půdy ze záboru vyloučené podle § 3 písm. a) nebo propuštěné podle § 11 záborového zákona, popř. půdy ponechané podle § 20 přidělového zákona, přesahuje-li jejich výměra 50 hektarů veškeré půdy s tím, že pokud bude vlastníkům zbytkových statků ponechána půda do výměry 50 hektarů, mají právo, aby jim byly ponechány pozemky zemědělské nebo lesní pokud možno podle jejich volby co do druhu. Do této výměry

¹³⁷ Vlastní průběh projednání lex Schwarzenberg - viz stenoprotokoly 65. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé 1946 – 1948, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

se přitom nezapočítával pozemkový majetek, který nebyl získán z půdy původně zabrané nebo ze záboru propuštěné (ponechané).

Významné bylo v tomto ohledu rovněž ustanovení § 1 odst. 3 zákona o revizi první pozemkové reformy, podle něhož nemovitosti propuštěné ze záboru podle § 11 věty první záborového zákona mohou být vyvlastněny i pod meze § 2 záborového zákona, je-li místní potřeba půdy naléhavá a nestačí-li pozemky zabrané, nebo žádá-li toho obecné blaho, přičemž se však vlastníku ponechá 50 hektarů pozemkového majetku.

Zajímavé je v této souvislosti i znění důvodové zprávy k zákonu o revizi první pozemkové reformy, kde se ve všeobecné části uvádí, že: *„Současné nazírání na soustředování velkých majetků v rukách jedinců jest příčinou, že se přísněji posuzují výsledky první pozemkové reformy, jejímž provedením nebyla v jednotlivých oblastech uspokojena potřeba drobných zemědělců, aby byly doplněny jejich nesoběstačné usedlosti. Proto vláda, zváživši tyto kritické hlasy volající po přezkoušení první pozemkové reformy s hlediska dnešního nazírání na strukturu pozemkové držby, pojala do svého dvouletého pracovního programu úkol provést revizi první pozemkové reformy podle předkládané osnovy.“*¹³⁸

Vlastníci nebo spoluvlastníci pozemkového majetku (bez rozdílu státního občanství) byli povinni sepsat a ohlásit svůj majetek. Soupisem se zjišťoval jednak stav pozemkového majetku, který byl předmětem revise v den, kdy bylo rozhodnuto o jeho vyloučení, propuštění, ponechání, přidělu nebo odprodeji, jednak jeho stav ke dni soupisu. Na návrh Ministerstva zemědělství (resp. na Slovensku Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy), se ve veřejných knihách vyznačovalo, že se jedná o majetek, který je předmětem revise. Bližší předpisy o soupisu a o vyznačení revise ve veřejných knihách vydala vláda nařízením.¹³⁹

Podle § 8 se získaný pozemkový majetek přiděloval:

- a) malozemědělcům k doplnění jejich zemědělské nesoběstačné usedlosti,
- b) zemědělským zaměstnancům, malozemědělcům a rolnickým synům a dcerám, zejména pokud jsou krajany vracejícími se do vlasti k vytvoření zemědělských usedlostí,

¹³⁸ Viz Důvodová zpráva k zákonu o revizi první pozemkové reformy, část všeobecná. Michl, J., Nový, J., Petrův, F.: Revize první pozemkové reformy, Orbis, Praha, 1948, str. 165.

¹³⁹ Tj. vládním nařízením č. 194/1947 Sb. z. a n., o soupisu pozemkového majetku pro revizi první pozemkové reformy a o jejím vyznačení ve veřejných knihách a vládním nařízením č. 91/1948 Sb. z. a n., o dodatečném soupisu pozemkového majetku první pozemkové reformy.

- c) malým a středním zemědělcům, jimž byla půda vyvlastněna na stavby cest, železnic a jiných objektů veřejného zájmu po 1. lednu 1938,
- d) veřejnoprávním korporacím pro účely veřejné,
- e) zemědělským výrobním družstvům k účelům společného hospodaření a jiným zemědělským družstvům pro potřeby jejich provozu,
- f) dělníkům, veřejným a soukromým zaměstnancům a maloživnostníkům do výměry nejvýše 0,5 hektaru pro stavbu vlastního domu nebo na zřízení zahrádky nebo na rozšíření provozních zařízení.

Dále bylo stanoveno, že se lesní půda přidělí především státu, svazkům územní samosprávy nebo lesním družstvům, a jen ve výjimečných případech jednotlivcům.

Zajímavé bylo, že zákon ani příslušný prováděcí právní předpis nikde nedefinovaly pojem „malého a středního zemědělce“. Při výkladu tohoto ustanovení se tak postupovalo podle § 18 odst. 2 zákona č. 139/1947 Sb. z. a n., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, tzn., že se mělo jednat o zemědělce, jehož vlastnictví půdy nepřesahuje dvojnásobek nejmenší přípustné výměry podle § 1 odst. 1, tj. 5 ha v řepářské oblasti, 8 ha v obilnářské, 10 ha bramborářské a 15 ha píceňářské.¹⁴⁰

Uchazeči o přiděl měli stanovenou povinnost prokázat, že jsou československými státními občany nebo že jsou za ně považováni podle § 1 nebo § 2 ústavního zákona č. 74/1946 Sb. z. a n., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti, a že jsou české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, že právoplatným výrokem trestního soudu pro zločin neztratili volební právo, že jsou národně i státně spolehliví a že i jejich rodinní příslušníci, žijící s nimi ve společné domácnosti jsou státně spolehliví, nejsou národnosti německé nebo maďarské a neztratili právoplatným výrokem trestního soudu pro zločin volební právo.

Ustanovení o národnosti se ovšem ze zřejmých důvodů neuplatňovalo v případě příslušníků československé armády v zahraničí, osob účastnících se národního boje za osvobození a rovněž válečných poškozců a obětí války a fašistické perzekuce.

Přednostní právo na přiděl půdy přitom měli stanoveno oprávnění uchazeči, kteří se vyznamenali a zasloužili v národně-osvobozovacím boji, zejména vojáci a partyzáni, bývalí političtí vězňové a deportovaní a jejich rodinní příslušníci i zákonní dědicové, jakož i pachtýři a rolníci poškození válkou.

¹⁴⁰ Michl, J., Nový, J., Petrův, F.: Revize první pozemkové reformy, Orbis, Praha, 1948, str. 250.

Pokud jde o finanční důsledky revize, platila zásada finanční soběstačnosti pozemkové reformy vyjádřená již v náhradovém zákoně. Za převzatou půdu se platila původním vlastníkům náhradová cena podle prvorepublikového náhradového zákona, tj. ve výši průměrné ceny za léta 1913 – 1915. U vykupovaných zbytkových statků se platila náhrada ve výši zaplaceného přídělu. Všechny výdaje spojené s prováděním pozemkové reformy tak byly kryty příjmy náhradového fondu.¹⁴¹

Po únorovém převratu došlo k výrazným změnám i v právní úpravě revize první československé pozemkové reformy. ÚNS byl 12. března předložen vládní návrh zákona, kterým se mění, a doplňuje, zákon o revisi první pozemkové reformy.¹⁴² Pouze o několik dní později (tj. 18. března 1948) předložený vládní návrh projednal a s kosmetickými změnami i schválil na své schůzi výbor zemědělský, zásobovací a osidlovací a rovněž výbor rozpočtový.¹⁴³ Za dalších několik dní, tj. 21. března 1948, pak byla přijata novela zákona o revisi pozemkové reformy pod č. 44/1948 Sb. odstraňující dobovými slovy „všechny reakční kazy na původním díle“.¹⁴⁴ Z důvodové zprávy lze citovat níže uvedené odůvodnění: „*Dosavadní provádění revise první pozemkové reformy ukázalo, že některá ustanovení zákona č. 142/1947 Sb. nezachycují dostatečně ony cíle, které zákon o revisi měl na zřeteli. Zejména z požadavků přednášených zástupci rolnických komisí, přizvaných do schůzí revisní komise (§ 4, odst. 2 vl. nař. č. 1/1948 Sb.), vychází najevo, že potřeba půdy pro oprávněné uchazeče, drobné zemědělce, jest daleko vyšší, než aby ji mohla uspokojiti půda, kterou lze podle dosavadního znění zákona č. 142/1947 Sb. revisí pro příděl získati. Poukazuje se na to, že podle § 25 přídělového zákona mohly býti vytvořeny zbytkové statky mimo jiné jedině tehdy, nebyla-li tím zkrácena půda potřebná pro drobný příděl. Z těchto důvodů požadují zástupci rolnických komisí velmi často, aby pro příděl drobným uchazečům byla získána podle potřeby i veškerá půda, která byla předmětem záboru a již bylo použito pro vytvoření zbytkových statků, ať již cestou přídělu nebo zcizením půdy ze záboru vyloučené, propuštěné, po případě ponechané.*“

Na rozdíl od původní úpravy, kde měly rozhodující slovo při obsazování a fakticky i jednání politické strany, které v nich byly zastoupeny podle zásady parity, byly podle nové

¹⁴¹ Viz Důvodová zpráva k zákonu o revisi první pozemkové reformy, část všeobecná. Michl, J., Nový, J., Petrův, F.: Revise první pozemkové reformy, Orbis, Praha, 1948, str. 165.

¹⁴² Viz tisk Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé č. 1079, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹⁴³ Viz tisk Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé č. 1087, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹⁴⁴ Viz Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 28.

právní úpravy rolnické komise ustanovovány volbou z řad uchazečů o přiděl. To v konečném důsledku znamenalo opravdu „*navrácení původní revoluční povahy této instituce*“.¹⁴⁵ Další zásadní změnou byla skutečnost, vyplývající již z výše uvedeného znění důvodové zprávy, že podle novelizovaného znění bylo možné v případě, kdy byla místní potřeba půdy k uspokojení oprávněných uchazečů naléhavá nebo v případě veřejného zájmu převzít na základě návrhu rolnické komise již celý zbytkový statek a nikoliv jen jeho část přesahující výměru 50 ha. Dále pak přijatá novela ještě snižovala náhradu vyplácenou vlastníkům o 20 %.

Novinové články přitom s nadšením informovaly o novelizaci zákona o revisi první pozemkové reformy: „*Novelisací budou zabezpečeny nároky dalších oprávněných uchazečů, jimž podle dřívějšího zákona, zhoršeného oproti původnímu návrhu Ministerstva zemědělství, nebylo možno vyhovět. Naši rolníci se dožadovali těchto změn v tisících rezolucích. Novelisací revisního zákona bude jejich žádostem vyhověno a slova předsedy vlády K. Gottwalda se stanou skutkem: „Vůle lidu bude v této zemi zákonem!*“¹⁴⁶ Pravdou ovšem bylo, že se po únoru 1948 začala situace v Československu velmi rychle měnit a i bleskové přijetí výše uvedené novely obsahující z pohledu nekomunistických stran problémové pasáže, jen signalizovalo, že demokracie a demokratické rozhodování se dávají na ústup.

4.6 PRŮBĚH

Revize první pozemkové reformy náležela do působnosti Ministerstva zemědělství, resp. na Slovensku pak Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, které muselo postupovat podle směrnic Ministerstva zemědělství¹⁴⁷ a příslušného prováděcího nařízení. Ministerstvo zemědělství přitom rozhodovalo podle usnesení revisní komise, skládající se z 6 členů a 6 náhradníků, které jmenovala a odvolávala vláda na návrh ministra zemědělství. Ta byla ovšem ustanovena až po nabytí účinnosti prováděcího vládního nařízení, tj. dne 7. ledna 1948.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Mates, P.: Pozemkové reformy v Československu a Polsku 1945 – 1948, In: Sborník prací učitelů Právnické fakulty v Brně VIII., Universita J. E. Purkyně v Brně, Brno, 1978, str. 131 – 147.

¹⁴⁶ Viz článek „Zbytkovým statkářům možno zabrat veškerou půdu“, Stráž severu (13. 3. 1948).

¹⁴⁷ Viz Směrnice IX. Odboru ministerstva zemědělství č. 8/1948 ze dne 9. dubna 1948, č.j. 41405/48-IX/R-11, týkající se revise první pozemkové reformy a přidělu větších zemědělských závodů, závodů zemědělského průmyslu a zámků.

¹⁴⁸ Tj. vládního nařízení č. 1/1948 Sb. z. a n., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o revisi první pozemkové reformy.

Přestože výsledná původní právní úprava v zákoně o revizi první pozemkové reformy komunistům nevyhovovala, protože neodpovídala předloženému návrhu Ministerstva zemědělství, vlastní mechanismus provádění revize jí přece jenom dával určité možnosti, jak celou věc prostřednictvím komunistického Ministerstva zemědělství ovlivňovat. Ministerstvo zemědělství totiž mohlo jednak usměrňovat výběr členů komise a rovněž pak i přímo jednání komise vhodným předkládáním materiálů. Komise se tedy usnášela na základě návrhů Ministerstva zemědělství, přičemž její povinností bylo projednat tyto návrhy do 15 dnů.¹⁴⁹

To platilo i pro území Slovenska, kde, jak je již uvedeno výše, se pozemková reforma prováděla prostřednictvím Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, které drželi ve svých rukou slovenští demokraté. Nástrojem byly v tomto případě směrnice Ministerstva zemědělství opírající se o vládní nařízení č. 194/1947 Sb. z. a n., o soupisu pozemkového majetku pro revizi první pozemkové reformy a o jejím vyznačení ve veřejných knihách. Obsah směrnic byl vyloženě restriktivní a vyplývalo z něj, že de facto mají být všechny cesty, umožňující vynětí půdy ze záboru podle prvorepublikového záborového (resp. přidělového) zákona, ve všech případech odmítány.¹⁵⁰

Vlastní provádění revize první československé pozemkové reformy začalo v lednu 1948 a postupovalo rychle kupředu. Revisní pozemková komise zahájila svoji činnost 14. ledna. Poslední zápis z jednání revizní komise pak pochází z 51. schůze konané dne 24. června 1948.¹⁵¹ O zahájení jejího jednání, na které již veřejnost čekala, referoval samozřejmě i tisk.¹⁵² V této době rovněž tisk intenzivně upozorňoval na uplynutí lhůty pro splnění soupisové povinnosti, která končila 17. ledna, s tím, že nesplnění soupisové povinnosti se trestá peněžitou pokutou až do výše 50 000,- Kčs nebo vězením do jednoho měsíce.¹⁵³

Jednání revizní komise byla od počátku velmi dramatická. K tomu výrazným způsobem přispívaly především deputace z příslušných oblastí chodící do parlamentu na příslušná jednání, která se jich přímo dotýkala. Přítomnost deputací byla výrazným způsobem podporována a v mnoha případech zřejmě i cíleně přímo organizována komunisty.

¹⁴⁹ Lacina, V.: Pozemková reforma v lidově demokratické Československé republice, In: Otáhal, M.: Zápas o pozemkovou reformu v ČSR, Československá akademie věd, Praha, 1963.

¹⁵⁰ Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

¹⁵¹ Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

¹⁵² Viz např. článek „Revisní pozemková komise zahájila činnost“, Lidová demokracie (16. 1. 1948).

¹⁵³ Viz článek „Podávejte urychleně soupisy pozemkového majetku“, Rudé právo, 8. 1. 1948, a další články např. v Národním osvobození 7. 1. 1948 nebo Svobodném slově 4. 1. 1948.

Na to ostatně poukazovaly ostatní parlamentní strany, kterým se tato praxe evidentně nezamlouvala, nicméně jejich stížnosti se mýjely účinkem.

Zvláště dramatický průběh mělo jednání revizní komise 30. ledna 1948, kdy šlo mimo jiné o největší komplex církevní půdy – o lesy olomouckého arcibiskupství (v rozsahu 36 000 ha). Ministerstvo zemědělství žádalo, aby byl změněn výnos někdejšího Státního pozemkového ústavu, který pozemky vypustil ze záboru. Jednání komise se uskutečnilo za účasti 500 delegátů z obcí, v nichž se nacházely pozemky velkostatků, o nichž komise jednala. Zástupce ČSL dr. František Tomášek proti záboru protestoval a uváděl, že 80 % lesů slouží arcibiskupství k vydržování konzistoře, gymnázia v Kroměříži, kněžského semináře, katedrály sv. Václava v Olomouci, různých kostelů, sirotčinců, chudobinců apod. Uváděl také potřeby oprav církevních památek, hrazené z výnosu lesů. Zdůraznil, že pro tyto závazky vyňal Státní pozemkový úřad za první republiky arcibiskupské lesy z pozemkové reformy. Upozorňoval také na to, že zábořem církevní půdy dojde ke zhoršení *Modu vivendi* s Vatikánem. V případě lesů tvrdil, že nejde o parcelaci, ale o zestátňování. Tázal se, co je v tom lepšího a modernějšího, když tyto lesy dostane stát, jeho námitky však nebyly přijaty a komise rozhodla třemi hlasy proti dvěma o zabránění arcibiskupského majetku.¹⁵⁴

Ministerstvo zemědělství nicméně v nepřetržitém sledu předkládalo revizní komisi desítky a stovky jednotlivých případů, komise proto zasedala prakticky denně. Během ledna až února 1948 byla projednána a přes rozličné rozpory mezi zástupci jednotlivých stran i vyřízena podstatná část případů spadajících pod režim zákona o revizi první pozemkové reformy. Až do přelomových únorových dní tak revizní komise rozhodla ještě podle nenovelizovaného znění zákona o revizi první pozemkové reformy o celkem 217 486 ha zemědělské a lesní půdy, z čehož původním majitelům zůstalo pouze 15 674 ha.¹⁵⁵

V průběhu jednání revizní komise bylo ovšem zjištěno, že revizní komise v Praze, pokud se týká zemědělských podniků na Slovensku, soustavně obchází zákon a vládní nařízení a vůbec nebere v úvahu zákonem předepsanou účast a spolupráci Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, čímž vyvolává na Slovensku oprávněnou nespokojenost.¹⁵⁶ Demokratická strana proto nakonec zaslala 12. února revizní komisi dopis, ve kterém oznámila, že odvolává svého nástupce i náhradníka v komisi, dokud nebudou

¹⁵⁴ Trapl, M.: Přístup Československé strany lidové k zemědělské problematice, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 110 – 117.

¹⁵⁵ Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 417.

¹⁵⁶ Viz článek „Stanovisko demokratické strany Vypsat volby co nejdříve!“, *Lidová demokracie* (10. 2. 1948).

splněny některé podmínky, jejichž splnění strana žádala naposled při zasedání v Bratislavě. Předseda komise ovšem oznámil, že i tak je komise schopna se usnášet a odmítl některé námitky v dané věci. Zástupce Ministerstva zemědělství ohlásil, že zprávu o odvolání členů přednese ministr vládě. Nedosáhne-li se dohody, má vláda možnost jmenovat jiného člena komise.¹⁵⁷

Čas ovšem běžel neúprosným tempem ke konci února. Po „vítězném únoru“ došlo velmi rychle k přijetí novely zákona o revizi první pozemkové reformy, která mu vracela podobu původního předloženého návrhu ze strany Ministerstva zemědělství. Následně byly v dubnu a květnu 1948 revidovány ještě jednou všechny již projednané případy.¹⁵⁸ De facto tak začala v tomto okamžiku splývat revize první pozemkové reformy s tzv. novou pozemkovou reformou (viz další kapitola).

Za letmou zmínku snad alespoň stojí, že v průběhu roku 1948 opět vycházely propagační brožury z dílny Ministerstva zemědělství, které pak po únoru 1948 již nepokrytě spojují rady uchazečům o půdu s chvalozpěvem na komunistickou stranu.¹⁵⁹ Některé z nich pak vedle avizovaných rad a vzoru přihlášky o přiděl půdy obsahovaly rovnou i přihlášku za člena Komunistické strany Československa (viz Příloha č. 5).¹⁶⁰

4.7 VÝSLEDKY

Výsledky revize první československé pozemkové reformy jsou při hodnocení čistě technickém a administrativním určitě pozoruhodné. V rámci revize první československé pozemkové reformy bylo přezkoumáno celkem 2307 jednotlivých případů s rozlohou 1 027 529 ha veškeré půdy, z toho 288 995 ha půdy zemědělské (viz Tabulka: **Revize první**

¹⁵⁷ Viz článek „Revisní pozemková komise bez zástupce demokratické strany“, Svobodné noviny (13. 2. 1948).

¹⁵⁸ Kotátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949.

¹⁵⁹ Viz např. Anonymus: 600 let boje o půdu, Knihovna ministerstva zemědělství, svazek 53, Ministerstvo zemědělství, 1948, kde lze nalézt následující akční názvy krátkých kapitol „Všechna velkostatkářská půda je loupež na pracujícím zemědělském lidu“, „Drancování českého zemědělce od Lipan po Bílou horu“, „Cizáci loupí českou půdu po Bílé hoře“, „Galerie kořistníků“, „Zemědělci, bděte!“ a další v kombinaci se stručnou charakteristikou některých majitelů zbytkových statků jako např. Jana Malypetra – „kdysi dlouholetý předseda poslanecké sněmovny, pak předseda vlády, agrární velmož, neobmezený pán Klobuk na Zlonicku, majitel nepřehledných lánů polí. Jako předseda poslanecké sněmovny a ministr dal přidělovat zbytkové statky svému příbuzenstvu. Kromě toho pamatoval na mnoho jiných příbuzných a blízkých přátel a ovšem především na sebe.“

¹⁶⁰ Viz Anonymus: Rady uchazečům o půdu z revize první pozemkové reformy *Materiál pro učitele a propagandisty KSČ*, Zemědělské oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Svoboda, Praha, 1948.

pozemkové reformy). Z výše uvedené rozlohy podléhající revizi bylo v celém státě pro příděl získáno 966 714 ha veškeré půdy, z toho v Čechách 409 593 ha, na Moravě a ve Slezsku 214 145 ha a na Slovensku 342 976 ha. To znamená, že z půdy podrobené revizi bylo asi 95 % získáno pro příděl a pouze asi 5 % ponecháno původním vlastníkům.¹⁶¹ Uvedené údaje jsou přitom o něco vyšší, než údaje uvedené v Příloze č. 6 - Celkový přehled revize první pozemkové reformy (k 31. 12. 1948) a rovněž než údaje uvedené v Tabulce: **Výsledky pozemkových změn po roce 1945** (k 1. 5. 1951) v Příloze č. 4. Rozdíly jsou v prvním případě způsobeny zřejmě tím, že se vztahují k dřívějšímu datu. V případě druhém je pak třeba počítat s tím, že se pozemkové změny spojené s revizí první pozemkové reformy, tj. tzv. druhá etapa poválečných pozemkových změn, po novelizaci zákona o revizi první pozemkové reformy v praxi stíraly v důsledku přijetí zákona č. 46/1948 Sb. z. a n., o nové pozemkové reformě (viz následující kapitola), upravujícího tzv. třetí etapu poválečných pozemkových změn.

V této podkapitole uvádím právě tyto údaje, protože se na ně váží další podstatné informace spojené s výsledky revize první pozemkové reformy. Navíc rozdíl v číselných údajích nepovažuji za nijak zásadní, který by neumožňoval zaujmout k výsledkům revize první československé pozemkové reformy z tohoto hlediska jednoznačné závěry.

Tabulka: **Revize první pozemkové reformy** (stav k 31. březnu 1949)¹⁶²

Země	Počet případů	Výměra	
		veškeré půdy	zemědělské půdy
Čechy	1195	441 242 ha	147 474 ha
Morava a Slezsko	404	232 982 ha	43 629 ha
Slovensko	708	353 305 ha	97 892 ha
CELKEM	2307	1 027 529 ha	288 995 ha

Z publikovaných statistických údajů týkajících se revize první československé pozemkové reformy je zřejmé, že se dotkla především vlastníků pozemků - fyzických osob (viz Tabulka: **Přehled dotčených subjektů a jejich výměry**). K tomu zcela jistě napomohla

¹⁶¹ Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 30 – 31.

¹⁶² Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 30.

i skutečnost, že se revize první pozemkové reformy vztahovala i na všechny zbytkové statky. Nezanedbatelně se ovšem dotkla i církevní statků, což bylo ostatně do přijetí novely zákona o revizi první pozemkové reformy, předmětem rozsáhlé a vášnivé diskuze a polemiky, především mezi reprezentanty KSČ a ČSL.

Tabulka: **Přehled dotčených subjektů a jejich výměry** (stav k 31. březnu 1949)¹⁶³

Subjekt	Výměra	
	veškeré půdy	zemědělské půdy
Fyzické osoby	535 000 ha	187 365 ha
Soubory církevního majetku	265 459 ha	56 500 ha
Ostatní majetek	227 070 ha	45 130 ha

O tom, že dopady revize první československé zemkové reformy na velkostatkáře a statkáře – držitele zbytkových statků byly velké, svědčí následující porovnání výměry veškeré půdy v jejich držení před a po provedení revize. Z údajů uvedených v Tabulce: **Přehled počtu přihlášených velkostatků a tzv. zbytkových statků a jejich výměry**, je zřejmé, že výměra ponechané půdy v případě tzv. zbytkových statků klesla na méně než jenu desetinu a v případě velkostatků pak dokonce téměř až na jednu třicetinu původní výměry. V Příloze č. 7 jsou pak uvedeny velikostní skupiny ponechaných zbytkových statků po provedeném revizním řízení podle zákona o revizi první pozemkové reformy (rovněž k 31. 3. 1949).

Tabulka: **Přehled počtu přihlášených velkostatků a tzv. zbytkových statků a jejich výměry** (stav k 31. březnu 1949)¹⁶⁴

Subjekt	Počet	Výměra		
		přihlášeno k revizi		ponecháno
		veškeré půdy	zemědělské půdy	
Velkostatky	423	627 521 ha	131 625 ha	23 611 ha
Zbytkové statky	1884	400 008 ha	157 370 ha	37 204 ha

¹⁶³ Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 30.

¹⁶⁴ Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 30.

Prostřednictvím revize první pozemkové reformy se tedy skutečně podařilo získat relativně velkou rozlohu zemědělských pozemků. Na druhou stranu pokud se podíváme blíže na to, kdo byl příjemcem této půdy, výsledky již tak působivé nejsou a ani být nemůžou. Oproti deklaratornímu prohlášení, že se jedná o půdu určenou drobným nesoběstačným rolníkům a bezzemkům, se ukázalo, že drtivá většina půdy skončila ve vlastnictví státu. O tom svědčí dosti výmluvně údaje uvedené v Tabulce **Výsledky pozemkových změn po roce 1945** v Příloze č. 4.

Při revizi se čistě lesní a smíšené zbytkové statky zabíraly většinou celé. Přihlíželo se přitom i ke zvětšení, zaokrouhlení a scelení lesních celků. Tak bylo ovšem složité, aby lesní půdu získaly obce. Celkově se tak v českých zemích zabíralo na cca 410 000 ha lesů a dosavadním vlastníkům se ponechávalo jen asi 10 000 ha, které se staly předmětem další etapy pozemkové reformy. Z uvedených 410 000 ha přešlo do správy státních a vojenských lesů asi 370 000 ha, obcí a lesních družstev z obcí asi 39 000 ha a zemědělcům a jejich družstvům asi 1 000 ha. Tak stát de facto zlikvidoval velkostatkářské, církevní a nadační lesy.¹⁶⁵

Z uvedených údajů vyplývá, jak již ostatně bylo řečeno výše, že revize první pozemkové reformy přinesla velmi uspokojivé výsledky, alespoň, co se týče rozsahu získané půdy. Na tom se ostatně významnou měrou podílela i prosazená novela zákona o revizi pozemkové reformy a opětovné přezkoumání všech revizních případů neboli „superrevize“ po únoru 1948. V rámci revize první československé pozemkové reformy tak byla de iure i de facto zasazena poslední rána nejen velkostatkům, ale i statkům nad 50 ha. To se ovšem muselo nutně projevit poklesem zemědělské výroby, protože se jednalo o subjekty podílející se významnou měrou na výši zemědělské výroby, což představovalo samozřejmě negativní dopad, ze kterého se československé zemědělství ve spojení s dalšími opatřeními vzpamatovávalo jen velmi obtížně. Po ztrátách způsobených válkou a poválečnou situací, znásobených navíc nuceným odchodem mnoha zkušených německých zemědělců jak z vnitrozemí, tak především z pohraničí, šlo tedy o další krok směřující jednoznačně k poklesu produkce. Z tohoto důvodu se tedy takto „důsledné“ provedení revize dostávalo svými dopady do rozporu s deklarovanými cíli vlády.

Dalším vzniklým problémem se stali pracovníci v zemědělství, vázaní na pracovní místa na velkostatech a statcích, kteří se ocitli bez práce. O tyto osoby se musel stát postarat,

¹⁶⁵ Novotný, G.: Představy o vývoji poválečného lesního hospodářství v českých zemích a skutečnost v letech 1945 - 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 1312 -151.

protože ve středních a drobných hospodářstvích pro ně místo nebylo. Navíc spíše než k vytváření samostatných hospodářství přispívala revize první pozemkové reformy k pokračujícímu trendu drobení zemědělské půdy, což nelze, na rozdíl od čistě politických zájmů jedné strany, označit z hlediska zájmů státu rozhodně za pozitivní.

Co však považuji za zcela zásadní skutečnost je fakt, který z výše uvedených údajů vyplývá zcela jednoznačně a staví výsledky celé revize první pozemkové reformy na hlavu. Hlavní cíl realizace revize první pozemkové reformy totiž měl nejen směřovat k získání dostatečného množství volné půdy (což se podařilo) prostřednictvím důsledného uplatňování prvorepublikové legislativy a přezkoumání přidělování zbytkových statků na základě přijatého zákona o revizi první pozemkové reformy. Na vlastní zábor měl totiž navazovat i přiděl bezzemkům a drobným rolníkům, tedy podpora v podobě přidělování zemědělské půdy směřující primárně k vytváření soběstačných zemědělských hospodářství. K tomu ovšem v praxi v předpokládaném rozsahu vůbec nedošlo. Jak je snad dostatečně patrné z Tabulky: **Výsledky pozemkových změn po roce 1945** v Příloze č. 4, tak drtivá většina získané půdy skončila v rukou státu, resp. ji obdrželi státní lesy a státní statky. Na drobné samostatně hospodařící rolníky a ostatní zemědělce se dostala oproti proklamativním tvrzením, při srovnání s množstvím získané půdy, jen relativně malá část.

Z právního hlediska je pak třeba dát za pravdu oponentům navrženého způsobu revize první československé pozemkové reformy, především ze strany ČSL, kteří oprávněně poukazovali na skutečnost, že se nejedná o skutečnou „revizi“ jednotlivých protiprávních, problematických či sporných případů, ale o regulérní novou pozemkovou reformu. To se ostatně jednoznačně ukazuje ve vlastní realizaci revize, zvláště po přijetí novely zákona o revizi první pozemkové reformy.

Výše uvedené výsledky tak jen dodatečně potvrzovaly, že zemědělská politika KSČ nemá skutečný zájem na posílení zejména středního rolnického stavu. Trend směřující k posilování státního vlastnictví půdy se v průběhu revize první pozemkové reformy ukazoval jako stále silnější. Deklarovaná podpora středních a drobných rolníků se proto v tomto kontextu oprávněně jeví být jen okázalým představením, které bylo nezbytné pro získání hlasů venkova. Skutečné cíle se zatím ukazovaly sice jen v náznaku, nicméně po únoru 1948 se již tak skrývat nemusely. Stále více se totiž ukazovalo, že cílem KSČ na československém venkově není samostatně hospodařící rolník, ale po vzoru Sovětského svazu zemědělství směřující ke kolektivizaci (k tomu blíže viz následující kapitola).

5. DOPADY POVÁLEČNÝCH POZEMKOVÝCH ZMĚN V ČESKOSLOVENSKU

„Nutno ihned uzákonit váš další požadavek o trvalé úpravě vlastnictví k půdě tak, že půda bude náležet těm, kdož na ní pracují a že všechna v soukromých rukou jsoucí půda nad 50 ha bude rozparcelována mezi výkonné zemědělce. Přitom současně chceme, aby v nové ústavě bylo výslovně napsáno, že soukromé vlastnictví půdy těm, kdož na ní sami pracují, je ústavně zaručeno a aby tak byly rázně a jednou provždy vyvráceny povídačky o tom, že někdo u nás chce na vsi zavádět kolchozy.“

K. Gottwald¹⁶⁶

Stejně jak navazovala revize první československé pozemkové reformy na konfiskace, tak zase na ni naopak navazovala tzv. nová pozemková reforma. Nejednalo se přitom ale o jednotlivé ukončené etapy, kdy po ukončení jedné následuje druhá. Všechny kroky se více či méně prolínaly, a proto je prakticky velmi obtížné, alespoň v případě některých hledisek, hodnotit dopady pouze některé z výše uvedených etap odděleně. Nicméně nemůže být sporu o tom, že jejich dopady na pozemkové vlastnictví byly a jsou zásadní a trvají až do současnosti.¹⁶⁷

Jak již bylo uvedeno výše, tak na revizi první československé pozemkové reformy navázala tzv. nová pozemková reforma. Vládní návrh osnovy zákona s názvem o přidělu půdy rolníkům podal ministr Ďuriš vládě 17. října 1947.¹⁶⁸ Z hlediska komunistů byly jeho zásady vytyčeny již v Hradeckém programu. Rovněž mu předcházely i dva jiné obdobné návrhy

¹⁶⁶ Viz projev předsedy vlády Klementa Gottwalda na sjezdu rolnických komisí 28. února 1948. Anonymus: Jednota rolníků a dělníků zvítězila *K slavnému sněmování rolníků ve dnech 28. – 29. února 1948 v Praze*, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1948, str. 3 - 6.

¹⁶⁷ Tj. např. restituace církevního majetku na Slovensku už od 8. května 1945 (resp. v případě židovské obce již od 2. listopadu 1938). Blíže viz Štefanovič, M.: Korekcie prvej pozemkovej reformy súčasnou legislatívou (Boj o výdobytky I. pozemkovej reformy), In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 135 – 138. Na rozdíl od Slovenska nebyly v ČSR církevní majetky vůbec zestátněny, ale stát se zavázal církev hmotně zabezpečovat (tj. spravovat i zemědělské pozemky beze změny vlastnictví).

¹⁶⁸ Viz tisk Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé č. 991, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

z dílny jiných parlamentních stran, tj. národních socialistů (z 1. července 1947),¹⁶⁹ a z dílny sociálních demokratů (z 11. července 1947).¹⁷⁰ V tisku nekomunistických stran se přitom neustále v souvislosti s dalšími projednávanými návrhy pozemkových změn přetřásala otázka možné parcelace státních statků (k tomu viz ukázka v Příloze č. 3).¹⁷¹

Při projednávání návrhu ve vládě byla na nátlak nekomunistických ministrů poněkud oslabena pozice Ministerstva zemědělství. Nicméně i tak zemědělský výbor nakonec splnil svoji hrozbu z 10. července, že zákon o revizi první pozemkové reformy je posledním ústupkem komunistům a odmítnul 12. února 1948 o návrhu jednat.¹⁷² Po „únorovém vítězství“ bylo ovšem vše jinak a návrh zákona tak mohl být společně s návrhem novely zákona o revizi první pozemkové reformy bez problémů schválen.

Zemědělský výbor jednal o předloze společně s novelou zákona o revizi první pozemkové reformy 12. – 15. března 1948. V podmínkách, kdy akční výbor ÚNS vyloučil („vyakčnil“) tzv. reakční (= nekomunistické poslance) z výboru a kdy část nekomunistických poslanců rezignovala na svůj mandát či emigrovala, mělo jednání výboru formální charakter a všechny vládní osnovy byly schváleny. Podobně pak vypadalo i hlasování v plénu sněmovny 21. března 1947.¹⁷³

Ve sbírce zákonů a nařízení pak schválený návrh vyšel jako zákon č. 46/1948 Sb. z. a n., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě). Zákon č. 46/1948 Sb. z. a n., o nové pozemkové reformě (dále jen zákon o nové pozemkové reformě) fakticky tvořil jeden celek s novelou zákona o revizi první pozemkové reformy, takže po únoru 1948 de facto splynula druhá etapa pozemkové reformy s etapou třetí.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Viz tisk Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé č. 717, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹⁷⁰ Viz tisk Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé č. 744, Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky.

¹⁷¹ Viz články „Česká vesnice žádá parcelaci státních dvorů“, Zemědělská demokracie (1. 12. 1947), „Stát, největší velkostatkář“, Svobodné slovo (13. 2. 1948), Rozparcelujme 124159 ha státních statků!, Lidová demokracie (15. 2. 1948), „O těch státních velkostatech Co z nich Ďuriš nechce dát ani brázdu“, Svobodné slovo (15. 2. 1948).

¹⁷² Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

¹⁷³ Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.

¹⁷⁴ Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.

Nová pozemková reforma se dotkla všech majitelů statků nad 50 ha a navíc i těch subjektů, které na svých pozemcích sami nehosподаřily. Vše se dělo podle komunisty prosazovaného hesla: „*Půda patří těm, kdo na ní pracují*“. Cílem nové pozemkové reformy bylo omezení vlastnictví půdy na maximální výměru 50 ha. Prostředkem realizace byl nucený výkup půdy, přičemž vlastní průběh již vyjadřoval změnu dosavadní praxe po únoru 1948.

Docházelo k masovému využívání institutu národní správy, především na majetek větších vlastníků půdy, tj. cca 20 až 50 ha. V tomto ohledu se jednalo se o nové využití či z hlediska účelu spíše „zneužití“ § 3 dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z. a n., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, ve kterém se uvádí: „*Národní správa budiž zavedena do všech podniků (závodů) i do všech majetkových podstat, kde toho vyžaduje plynulý chod výroby a hospodářského života, zejména v závodech, podnicích a majetkových podstatách opuštěných nebo takových, které jsou v držbě, správě, nájmu nebo pachtu osob státně nespolehlivých.*“. Institut nucené správy přitom představoval pouze jednu z forem stále důsledněji uplatňované politiky „omezování a zatlačování vesnických boháčů“, vytyčené na listopadovém zasedání ÚV KSČ v roce 1948. Dalším zneužívaným právním ustanovením se stalo ustanovení o povinném (nuceném) pachtu upravené zákonem č. 55/1947 Sb. z. a n., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. Zatímco do února 1948 nebylo v praxi prakticky využíváno, netrvalo dlouho a vše se zásadním způsobem změnilo. První případy se objevily na začátku léta 1949, aby pak začaly tvrdě dopadat na zemědělce od roku 1950 s vyvrcholením v roce 1953. Vše bylo z právního hlediska o to tristnější, že se nedodržovaly ani samotné formální předpoklady. Předpokládalo se totiž jeho použití pouze na zemědělskou půdu, zatímco v praxi se začalo vztahovat na celý majetek. De facto se přitom jednalo o vyvlastnění a nikoliv o skutečný pacht, protože státní statky platili vlastníkům pouze zákonné minimum ve výši daně z pozemku.¹⁷⁵

Všechny zvláštnosti, klady a zápory poválečných pozemkových změn vyniknou nejzřetelněji při jejím srovnání s reformou po roce 1918. Přestože požadavek pozemkové reformy byl de facto revolučním produktem své doby, vlastní průběh a dopady byly dosti odlišné. Zatímco první pozemková reforma zůstala fakticky za 18 let nedokončena, poválečné pozemkové změny proběhly v úplnosti za 4 roky. V případě podílu zemědělské půdy, kterou skutečně obdrželi drobní přidělci do vlastnictví, znamenaly poválečné pozemkové změny

¹⁷⁵ Kopejtková, D.: K úloze národních správ a nucených nájmu jako nástroje změn v pozemkovém vlastnictví v Československu na konci 40. a počátku 50. let, In.: Slovanský přehled, ročník 77, číslo 5, 1991, str. 396 – 405.

politiku pozvolného oslabování soukromého sektoru. S tím souvisel i vztah k soukromému vlastnictví, který se přes počáteční deklarovaný vstřícný postoj a nakonec i ústavní záruky ukázal po únoru 1948 v tom opravdovém světle. Výše náhrady za vyvlastněnou půdu představuje další z rozdílných bodů. Na rozdíl od první československé pozemkové reformy platilo v případě revize a nové pozemkové reformy, že v praxi, přestože byla náhrada slíbena, nebylo dáno nakonec fakticky nic. Určitou podobnost pak můžeme ještě spatřovat v tom, že obě pozemkové reformy přinesly výrazný úspěch jedné politické straně, na druhou stranu je ovšem zřejmé, že cíle těch stran se samozřejmě velmi výrazně lišily. Stejně tak požadavky kladené na obě pozemkové reformy zůstaly po jejich realizaci nenaplněny.¹⁷⁶

Výsledky pozemkových změn po druhé světové válce ukazují zásadní změny ve vlastnictví značné části půdy v Československu. Nešlo přitom jen přesuny ve vlastnictví. Zásadní změny doznala i struktura rozložení půdy ve státě mezi jednotlivé skupiny subjektů jakožto vlastníků půdy (viz Příloha č. 4 - **Výsledky pozemkových změn po roce 1945**). Co se týče přesných číselných údajů, mohou být v různých publikacích odlišné. Vždy je proto potřeba v případě jejich srovnávání ověřit, k jakému datu se vlastně vztahují. Zatímco u některých neodpovídají souhrnné číselné údaje,¹⁷⁷ u jiných může být problém v samotném početním přístupu autora publikace.¹⁷⁸

Při bližším pohledu na souhrnné údaje o struktuře rozložení půdy ve státě mezi jednotlivé skupiny subjektů jakožto vlastníků půdy se ukazuje, že z poválečných pozemkových reforem profitoval v zásadní míře především stát, který získal do svého vlastnictví obrovské rozlohy převážně lesní půdy. A přestože hlavním příjemcem zemědělské půdy byli opravdu drobní samostatně hospodařící rolníci, nemalou část zemědělské půdy získaly i státní statky, jejichž parcelaci komunisté jednoznačně odmítali. Stále větší podpoře, a to nejenom z hlediska získávání zemědělské půdy, ale především finanční podpory a zcela

¹⁷⁶ Vymezení jednotlivých bodů viz Slezák, L.: Vratká stabilita poválečného zemědělství, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 94 – 102.

¹⁷⁷ Viz publikace Kazimour, J.: Hospodářský vývoj Československa, SNTL, Praha, 1980, str. 94, kde výsledný součet jednotlivých přidělů ve sloupci „Získáno 1. Poz. Reformou“ (tj. rozuměno revizí první pozemkové reformy) neodpovídá celkové výměře přidělené půdy.

¹⁷⁸ Viz publikace Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 – 22, kde upozornění na nepřesné % údaje vychází představy autora, že % vyjádření plochy, pokud jde o přiděly připadající fyzickým osobám, musí být totožné pro české země a pro celé Československo v případě, že na Slovensku nebyla fyzickým osobám žádná půda přidělena. To je samozřejmě mylné, protože v případě % vyjádření se samozřejmě liší % z celkové výměry přidělené v českých zemích a % z celkové výměry celého Československa, které musí být v daném případě vždy nižší a nikoliv totožné, protože se prostě vztahuje k vyšším hodnotám daným součtem získané výměry za oba celky.

nezbytného vybavení v podobě zemědělských strojních zařízení se těšily jednotná zemědělská a rolnická družstva. Jejich jednoznačná podpora a protěžování ve všech myslitelných ohledech se pak začalo nepokrytě stupňovat po únoru 1948.

Výsledky pozemkových změn v Československu po druhé světové válce bezesporu ovlivnila celá řada více či méně zřejmých skutečností. Jednou z těch zcela zásadních byla politická situace po druhé světové válce, která po dlouhých zákulisních jednáních na západě i východě od našich hranic nakonec vykryštovala v podobě Národní fronty a ostrakizace nejvlivnější politické strany první republiky – strany agrární, jakožto přirozeného reprezentanta zemědělského venkova.¹⁷⁹ Za obnovení agrární strany, která se nacházela bezprostředně po válce v silně oslabeném postavení a bez silných vlivných osobností (snad s výjimkou L. K. Feierabenda), se přitom dostatečně nepostavily ani zbývající demokratické strany. Hlas ozývajícího se nového a omlazeného křídla agrárníků volající po ustanovení nové silné zemědělské strany pak přes velká očekávání a zdánlivou podporu (zejména u prezidenta E. Beneše) nedošel uznání, stejně jako i poslední snaha v podobě záštity slovenské demokratické strany v případě jejího navrhovaného rozšíření i do českých zemí. Zřejmý odpor všech socialistických stran očekávajících nárůst svého politického vlivu na venkově, kde se otevřela politická nika po neobnovené agrární straně a dále i jejich podvědomé představy převzetí lákavého dědictví agrárníků v podobě uvolněného výsadního vůdčího politického postavení na venkově, byly prostě za dané situace mnohem silnější, zvláště, chyběla-li zbytku agrární strany jakákoliv solidnější mocenská záštita, o kterou by se mohl opřít.

Ve vztahu k poválečným pozemkovým změnám v Československu je třeba přiznat, že i před únorem 1948 probíhaly v rozhodující míře pod taktovkou KSČ. V případě první etapy se KSČ snažila se všech sil, aby byla fyzicky dokončena do prvních poválečných voleb do Ústavodárného Národního shromáždění v květnu 1946. Komunisté oprávněně předpokládali, že především v osídleném pohraničí dostanou hlasy voličů. Proto také vynaložilo Ministerstvo zemědělství, vedené komunisty, mnoho energie a finančních prostředků k vydání dekretů a vlastnictví přidělené půdy a k jejich slavnostnímu předání v předvečer voleb desítkám tisíc osídlenců v pohraničí.¹⁸⁰ Reakce voličů byla ale i tak

¹⁷⁹ Blíže k tomuto tématu viz Rokosný, J.: Zákaz agrární strany a pokusy o její obnovení v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 77 – 89, nebo Slezák, L.: Vratká stabilita poválečného zemědělství, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 94 – 102.

¹⁸⁰ Slezák, L.: Vratká stabilita poválečného zemědělství, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 94 – 102.

překvapením pro všechny politické subjekty, včetně KSČ, protože venkov ovlivněn „rozdáváním půdy z rukou komunistické strany“ dal opravdu své hlasy v rozhodující míře KSČ, a to nejen v pohraničních okresech, kde byly výsledky pro KSČ drtivým vítězstvím.¹⁸¹

S poválečnými pozemkovými změnami v Československu bezprostředně úzce souvisí i problematika zemědělství. V Ústřední plánovací komisi a Hospodářské radě se prosadila představa, že cílem poválečné obnovy zemědělství má být dosažení předválečné úrovně zemědělské výroby a to v podstatě do konce roku 1948. Tato myšlenka se pak odrazila i ve dvouletém hospodářském plánu, přestože muselo být zřejmé, i přes nadějně výsledky v produkci potravinářského obilí z roku 1946, jde o cíle nereálné.¹⁸² Větší zemědělské závody se dostávaly již v zemědělském roce 1946 – 1947 do velmi obtížné situace a nedostatečné zemědělské osídlení mělo za následek rozsáhlé rozlohy neobdělané půdy v pohraničních oblastech. Ministerstvo zemědělství, stejně jako celá vláda, kladlo především z politických důvodů při obnově zemědělství jednostranný důraz na zajištění zásobování obyvatelstva. Poválečná rekonstrukce zemědělství však vyžadovala i obnovit základní fondy, tj. stroje, budovy, stavy a kvalitu zvířectva a zajistit dostatek krmiva. Stavy dobytka však místo vzestupu od začátku roku 1947 pro nedostatek krmiva klesaly a snižovala se i jeho užitkovost.¹⁸³ Těmto problémům však věnovaly státní orgány jenom minimální pozornost. Šanci na změnu přitom mohl přinést pouze dovoz vybraných zemědělských komodit a v západní Evropě realizovaný tzv. Marschalův plán. Pro srovnání lze uvést, že zatímco v západním Německu bylo dosaženo předválečné úrovně zemědělské výroby v roce 1951 a ve většině ostatních zemí Západní Evropy již v roce 1949 (v přepočtu na obyvatele v roce 1950), v Československu bylo dosaženo úrovně hrubé zemědělské produkce z roku 1936 až v roce 1964 (!), tedy téměř po 20 letech od konce druhé světové války. I když hlavní

¹⁸¹ Tady je na místě uvést, že zmíněný postup KSČ s cílem získat na svoji stranu drobného a středního rolníka zcela odpovídá strategii, kterou uplatňovali svého času bolševici v Rusku. Viz Peroutka, F.: *Budování státu Československá politika v letech popřevratových* Díl 2 ROK 1919, Praha, 1934, str. 889. Zde se uvádí, že Bucharin (1924) vysvětloval zemědělskou politiku sovětské vlády, která se tehdy také oddávala parcelaci takto: „*Potřebujeme spojenců proti kapitalismu. Proto, ač jsme v zemědělství stoupenci velkovýroby, můžeme na úkor velkostatků provést parcelaci, abychom měli spojence.*“.

¹⁸² Naproti tomu bylo cílů u nezemědělských odvětví (s výjimkou stavebnictví) dosaženo. Slezák, L.: Vratká stabilita poválečného zemědělství, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 94 – 102.

¹⁸³ Lacina, V.: Problémy poválečné obnovy zemědělství v českých zemích, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 90 – 93.

důvody tohoto stavu spočívaly v neúspěšně prováděné kolektivizaci zemědělství v 50. letech, skutečností zůstává, že základy byly položeny již agrární politikou KSČ po květnu 1945.¹⁸⁴

Pozemkové reformy po 2. světové válce v Československu a v dalších zemích v Evropě, které se dostaly do mocenské sféry vlivu Sovětského svazu, byly důležitou součástí řešení základních mocensko-politických cílů na vnitropolitické scéně. Pro komunistické strany, které usilovaly o co největší vliv v daných zemích, byla otázka půdy a jejího vlastnictví nástrojem k získávání rolníků pro svou politiku. Jako vhodného faktu k získání svého politického vlivu využily komunistické strany toho, že jedním z nejzávažnějších společenských a sociálně politických problémů byl mezi drobnými rolníky silně pociťovaný nedostatek půdy. Tento stav vyplýval z toho, že jednu třetinu až jednu polovinu (v Československu ovšem pouze jednu pětinu) celkové plochy zemědělské půdy zaujímaly velkostatky a velkostatkáři tvořili mezi vlastníky zemědělské půdy v průměru pouze necelé jedno procento. Základním požadavkem prosazovaným komunistickými stranami byla v této situaci pozemková reforma vedoucí k likvidaci velkého soukromého pozemkového vlastnictví a bezplatnému rozdělení zabrané půdy bezzemkům a malým rolníkům.¹⁸⁵ Po dosažení stanovených cílů a získání rozhodující moci ve státě pak měla následovat více či méně prosazovaná kolektivizace podle sovětského vzoru.

V případě Československa bylo možné již v roce 1948 začít pomalu odhazovat dosavadní přetvářku a oficiálně šířit cílenou agitaci za družstevní hospodaření na venkově v podobě jednotných zemědělských a rolnických družstev. Ilustrativní ukázkou může být opět text od Ing. Kořátka z Ministerstva zemědělství: *„Můžeme důvodně mít za to, že vesnice ráda přijme myšlenku družstevní svépomoci a spolupráce v jejím širokém pojetí, jak jí dává výraz zákon o jednotném zemědělském družstvu a stanovy tohoto družstva, že činnost jednotných zemědělských družstev bude se uplatňovat ve stále větším počtu oborů zemědělského podnikání a bude stále účinněji přesvědčovat rolníka o svých přednostech, že naše vesnice bude takto stále rychleji procházet školou družstevní výchovy na široké základně celého našeho zemědělství – a že tedy na této cestě naši rolníci sami naleznou vyšší, družstevní formu organizace své práce. Bude to výsledek procesu. Jehož časové rozpětí nelze odhadnout, v jeho průběhu bude však stále a nezměněně kladen důraz na svobodné rozhodování rolníků.*

¹⁸⁴ Slezák, L.: Vratká stabilita poválečného zemědělství, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 94 – 102.

¹⁸⁵ Burešová, J.: Návrat k 1. československé pozemkové reformě po 2. světové válce v mezinárodních souvislostech, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 131 – 134.

*Je důležité, že hospodářsky pokročilejší výrobní formy v zemědělství budou tedy výsledkem vývoje u celých tisíců jednotných zemědělských družstev.*¹⁸⁶

Výsledky státní podpory jednotných zemědělských družstev (dále jen JZD) a státních statků a strojních stanic na sebe ostatně nenechaly dlouho čekat. Zatímco ještě na podzim 1948 měly státní statky v celé republice pouze 70 000 ha zemědělské půdy, tj. pouze jedno procento veškeré zemědělské půdy v celém státě. Po několika málo měsících (duben 1949) se výměra jejich zemědělské půdy blíží číslu 500 000 ha. Od října roku 1948 do března roku 1949 tak převzaly státní statky více než 400 000 ha půdy a to zvláště půdy panských velkostatků, zbytkových statků, církevních majetků – po dohodě s rolnickými komisemi v průběhu provádění revise první pozemkové reformy. Kromě toho bylo státním statkům přikázáno převzít veškerou půdu bývalých horských pastevních družstev, majetky osídlenců, kteří své usedlosti opustili, veškerou půdu dosud neosídlenou a také něco půdy veřejné v souvislosti s likvidací zemského zřízení.¹⁸⁷ Takto se staly státní statky daleko největším, byť zcela jistě ne nejlepším, hospodářem na zemědělské půdě v celém státě. Jedná se opět o jednoznačně vypovídající ukázkou podpory drobných a středních rolníků, ukazující navíc vrcholné představitelů KSČ v tom pravém světle (viz citace v úvodu této kapitoly).

Vláda navíc v důsledku podpory státních statků jednostranně zdůrazňovala potřebu reemigrantů jako jejich nových pracovních sil a přes pokračující provádění pozemkové reformy již půdu nepřidělovala do soukromého vlastnictví. Reemigranti tak byli nadále usazováni převážně jako zemědělští a lesní dělníci u státních statků a lesů.¹⁸⁸

Ve světle výše uvedených informací pak působí doslova děsivým dojmem níže uvedený text ukazující, kdo měl v krátké době povznést československé zemědělství (pozn. nejzásadnější pasáže podtrhnul a zvýraznil autor této práce): „*V oboru kádrové politiky byla situace **státních statků** krajně zlá a ještě dnes je velmi neuspokojivá. Zvláštní péče je věnována náboru politicky vyspělého dělnictva a dělnické mládeže z továren. Theoretické i praktické školení provádí se přímo na státních statcích. Již za půl roku budou vyškoleny*

¹⁸⁶ Kořátko, J.: Přechod k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství, Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Praha, 1949, str. 28 - 29.

¹⁸⁷ Kořátko, J.: Přechod k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství, Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Praha, 1949, str. 6.

¹⁸⁸ K usídlování zemědělských reemigrantů – viz blíže Vaculík, J.: Zemědělští reemigranti v letech 1945 - 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 158 – 162.

první kádry pro vedoucí místa a vybrání nejlepší účastníci školení pro studium na vysokých školách.“¹⁸⁹

Podobně bouřlivým rozvojem jako státní statky prochází i JZD. Zatímco ještě na začátku dubna 1949 existuje v celém Československu pouze 28 zemědělských výrobních družstev, obdělávajících výměru 4595 ha půdy (z toho 3330 ha půdy orné), tj. asi půl promile orné půdy v republice,¹⁹⁰ zanedlouho má být již všechno jinak. V únoru 1949 je totiž přijat zákon o jednotném zemědělském družstvu. Ve smyslu tohoto zákona následně vzniká v každé obci JZD, jež se stává jedinou formou zemědělsko-družstevní organizace na vesnici. JZD vzniká sloučením dosavadních zemědělských družstev v obci (kromě družstev peněžních). Sloučení družstev se právně provádí krátkou a rychlou cestou, tzv. univerzální sukcesí bez likvidace, na podkladě prostého zjištění přípravného výboru jednotného zemědělského družstva, schváleného okresní družstevní radou, že jde o družstva podléhající sloučení ve smyslu zákona. V obcích, kde nebyly žádná zemědělská družstva, vznikala JZD jako nový organizační útvar. Tak slovy dobové brožury: *„bude odstraněna dosavadní roztržitost, ze které těžila reakce, síly družstevního hnutí v obci budou sjednoceny, družstevně funkcionářské kádry stmeleny, organizační síť zemědělského družstevnictví zjednodušena a doplněna. To je první důsledek nové zákonné úpravy a nezbytný krok k dalšímu rozvoji zemědělského družstevnictví“*.¹⁹¹

Zatímco při revisi první pozemkové reformy se postavila KSČ proti tomu, aby se parcelovaly, tam, kde bude nedostatek půdy i státní statky, a přidělovali se soukromým rolníkům, v případě JZD, která dostala „zelenou“, tomu již bylo jinak.¹⁹² Nicméně problematika JZD a kolektivizace již příliš přesahuje náplň této práce a proto není na místě se jí dále věnovat.

Tragické na celé záležitosti bohužel je, že čelní členové nejvyššího vedení KSČ již z válečných emigračních let i z četných předválečných pobytů v Moskvě znali katastrofální výsledky sovětské kolektivizace. Disciplinovaně a s jistou dávkou ideologické servilnosti

¹⁸⁹ Kořátko, J.: Jak přispějí jednotná zemědělská družstva a státní statky k zvelebení našeho zemědělství, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1949, str. 14.

¹⁹⁰ Kořátko, J.: Přejít k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství, Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Praha, 1949, str. 14.

¹⁹¹ Kořátko, J.: Přejít k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství, Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Praha, 1949, str. 24.

¹⁹² Viz pokyn Ministerstva zemědělství vydaný pod č. j.: 48.520/50-VII/12-104/1 ze dne 24. dubna 1950 krajským národním výborům a okresním národním výborům ve věci „Příděl půdy, uvolněné ČSSS, n.p. pro jednotná zemědělská družstva“. Archiv Ministerstva zemědělství ČR, KARTON – Směrnice Pokyny Pozemková reforma.

o tom ovšem pomlčeli a až pak za příhodné mocensko-politické situace učinili sovětskou kolektivizaci nejvyšším modelem a vzorem pro zcela odlišné a podstatně vyspělejší československé zemědělství.¹⁹³

Co se týče právních důsledků pozemkových změn, je nezbytné uvést, že v tzv. Ústavě 9. května bylo sice opravdu ústavně garantováno vlastnictví půdy do 50 ha, nicméně ve vlastní praxi uplatňované na venkově v 50. letech tato skutečnost prakticky nic neznamenala.¹⁹⁴

Přestože se předpisy o pozemkové reformě z roku 1948 použily ještě v roce 1955, byla reforma ukončená už v roce 1950. Likvidace majetkové podstaty reformy však trvala ještě 10 roků a v souvislosti s tím došlo i k postátnění majetku ze všech předcházejících pozemkových reforem od roku 1919, pokud se nacházel v užívání státních institucí.¹⁹⁵

Od poloviny 50. let se situace v oblasti pozemkového vlastnictví polarizovala do následující podoby. Na jedné straně byla značná část pozemků ve státním vlastnictví, které ovšem stát přímo nevykonával. S touto půdou hospodařily jednak státní organizace, jednak i organizace nestátní, které ji dostávaly do časově neomezeného a bezplatného užívání (trvalého užívání nemovitého národního majetku) a konečně i občané na základě institutu osobního užívání. Na straně druhé značná část půdy zůstávala ve vlastnictví soukromém. Toto vlastnictví bylo považováno za dožívající historicky překonaný druh vlastnictví, a proto bylo státem omezováno. V jeho rámci bylo možno rozlišit tři formy tohoto vlastnictví. První formu představovaly případy přežívajících soukromě hospodařících rolníků. V jejich případě, byť podrobena mnoha omezením, se toto vlastnictví nevíce blížilo klasické podobě pozemkového vlastnictví. Druhou formu představovaly případy, kdy vlastníci půdy – občané ji užívali nikoliv jako výrobní prostředek k výrobě zboží pro trh, ale k uspokojování svých osobních potřeb a osobních potřeb svých rodin. Mělo v podstatě stejný obsah jako právo osobního užívání pozemků. Konečně třetí formu soukromého pozemkového vlastnictví v této době představovaly případy, kdy pozemky v soukromém vlastnictví občanů užívaly socialistické organizace. Obsah jejich užívacího práva se téměř rovnal obsahu vlastnického práva. Rozdíl byl pouze v tom, že nemohly disponovat se samotným vlastnictvím pozemků. To také bylo

¹⁹³ Jech, K.: Soumrak selského stavu 1945 - 1960, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2001, str. 44.

¹⁹⁴ Viz Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, znění § 158 – „Nejvyšší přípustná výměra půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny, je 50 hektarů. Soukromé vlastnictví půdy je u zemědělců, kteří na ní sami pracují, do výměry 50 hektarů zaručeno.“

¹⁹⁵ Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.

jediné oprávnění, které zůstalo zachováno vlastníkům těchto pozemků, a to ještě podléhalo souhlasu národního výboru, popř. i uživatele této půdy. Právě proto se této formě soukromého pozemkového vlastnictví říkalo „holé vlastnictví“ (*dominium nudum*).¹⁹⁶ Tato skutečnost je dle mého sama o sobě dostatečně vypovídající o tom, jaké byly dopady poválečných pozemkových změn v Československu.

¹⁹⁶ Pekárek, M., Průchová, I.: Pozemkové právo, Masarykova univerzita, Brno, 2004, str. 81 - 82.

6. ZÁVĚR

„Při tom vás ujišťuji, že vlastnictví půdy bude rolníkům ústavně zaručeno. Prostě chceme, aby vám již nikdo nikdy nemohl lhát o tom, že se u nás budou dělat kolchozy. Napříště pamatujte, že každý, kdo k vám přijde s takovýmto šušmáním do vsi, patří k záškodníkům a rozvratníkům, které jsme právě z našeho veřejného života vyhnali a žeňte ho také sviňským krokem!“

K. Gottwald¹⁹⁷

Pozemkové reformy jakožto zásahy vládní moci do vlastnických poměrů k půdě, prováděné ve veřejném zájmu, provázejí lidstvo již po tisíce let. Jelikož se jedná o zásahy do jednoho z nejcitlivěji vnímaných lidských práv – práva vlastnického, jsou zpravidla spojeny s nějakou událostí revolučního charakteru, která realizaci takových změn umožní. Zda se jedná o změny pozitivní nebo negativní, dočasné nebo trvalé už souvisí s vlastním obsahem a cílem takových změn a rovněž s dalším směřováním dané společnosti.

Pozemkovou reformou s velkým dopadem na společnost byla i první československá pozemková reforma, která byla neodlučitelně spojena se vznikem samostatného Československa po druhé světové válce. Byť byl její revoluční charakter do značné části postupem času setřen, představovala stále jeden z největších zásahů do pozemkového vlastnictví v tehdejší Evropě. S její realizací byla spojena celá řada pozitivních opatření, jejichž dopady mohla pocítit většina společnosti. V zemědělství se díky ní přesunula rozhodující část výroby z velkostatků do rukou statkářů a sedláků. Posílila rovněž postavení řady drobných rolníků. Pomohla tak v celkovém kontextu snížit napětí a stabilizovat nejen zemědělský venkov, ale prakticky celou společnost, kterou tím učinila i odolnější vůči přicházejícímu období krize. Předtím přitom ještě určitým dílem přispěla i k hospodářskému vzestupu českých zemí ve 20. letech. Na druhou stranu neřešila a de facto ani při důsledné realizaci podle prvotně zamýšlených cílů nemohla vyřešit všechny problémy spojené s vlastnictvím půdy a zemědělským hospodařením.

Společenský vývoj na konci první republiky, stejně jako období druhé republiky, protektorátu, organizovaný odboj za války a zahraniční politický odboj vytvářeli živnou půdu pro vyklíčení myšlenky o nezbytnosti revize první československé pozemkové reformy,

¹⁹⁷ Viz projev předsedy vlády Klementa Gottwalda na sjezdu rolnických komisí 28. února 1948. Anonymus: Jednota rolníků a dělníků zvítězila *K slavnému sněmování rolníků ve dnech 28. – 29. února 1948 v Praze*, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1948, str. 7 - 8.

resp. potřebě nové pozemkové reformy. Změny v pozemkovém vlastnictví tak představovaly jednu z ožehavých otázek, jejichž řešení hledaly politické reprezentace na východě, západě i v domácím odboji. Výsledkem těchto úvah se staly rozsáhlé pozemkové změny, které lze rozčlenit do tří jen částečně oddělitelných etap. První etapou byla konfiskace a následné osídlení pozemkového majetku Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel českého a slovenského národa probíhající podle dekretů prezidenta republiky (resp. nařízení SNR). Na tyto rozsáhlé pozemkové změny navázala v druhé etapě dlouho diskutovaná revize první československé pozemkové reformy. Právě na hledání důvodů, které k ní vedly, přiblížení její právní úpravy a rozbor dosažených výsledků se primárně zaměřila předkládaná práce. Jelikož se jedná o revizi první československé pozemkové reformy, bylo nezbytné na jedné straně přiblížit ve zkrácené podobě nejprve alespoň základní otázky související s realizací první československé pozemkové reformy, a na straně druhé pak zase nezbytné doplnit část věnovanou dopadům poválečných pozemkových změn v Československu, protože jak již bylo řečeno, výsledky revize první československé pozemkové reformy nelze jednoduše a bez zkreslení oddělit od ostatních pozemkových změn probíhajících v Československu ve druhé polovině 40. let. O tom ostatně svědčí i množství ne vždy vzájemně zcela korespondujících číselných údajů v dobových dokumentech i odborné literatuře.

Poválečné pozemkové změny zpočátku jednoznačně podporovaly rozvoj menších a středních zemědělských hospodářství, ať se již jednalo o pozemkové přiděly do 13 ha, státní intervence v případě cen zemědělských výrobků, rostoucí nabídku cenově dotovaných domácích i dovážených zemědělských strojů. Zdálo se, že řešení, která pro venkov nabízí politické strany Národní fronty, přinesou soukromě hospodařícím sedlákům a rolníkům pozitivní budoucnost. Propracovanou kampaní a prezentací dosažených úspěchů v zemědělství jako zásluh KSČ, dokázala tato strana maximálně využít toho, že ovládala prostřednictvím Julia Ďuriše Ministerstvo zemědělství. Není proto divu, že KSČ následně sklidila na venkově při neobnovení agrární strany v českých zemích a Hlinkovy slovenské ľudové strany na Slovensku i odměnu v podobě jasného volebního vítězství.

KSČ ve svém Hradeckém programu vsadila vše na získání podpory především malých a středních rolníků bez rozdílu jejich politického smýšlení či stranické příslušnosti. A to se jí zcela jistě povedlo, protože zemědělci dostávající slibovanou půdu z „rukou KSČ“ tuto stranu opravdu volily. Teprve až s jistým odstupem, a pro ně samotné bohužel již příliš pozdě, si začali uvědomovat, že politika KSČ začíná směřovat značně nad rámec deklarovaných záměrů. Stále stoupající podpora státních statků, státních strojních a traktorových stanic a především nově zakládaných jednotných zemědělských a rolnických družstev, se kterou

přišla KSČ jen několik měsíců po svém únorovém vítězství, znamenala pro zemědělství a především samotné zemědělce (tedy alespoň ty úspěšné a schopné, kterých byla většina) zásadní obrat.

Zatímco po únoru 1948 bylo ještě možné prezentovat oficiálně představy o univerzálních družstvech, které nepočítaly se společným obděláváním půdy a vůbec se společným hospodařením, brzy bylo vše zcela jinak.¹⁹⁸ Vývoj směřoval stále více, rychleji a se stupňující se agresivitou ke kolektivizaci zemědělství v sovětském stylu. Obavy mnohých tak začaly dostávat jasnější kontury, byť hlavní dějství určené pro teď spíše jen přihlížející a zmanipulované diváky, tj. české a slovenské samostatně hospodařící zemědělce, mělo teprve přijít. A mnozí přitom ani netušili, že se v průběhu následujících let stanou nejen svědky, ale přímo i účastníky této antické tragédie.

Z údajů o rozdělení půdy, a to zejména půdy zemědělské, je zřejmé, že poválečné pozemkové změny realizované stále více pod taktovkou KSČ, přispěly svým dílem rovněž k realizaci plánu KSČ na kolektivizaci zemědělství. To samozřejmě platí i pro revizi první československé pozemkové reformy, která byla jejich nedílnou součástí. Kolektivizace zemědělství a zemědělské hospodaření podle představ KSČ pak zase v podobě zpětné vazby ovlivnila vztahy k půdě. A zdaleka nejen ty. Zcela zásadní změny doznala rovněž i krajina československého venkova.¹⁹⁹

Půda, resp. pozemek, je z faktického hlediska velmi specifickou věcí, u které vždy existuje přes její trvalost velká řada kvantitativních a kvalitativních omezení, které musí její vlastník, a zpravidla i všichni ostatní, respektovat. Dalo by se říci, že přeneseně platí totéž i o právních vztazích k takové věci, tj. primárně právu vlastnickém, ale i dalších nejen věcných právech souvisejících s pozemky. Není proto divu, že dopady revize první pozemkové reformy v Československu se objevují i dnes. Revize první československé pozemkové reformy sebou stejně, jako i ostatní pozemkové změny, ke kterým došlo v průběhu 20. století, nese řadu v některých případech stále nevyjasněných či živých právních otázek.²⁰⁰ Nemluvě o dopadech čistě sociálního charakteru v podobě existujících vazeb

¹⁹⁸ Samotný pojem univerzální družstvo se v KSČ zpočátku ujal a ještě na podzim 1948 se vynořoval při diskuzích o dalším zaměření zemědělské politiky KSČ. Z Gottwaldova podnětu byl pak zvolen název Jednotné zemědělské družstvo. Jech, K.: Selský stav v českých zemích 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 69 – 76.

¹⁹⁹ K tomu viz Hájek, P.: Jde pevně kupředu naše zem *Krajina českých zemí v období socialismu 1948 – 1989*, Malá Skála, Praha, 2008.

²⁰⁰ Konkrétní příklad viz Štefanovič, M.: Korekcie prvej pozemkovej reformy súčasnou legislatívou (Boj o výdobytky I. pozemkovej reformy), In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní

k půdě či vnímání jejích specifických a nenahraditelných hodnot, které jsou u nás, stejně jako i v ostatních postkomunistických státech, stále ještě ve velké míře narušeny a pokřiveny.

Přestože jsou tedy od nás vzdáleny na časové ose již více než 60 let, stále dle mého platí, že jsou dopady revize první československé pozemkové reformy v širším kontextu dopadu všech realizovaných poválečných pozemkových změn, v řadě věcí okolo nás přítomny ještě dnes.

Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedena snahou především jednou provždy vyrvati českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německo-maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků, vítá vláda konfiskaci půdy nepřátel a zrádců, kterou provádí Slovenská národní rada a její rozdělení mezi drobný zemědělský lid, vláda rozšíří podobné opatření na celé území republiky, přičemž se bude řídit těmito zásadami:

Bude zřízen Národní pozemkový fond. Do Národního pozemkového fondu vejde veškerá půda, budovy, mrtvý i živý inventář, pokud patřil: německým a maďarským šlechticům a velkostatkářům bez rozdílu státní příslušnosti, jakož i jiným občanům nepřátelských států, zejména Německa a Maďarska; německým a maďarským občanům Československé republiky, kteří aktivně napomáhali rozbití a okupaci Československa; ostatním občanům Československé republiky, kteří zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské okupanty; akciovým a jiným společnostem, které byly spravovány osobami výše uvedených kategorií.

Výše uvedený pozemkový a s ním související majetek bude konfiskován bez náhrady. Konfiskaci provedou a dočasnou správu zkonfiskovaných objektů až do provedení pozemkové reformy zajistí příslušné národní výbory za pomoci rolnických komisí.

Zemědělská půda, nacházející se v dispozici Národního pozemkového fondu, bude rozdělena v českých zemích českým a na Slovensku slovenským a ukrajinským domkářům, malým a středním rolníkům, jakož i zemědělským dělníkům, přičemž bude dána přednost těm, kdož se zasloužili v národně osvobozeneckém boji: jako partyzáni, vojáci, podzemní národní pracovníci, oběti cizáckého teroru aj. Rozdělení bude prováděno správou Národního pozemkového fondu za aktivní účasti národních výborů a speciálních komisí z řad rolnictva a zemědělského dělnictva. Z hospodářských budov a inventáře parcelovaných objektů mohou býti organizována družstva pro společné používání budov a inventáře malozemědělci.

Za půdu, která se dává do plného vlastnictví přidělce, bude brána na účely zvelebení zemědělství mírná úplata, nepřevyšující hodnotu průměrné jednoroční až dvouroční sklizně (podle bonity půdy) a rozdělená na splátky až do 15 let. V případech hodných zřetele, může býti upuštěno i od této úplaty.

²⁰¹ Viz Košický vládní program *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*, Svoboda, 1974, str. 26 - 28.

I. Konečné vyřešení otázky půdy

1. Ukončit konfiskaci půdy zrádců a kolaborantů podle dekretu č. 12/45., nař. SNR č. 104/45 (64/46). Zde jde hlavně o opatření na Slovensku.
2. Urychleně uzákonit a provést revisi I. pozemkové reformy.
3. Vykoupit za náhradu půdu nad 50 ha, ve vlastnictví jedné rodiny a urychleně ji přidělit rolníkům do vlastnictví.
4. Současně vykoupit za náhradu i půdu pod 50 ha osob, které na ní nepracují, existenčně nejsou na ní závislé a které ji nabyly s úmyslem spekulacním. To znamená, že se nesáhne na půdu, na které vlastník případně i nehospodaří, je-li na ní existenčně závislý, ale nemůže ji obdělávat pro stáří, nemoc, vystěhovalectví atd. Je to provedení zásady, že půda patří jenom tomu, kdo na ní pracuje.
5. Takto získaná půda musí být urychleně přidělena a zknihována v celé republice, aby naši osídlenci a nový nabyvatelé půdy žili klidně na svém majetku.
6. Po ukončení spravedlivé dělby půdy musí být soukromé vlastnictví rolníků na půdě až do 50 ha ústavně zabezpečeno.

²⁰² Anonymus: Hradecký program, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1947, str. 20.

Říkají si na venkově:
ten, co sedí na Těšnově,
to je, chlapče, velký pán,
tem má tuze dlouhý lán.

Na sto tisíc hektarů má
a teď neustále dumá,
jak by to měl udělat,
aby nemusel je dát.

Co, sedláci, co děláte,
že si toho nevšímáte?
Říká, že vás miluje,
ale neparceluje.

Radši vezme pošťákovi
tři hektary po tátovi,
nesahej však, mordie,
na ty latifundie!

Píseň má je tuze smutná,
je v ní nářků plná putna.
Povím ti však: nepůjdeme zpátky,
nebudeme dělat nové velkostatky,

to by bylo pěšky jako za vozem,
Latifundie se stane snadno
kolchozem.
Vem, sedláče, rozum do čepice!
Bude lépe, až nás bude více.

Z e t o r

²⁰³ Viz článek „Česká vesnice žádá parcelaci státních dvorů“, Zemědělská demokracie (1. 12. 1947).

Příloha č. 4: **Výsledky pozemkových změn po roce 1945 (podle stavu k 1. 5. 1951)**²⁰⁴

ZEMĚ	Etapa	Celková / zemědělská půda	Celkem přiděleno (ha)	Z toho v %				
				Státním lesům	Státním statkům	JZD	Drobným zemědělcům	Ostatním
Č E CH Y	I.	celková	2 400 449	34,4	6,6	1,4	43,2	14,4
		zemědělská	1 405 070	-	11,2	2,4	73,8	12,6
	II.	celková	607 914	65,8	14,6	0,3	10,2	9,1
		zemědělská	175 751	-	50,2	1,0	35,4	13,4
	III.	celková	157 230	8,8	45,8	17,9	4,9	22,6
		zemědělská	136 237	-	52,8	20,6	5,7	20,9
	Celkem	celková	3 165 593	39,2	10,0	2,0	35,0	13,8
		zemědělská	1 717 058	-	18,5	3,7	64,5	13,3
S L O V E N S K O	I.	celková	545 946	50,3	5,2	3,0	30,5	11,0
		zemědělská	245 946	2,4	11,5	6,6	66,7	12,8
	II.	celková	335 357	59,2	18,5	0,3	2,3	19,7
		zemědělská	94 541	8,0	65,5	1,1	8,0	17,4
	III.	celková	96 253	18,0	18,7	48,2	-	15,1
		zemědělská	78 253	0,3	23,0	59,2	-	17,5
	Celkem	celková	997 556	50,2	11,1	6,5	17,8	14,4
		zemědělská	418 740	3,3	25,8	15,2	41,0	14,7
Č S R	I.	celková	2 946 395	37,4	6,3	1,7	40,8	13,8
		zemědělská	1 651 016	0,4	11,3	3,0	72,7	12,6
	II.	celková	943 271	63,5	15,9	0,3	7,4	12,9
		zemědělská	270 292	2,8	55,6	1,0	25,8	14,8
	III.	celková	253 483	12,3	35,5	29,4	3,0	19,8
		zemědělská	214 490	0,1	42,0	34,6	3,6	19,7
	Celkem	celková	4 143 149	41,8	10,3	3,1	30,9	13,9
		zemědělská	2 135 798	0,6	20,0	6,0	59,8	13,6

²⁰⁴ Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, str. 447.

2. strany přihlašky o přidělení půdy, kterou dále potvrzuje MNV:

C. Všeobecné údaje.

Byl členem zahraniční armády v I. nebo II. odboji nebo partyzánem? (uveďte úřední doklady, jinak můžete tuto činnost popíslati):	ne
Byl politicky věněn nebo deportován? Jest reemigračním? Byl jako zemědělec nebo pěstířl poskosen včlkou? (uveďte bližší údaje):	ne
Jest zaměstnancem velkostatků, z něhož žádá přidělit (uveďte dobu zaměstnání):	ne
Ondžel přidělit ze zkonfiskovaného zemědělského majetku? (uveďte obec a výměru v hektarech):	ne

D. Žádaný přidělit.

Výměra žádané půdy v hektarech (zemědělské nebo jiné, s budovami nebo bez nich) s udáním katastrálního území:	3 ha - Stražovice
Žádá o půdu k doplnění vlastní usedlosti, nebo k založení nové usedlosti, či na stavbu rodinného domku, nebo na zřízení zahrádky?	k doplnění
Nabízí na směnu vlastní nemovitosti? (uveďte kat. území, okres, výměru a při celé usedlosti její stručný popis):	ne

V Stražovicích dne 1. února 1948

Josef Bouša
Podpis uchazeče (ucházel-li se o přítele oba manželé, též podpis manželky).

Místní národní výbor v potvrzuje, že*)

1. uchazeč, jeho manželka, jakož i členové jeho rodiny žijící s ním ve společné domácnosti splnili předpoklady pro vydání osvědčení o státní a národní spolehlivosti

2. uchazeč, jeho manželka, jakož i členové jeho rodiny žijící s ním ve společné domácnosti neztratili pravoplatným rozsudkem soudu pro zločin volební právo

3. údaje uvedené v přihlášce jsou správné

V dne 194.....

*) Někdo se budiz skryturo nebo upraveno (po pt. i pokud jde o jednotlivé osoby) podle rozhodných skutečností.

²⁰⁵ Viz Anonymus: Rady uchazečům o půdu z revize první pozemkové reformy *Materiál pro učitele a propagandisty KSC*, Zemědělské oddělení sekretariátu ÚV KSC, Svoboda, Praha, 1948.

Celkový přehled revize I. pozemkové reformy.													
Z e m ě :	Počet pří- padů		Výměra přihlášené půdy		Z toho připadá na				Vlastníkům		Z toho připadá na		Počet kat. zemi, kde le- ží půda
	země - dílské půdy	ha	veškeré půdy	ha	velkostatky		zbytkové statky		tyto reviz- ní komis- se	veškeré půdy	velkost.	zbytkové statky	K dispo- síci pro přiděl. veškeré půdy
					počet	ha	počet	ha					
Č e s k ý	1218	152762	460711	224	64280	291699	994	169012	33482	11634	21848	427229	415
Morava	408	44668	243555	78	20008	160557	350	83298	19065	4579	14486	224790	1547
Slovensko	536	93959	308746	106	49257	189965	430	118781	9009	6372	2637	299737	1250
Č.S.R.	2162	291389	1013312	408	133545	642221	1754	371091	61556	22585	38971	951756	7452
O s o b y f y s i c k é													
Čechy	1074	122458	328215	171	44107	190788	903	78351	137427	8726	4076	315413	3406
Morava-Slez.	285	26113	84721	39	7059	42794	246	19054	41927	2153	1270	81298	676
Slovensko	430	41318	116705	66	9822	41930	364	31496	74775	3450	1903	111352	683
Č.S.R.	1789	189889	529641	276	60988	275512	1313	128901	254129	14329	7249	508063	4765
C í r k e v n í m a j e t e k :													
Čechy	33	16198	77195	38	16198	77195	-	-	2198	2198	-	74997	606
Morava a SL.	17	7448	93039	16	7179	89955	1	269	3084	1092	-	91947	329
Slovensko	38	33174	93510	23	28626	87164	15	4548	6346	1902	-	91608	177
Č.S.R.	93	56820	263744	77	52003	254314	16	4817	9430	5192	-	258552	1112
O s t a t n í m a j e t e k :													
Čechy	106	14106	55301	15	3975	23716	91	10131	31585	710	17772	36819	603
Morava-Slez.	106	11107	66095	23	5770	27608	83	5337	38287	1334	13216	51545	582
Slovensko	68	19467	98531	17	10809	66871	51	8658	37660	1020	734	96777	390
Č.S.R.	280	44680	219927	55	20554	112395	225	24126	107532	3064	31722	185141	1575

²⁰⁶ Viz Archiv Ministerstva zemědělství ČR, KARTON – Výsledky pozemkových reforem + Zpráva a přílohy, č.j. 15637/49-IX/B 12.

Příloha č. 7: Velikostní skupiny ponechaných zbytkových statků (k 31. 3. 1949)²⁰⁷

Velikostní skupiny zbytkových statků, ponechaných majitelům po provedení revizního řízení podle zákona č. 142/47 Sb.

/ Stav k 31.11.1949 /

Skupina vlastníků	Země	Velikostní skupina ponechaných zbytkových statků													Úhran
		0	0-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-100	100-500	500-1000	Všetchní
Osoby fyzické	Česká	750	4	11	72	14	22	8	3	5	1	1	1	-	694
	Moravsko-Slezská	175	1	9	42	7	2	5	1	2	-	-	-	-	246
	Slovenská	346	1	7	83	10	2	1	-	-	-	-	1	-	480
	Úhran	1.271	6	27	197	31	26	14	4	7	1	1	2	-	1.620
Církovní majetek	Česká	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Moravsko-Slezská	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Slovenská	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21
	Úhran	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22
Madaří majetek	Česká	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Moravsko-Slezská	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
	Slovenská	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Úhran	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Průmyslové podniky	Česká	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	28
	Moravsko-Slezská	8	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	10
	Slovenská	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
	Úhran	38	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	40
Umělstva	Česká	24	-	-	-	-	-	-	-	3	1	4	10	6	49
	Moravsko-Slezská	30	-	-	-	-	-	-	-	5	-	7	11	7	61
	Slovenská	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20
	Úhran	74	-	-	-	-	-	-	-	8	1	11	21	13	130
Různé	Česká	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	13
	Moravsko-Slezská	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
	Slovenská	35	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35
	Úhran	51	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	56
ČSR celkem		1.457	7	27	198	31	26	14	11	15	2	13	25	14	1.894

²⁰⁷ Viz Archiv Ministerstva zemědělství ČR, KARTON – Výsledky pozemkových reforem + Zpráva a přílohy, č.j. 15637/49-IX/B 12.

Seznam zkratek

čes.	česká
ČR	Česká republika
ČSL	Československá strana lidová
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSR	Československá republika
DS	Demokratická strana
ha	hektar
JSČZ	Jednotný svaz českých zemědělců
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
nař.	Nařízení
něm.	německá
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
SNR	Slovenská národní rada
tis.	tisíc
ÚNS	Ústavodárné Národní shromáždění
ÚV KSS	Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska
Zb. n.	Zbierka napadení
zem.	zemědělské

ABSTRACT

Options review of the Czechoslovak land reform have been considered already during the Second World War. After World War II. situation in Czechoslovakia was very complicated. Review of Czechoslovak land reform became a one part of the postwar changes in land property. Postwar land reform was divided into three phases. During the first phase, which was launched by Presidential Decree No. 12/1945 on the 21st June 1945, land was confiscated by German and Hungarian owners, as well as traitors and collaborators. This land has been redistributed among the landless and small farmers. These changes had solve social and national problems. In the second phase, pursuant to Act No. 142/1947 Coll. from July 11, 1947, was expropriated land which was not confiscated in the first Czechoslovak land reform. This phase, unlike the first, was the result of communist pressure, to obtain the support of peasants and small farmers. After the communist cup d'état in February 1948, was approved so called the new land reform, which represents the third phase of the process of postwar land reforms (postwar changes in land property). Under Law No. 46/1948 Coll. all land property over 50 ha and all land that was not used by its landowner was to be confiscated. However, the acquired land was not given landless and small farmers, as was declared, but during the collectivization came into use for agricultural cooperatives and state farms. Communist postwar changes in land property implementation were just a means of political pressure to strengthen the party's popularity among the peasants.

Přehled použitých pramenů

Odborná literatura

- Anonymus: 600 let boje o půdu, Knihovna Ministerstva zemědělství, svazek 53, Ministerstvo zemědělství, 1948.
- Anonymus: Hradecký program, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1947.
- Anonymus: Jednota rolníků a dělníků zvítězila *K slavnému sněmování rolníků ve dnech 28. – 29. února 1948 v Praze*, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1948.
- Anonymus: Rady uchazečům o půdu z revise první pozemkové reformy *Materiál pro učitele a propagandisty KSČ*, Zemědělské oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Svoboda, Praha, 1948.
- Burešová, J.: Návrat k 1. československé pozemkové reformě po 2. světové válce v mezinárodních souvislostech, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 131 - 134.
- Burešová, J.: Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách po druhé světové válce na území Československa a východní části Německa, In.: Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918, Slováké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 110 - 122.
- Burešová, J.: Zemědělská politika v Československu v letech 1945 – 1948 v kontextu vývoje ostatních evropských zemí sovětské sféry vlivu, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 62 – 68.
- Cambel, S., a kol.: Dějiny Slovenska VI. (1945 – 1960), Veda, Bratislava, 1988.
- Cambel, S.: Spory o generální pozemkovou reformu na Slovensku po roce 1945, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 23 – 32.
- Cambel, S.: Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v ďalšom vývoji, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Uherské Hradiště, 1994, str. 131 - 134.
- Dobeš, J.: Zemědělské otázky v Prozatímním a Ústavodárném shromáždění, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 103 – 109.
- Đuriš, J.: Projev na družstevní anketě dne 2. - 3. října 1945, In: Úkoly zemědělského družstevnictví, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1945, str. 3 – 7.
- Hájek, P.: Jde pevně kupředu naše zem *Krajina českých zemí v období socialismu 1948 – 1989*, Malá Skála, Praha, 2008. ISBN 978-80-86776-07-1.
- Hradecký program *Projev ministra zemědělství Julia Đuriše v Hradci Králové dne 4. 4. 1947*, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1947.
- Jech, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Vyšehrad, spol. s r. o., Praha, 2008, str. 336. ISBN 978-80-7021-902-7.

- Jech, K.: *Probuzená vesnice k dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945 – 1948*, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963.
- Jech, K.: Selský stav v českých zemích 1945 – 1948, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 69 – 76.
- Jech, K.: *Soumrak selského stavu 1945 - 1960*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2001. ISBN: 80-7285-010-5.
- Jech, K., Kaplan, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 Dokumenty I.*, Brno, 1995.
- Kárník, Z.: *České země v éře první republiky (1918 – 1938) Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, Libri, Praha, 2000. ISBN 80-7277-027-6.
- Kazimour, J.: *Hospodářský vývoj Československa*, SNTL, Praha, 1980.
- Kopejtková, D.: K úloze národních správ a nucených nájmu jako nástroje změn v pozemkovém vlastnictví v Československu na konci 40. a počátku 50. let, In.: *Slovanský přehled*, ročník 77, číslo 5, 1991, str. 396 – 405.
- Košický vládní program *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*, Svoboda, 1974.
- Koťátko, J.: Jak přispějí jednotná zemědělská družstva a státní statky k zvelebení našeho zemědělství, Ministerstvo zemědělství, Praha, 1949.
- Koťátko, J.: *Konfiskace rozdělování a osidlování půdy*, Svoboda, Praha, 1946.
- Koťátko, J.: *Pozemková reforma v Československu*, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949.
- Koťátko, J.: *Přechod k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství*, Kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Praha, 1949.
- Koťátko, J.: *Výsledky nové pozemkové reformy*, Ministerstvo informací, Praha, 1946.
- Koťátko, J.: *Zákony naší nové pozemkové reformy*, Ministerstvo informací, Praha, 1945.
- Krajčovičová, N.: *Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v predvojnovom období*, In.: *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 13 – 20.
- Krejčí, D.: *Provádění naší poválečné reformy pozemkové v praxi. Její kritika*, In: *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy univerzity*, Brno, 1927, str. 94 – 95.
- Kuklík, J.: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“ Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945*, Linde Praha, a. s., Praha, 2002. ISBN 80-7201-352-1.
- Lacina, V.: *Pozemková reforma v lidově demokratické Československé republice*, In: Otáhal, M.: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Československá akademie věd, Praha, 1963.
- Lacina, V.: *Problémy poválečné obnovy zemědělství v českých zemích*, In.: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 90 – 93.
- Lacina, V.: *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním*, In.: *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*,

- Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 35 – 38.
- Martuliak, P.: Kolonizačná akcia při I. pozemkové reforme na Slovensku, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 81 – 86.
- Maslov, S.: Rozhledy po pozemkové reformě a pozemkových poměrech v cizině *Estonsko* (překlad A. Pavel), Pozemková reforma *Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 1, ročník X., 1929, str. 4 - 8.
- Mates, P.: Pozemkové reformy v Československu a Polsku 1945 – 1948, In: Sborník prací učitelů Právnické fakulty v Brně VIII., Universita J. E. Purkyně v Brně, Brno, 1978, str. 131 – 147.
- Michl, J., Nový, J., Petrův, F.: Revize první pozemkové reformy, Orbis, Praha, 1948.
- Modráček, F.: Družstevní statek a pozemková reforma, Ústřední tiskové družstvo Socialistické strany československého lidu, Praha, 1921.
- Němec, B., a kol.: Ottův slovník naučný nové doby *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu prvního svazek druhý, Nakladatelství J. Otto společnost s r. o., Praha, 1931.
- Němec, B., a kol.: Ottův slovník naučný nové doby *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* Dílu čtvrtého svazek druhý, Novina, Praha, 1937.
- Novotný, G.: Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 93 – 96.
- Novotný, G.: Představy o vývoji poválečného lesního hospodářství v českých zemích a skutečnost v letech 1945 - 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 1312 -151.
- Pavel, A.: Československá pozemková reforma, Pozemková reforma *Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 3, ročník XIX., 1938, str. 33 - 39.
- Pekárek, M., Průchová, I.: Pozemkové právo, Masarykova univerzita, Brno, 2004. ISBN80-210-3238-3.
- Pekař, J.: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Vesmír, Praha, 1923.
- Peroutka, F.: Budování státu *Československá politika v letech popřevratových* Díl 2 ROK 1919, Praha, 1934.
- Průcha, V.: Srovnání pozemkových reforem v evropských lidově demokratických zemích, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 57 – 61.
- Pšeničková, J.: Sborník právních a ostatních předpisů k provádění pozemkových reforem po roce 1945, Státní ústřední archiv, Praha, 1998. ISBN 80-85475-45-6.

- Rašticová, B.: Czech and Slovak Agriculture between the Two World Wars, In.: The New Role of the State in the Development of Agriculture in Central and East European Countries (ed. Rychlík, J.), Prague, 1995, str. 110 – 111.
- Rokosný, J.: Zákaz agrární strany a pokusy o její obnovení v letech 1945 - 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 77 – 89.
- Rychlík, J.: Land Tenure in Central and Eastern Europe and the Problem of Land Reform, In.: The New Role of the State in the Development of Agriculture in Central and East European Countries (ed. Rychlík, J.), Prague, 1995, str. 95 – 101.
- Rychlík, J.: Pozemková reforma na Slovensku v letech 1945 - 1950, In.: Historický časopis, ročník 41, číslo 4, 1993, str. 394 – 413.
- Rychlík, J.: Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945 – 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 7 - 22.
- Rychlík, J.: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 43 – 50.
- Sedláček, J.: Pozemková reforma *Pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí*, Nakladatelství Barvič & Novotný, Brno, 1922.
- Slezák, L.: Pozemková reforma v Československu 1919 – 1935, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 3 – 12.
- Slezák, L.: Vratká stabilita poválečného zemědělství, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 94 – 102.
- Slezák, L.: Tvůrci, oponenti a odpůrci pozemkové reformy, In: Moderní dějiny *Sborník k dějinám 19. a 20. století* (ed. Lacina, V.), Historický ústav, 1993, str. 197 – 217.
- Štefanovič, M.: Korekcie prvej pozemkovej reformy súčasnou legislatívou (Boj o výdobytky I. pozemkovej reformy), In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 135 – 138.
- Švec, J.: O trvalé úpravě vlastnických vztahů k lesní půdě, Československý les *Ústřední týdeník pro lesnictví, myslivost, dřevní průmysl a obchod*, ročník 28, 1948, str. 323 – 327.
- The New Encyklopaedia Britannica, Volume 7, 15th edition, Chicago, 1991, str. 134 – 135.
- Trapl, M.: Pozemková reforma na statcích olomouckého a pražského arcibiskupství v letech 1920 – 1935, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 97 – 100.

- Trapl, M.: Přístup Československé strany lidové k zemědělské problematice, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 110 – 117.
- Uhlíř, D.: Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou, Sborník historický, číslo 18, Praha, 1971, str. 113 – 148.
- Vaculík, J.: Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech, In.: Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 75 – 80.
- Vaculík, J.: Zemědělští reemigranti v letech 1945 - 1948, In.: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1948, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. 9. 1998, Uherské Hradiště, 1998, str. 158 – 162.
- Volavka, A.: Sto let zemědělské politiky, Brázda, Praha, 1948.
- Voženílek, J.: Pozemková reforma v Československé republice, 2. vydání, Česká agrární společnost, Praha, 1924.
- Voženílek, J.: Stručná bilance a příští úkoly Státního pozemkového úřadu, Pozemková reforma *Úřední věstník Státního pozemkového úřadu*, číslo 1, ročník VIII., 1927, str. 1 - 3.
- Zdycha, P.: Demokratické tendencie vývoja poľnohospodárstva na Slovensku v rokoch 1945 – 1947, In.: Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918, Slovákcké muzeum, Uherské Hradiště, 1991, str. 135 - 151.

Právní předpisy a směrnice

- Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z. a n., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů
- Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa
- Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb. z. a n., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci
- Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy
- Nařízení Předsednictva Slovenské národní rady č. 104/1945 Zb. n., o konfiškácii a urýchlenom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa
- Směrnice IX. Odboru ministerstva zemědělství č. 8/1948 ze dne 9. dubna 1948, č.j. 41405/48-IX/R-11, týkající se revise první pozemkové reformy a přidělu větších zemědělských závodů, závodů zemědělského průmyslu a zámků
- Ústavní zákon č. 74/1946 Sb. z. a n., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti
- Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. z. a n., Ústava Československé republiky
- Vládní nařízení č. 70/1945 Sb. z. a n., kterým se vydává statut Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství
- Vládní nařízení č. 194/1947 Sb. z. a n., o soupisu pozemkového majetku pro revisi první pozemkové reformy a o jejím vyznačení ve veřejných knihách
- Vládní nařízení č. 91/1948 Sb. z. a n., o dodatečném soupisu pozemkového majetku první pozemkové reformy
- Vládní nařízení č. 1/1948 Sb. z. a n., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o revisi první pozemkové reformy
- Vyhláška Ministerstva zemědělství č. 191/1947 Ú. l., kterou se vyhláší znění zákona o umístění a jiném zaopatření zaměstnanců na zkonfiskovaném zemědělském majetku a jejich rodinných příslušníků pro účely zákona o revisi první pozemkové reformy
- Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého
- Zákon 32/1918 Sb. z. a n., o obstarání velkostatků
- Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového
- Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pastýřům
- Zákon č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pastýřů
- Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový

Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový.)

Zákon č. 139/1947 Sb. z. a n., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy

Zákon č. 55/1947 Sb. z. a n., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu

Zákon č. 142/1947 Sb. z. a n., o revisi první pozemkové reformy

Zákon č. 46/1948 Sb. z. a n., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě)

Novinové články

Lidová demokracie (11. 2. 1948, 15. 2. 1948, 27. 11. 1946)

Volynští Češi odmítají hospodařit v kolchozu (14. 6. 1947)

Revise první pozemkové reformy a zákona o úpravě některých poměrů v průmyslu cukrovarském (29. 6. 1947)

Benda, Š: Zákon o revisi první pozemkové reformy, Lidová demokracie, 24. 8. 1947.

Kdo brzdí revisi pozemkové reformy (9. 10. 1947)

Mladá fronta

Kolchozy a sovchozy (23. 4. 1947)

Národní osvobození (7. 1. 1948)

Kořán, J.: O revizi pozemkové reformy (22. 4. 1947)

Právo lidu

Ministr Ďuriš nepochodil (29. 5. 1947)

Rudé právo

Podávejte urychleně soupisy pozemkového majetku (8. 1. 1948)

Svobodné slovo (4. 1. 1948)

Revise pozemkové reformy (9. 7. 1947)

Škvor, J.: Revise pozemkové reformy (17. 10. 1947)

To zde ještě nebylo (5. 7. 1947)

Zemědělská demokracie

Jaká bude revise pozemkové reformy (26. 9. 1947)

Kdo brzdí revisi pozemkové reformy (9. 10. 1947)

Česká vesnice žádá parcelaci státních dvorů (1. 12. 1947)

Archivní fondy

Archiv Ministerstva zemědělství ČR

KARTON – Výsledky pozemkových reforem + Zpráva a přílohy

KARTON – Směrnice Pokyny Pozemková reforma

Národní archiv

MZV – VA 1945 – 1951 (1955)

Digitální archiv Poslanecké sněmovny České republiky

(dostupný na <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>)

► Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé 1946 – 1948

- stenoprotokoly 65. schůze

- stenoprotokoly 66. schůze

- stenoprotokoly 67. schůze

- tisk č. 691

- tisk č. 717

- tisk č. 744

- tisk č. 756

- tisk č. 991

- tisk č. 1079

- tisk č. 1087